

településszociológiai tanulmányok

3.

VÁROS ÉS VIDÉKE

A munkaerőpiactól való távolmaradás okainak
empirikus vizsgálata

JATEpress

SZEGEDI
EGYETEMI
KIADÓ

szerkesztette: Rácz Attila

VÁROS ÉS VIDÉKE

A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS OKAINAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

**MTA Szegedi Területi Bizottság
Filozófia- és Történelemtudományi Szakbizottság
Szociológiai Munkabizottság 4.**

**Településszociológiai Tanulmányok
3.**

Sorozatszerkesztő: Rácz Attila

X 93034

VÁROS ÉS VIDÉKE

A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS
OKAINAK
EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

Szerkesztette: Rácz Attila

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000718696

A kötet megjelenését támogatta:

*Állami Foglalkoztatási Szolgálat
MTA Szegedi Területi Bizottság Filozófia-és Történelemtudományi Szakbizottság
Szociológiai Munkabizottság
Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt.
Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszék*

Borítóterv és fotó: Rácz Attila

ISBN 978-963-482-934-8

ISSN 1789-3798

© Benedek Dániel, Csáki Réka, Csánk Ivett, Hegyi Lejla,
Horváth Ádám, Kádár Zoltán, Kis Judit, Rácz Attila,
Székács Tamás, Turbucz Mariann, Valach Endre,
Vincze Anikó, Végh Márta

© JATEPress 2009

Minden jog fenntartva.
Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel
– elektronikus, mechanikus, fényképeszeti úton –
vagy más módon közölni a kiadó engedélye nélkül.

X 93034

ELŐSZÓ

A Város és Vidéke sorozat mostani tanulmánykötetében a területi egyenlőtlenségek munkaerőpiaci helyzetre gyakorolt hatásait, a munkaerőpiactól való távolmaradás mélyebb összefüggéseit próbáltuk megvilágítani.

Kollégám és jómagam a kutatás első szakaszában a Makói Kistérségre fókuszáltunk, majd felmerült bennünk az a gondolat, hogy a kutatást érdemes volna az esetleges területi és szerkezeti egyenlőtlenségek hatásának kimutathatósága végett kiterjeszteni más területekre is.

A megfelelő területi egység kiválasztásánál több szempontot is figyelembe vettünk, legelőször is azt, hogy a választott terület gazdasági, urbanizációs mutatóit tekintve eltérő legyen a már vizsgált Makói Kistérségtől, azonban földrajzilag se essen tőle távol, tehát lehetőleg Csongrád megyei kistérség legyen. Így került sor a kutatás második szakaszában – immáron a Szegedi Tudományegyetemen általam oktatott településszociológiai kutatószeminárium hallgatóinak bevonásával – a Szegedi Kistérség vizsgálatára, és jövőre vonatkozó terveink szerint a következő kutatási szakaszban a Mórahalomi Kistérségre is szeretnénk kiterjeszteni vizsgálatunkat. Ezzel lehetőségessé válik három különböző besorolású kistérség összehasonlítása abból a szempontból, hogy a területi egység fejlettsége mennyiben határozza meg a munkaerőpiactól való távolmaradás okait.

A két kistérség összehasonlítása mellett helyet kapott a kötetben egy Észak-magyarországi kistélepedésen végzett kutatás eredményeként íródott tanulmány is. Ez a tanulmány szintén rávilágított arra, hogy a területi, társadalmi egyenlőtlenségek és nem kisebb mértékben a kulturális, valamint családi szocializációs különbségek következtében is eltérő motivációk határozzák meg a gazdaságilag aktív korban lévő munkaképes lakosság munkaerőpiactól való távolmaradását.

A terepmunka során, ahol a társadalomtudományi kutatás kvalitatív módszerei közül a strukturált interjút használtuk, a gazdaságilag aktív munkaképes, de ugyanakkor a „fehér gazdaságban” munkát nem végző lakosság helyzetét, és távolmaradási indokait kívántuk összehasonlítani.

Jelen kötetben az általam szerkesztett és írt tanulmányok arra a kérdésre keresik a választ, hogy mi az oka annak, hogy a gazdaságilag aktív munkaképes korosztály jelentős része távol marad a munkaerőpiactól.

Szeged, 2009. február 12.

Rácz Attila
egyetemi tanársegéd
Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszék

MAKÓI KISTÉRSÉG

KÁDÁR ZOLTÁN, RÁCZ ATTILA

„A CSŐ VÉGE BE VAN HEGESZTVE MÁR NEKEM...”

Munkaképes inaktív személyekkel készült interjú vizsgálat a Makói Kistérségben

BEVEZETÉS

A Makói Kistérségben igen alacsony, országos átlag alatti a munkaaktivitás. Ennek oka egyrészt a lakosság előregedése, másrészt a munkahelyek utóbbi években történt rohamos csökkenése. A mezőgazdasági termelés – bizonyos földterület nagyság és technikai fejlettségi szint alatt – mára ráfizetessé vált e tipikusan agrárjellegű vidéken, ahol egyébként a mezőgazdasági termeléshez szükséges természeti és társadalmi adottságok jók. Az éghajlat, a terepviszonyok, az itt élő tősgyökeres gazdálkodók szakértelmének ismeretében ez lehetne Magyarország egyik legprosperálóbb mezőgazdasági területe. A rendszerváltás után azonban a kistérséget leginkább a gazdasági pangás, a kilátástalanság jellemzi az újdonsült Európai Unió állampolgárok optimizmusa helyett.

A Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt. valamint a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által 2006-ban elvégzett szociálpolitikai helyzetfeltáró kutatás, – mely alapján elkészült *A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja* is – számos eredménye éppen a munkaaktivitás témakörében tárt fel olyan problémagócokat, melyek további boncolgatása, finomabb megismerése választ adhat az inaktív állomány motivációjának, munkaerőpiacról való távolmaradásának okaira. A kutatásban használt 2500 fős, a Makói Kistérség háztartásait reprezentáló minta a további, mélyebb okfeltáró kutatásra ösztönzött bennünket.¹ A mintában szereplő, s válaszaik alapján a motiválatlan, de munkaképes korban lévő inaktívak közé sorolható személyek ismé-

---

¹ Részletesebben a kvantitatív kutatás munkaerőpiaci helyzetére vonatkozó elemzését lásd: Rácz Attila: Munkanélküliség, munkaaktivitás és munkavállalási hajlandóság a Makói Kistérségben (2006) In: Rácz Attila (szerk): Város és Vidéke. Településszociológiai Tanulmányok 2003–2006 Belvedere, Szeged 2007.

telt együttműködésével az immár egyetlen kérdéskörre redukált, kvalitatív módszerekkel végzett, mélyinterjúk és fókuszcsoportos vizsgálat révén választ adhatnak arra a rendkívül fontos kérdésre, hogy munkaerejüket és kreativitásukat miként lehetne ismét az ország érdekébe állítani.

A Makói Kistérség inaktív, de életkorát és egészségi állapotát tekintve munkaképes, ám a munkaerőpiactól távol maradó lakosai közül a helyi önkormányzatok segítségével összeállított mintán, több mint 100 mélyinterjú készítettünk a kistérség inaktív lakosainak munkaaktivitási attitűdjének feltárása céljából.

Az interjúk során tizenegy fő kérdéscsoportot jártunk körül:

1. Mióta nincs az interjúalanyunk munkaviszonya, és mi ennek az oka?
2. Szeretne-e állandó munkaviszonyt létesíteni?
3. Az utóbbi néhány hónapban próbált-e elhelyezkedni?
4. Milyen módszerekkel próbált elhelyezkedni?
5. Ha nem talált munkát, mi volt ennek az oka?
6. Ha nem akart munkát keresni, mi ennek az oka?
7. Szokott-e esetenként alkalmi munkát végezni?
8. Hogyan látja, a jelenlegi viszonyok között megéri-e állandó munkaviszonyt létesíteni? Hogyan képzei el a jövőjét?
9. Lát-e reményt a jelenlegi helyzetéből való kilábalásra?
10. Gondolt-e már arra, hogy munkavégzés céljából más magyarországi régióba, esetleg külföldre költözzön?
11. Van-e olyan szakmája, amellyel a múltban biztosítani tudta a megélhetését, mára azonban képtelen elhelyezkedni vele?

A kutatás eredményei az alábbiakban olvashatók. Hasznos lehet a kutatás során felszínre került ismeretek megosztása a kistérség munkáltatóival, valamint az állami munkaügyi szervekkel, s ezek ismeretében újabb elhelyezkedési stratégiák felvázolása az inaktív keresők előtt. A kutatás eredményei alapján a helyi gazdasági munkaerő-igények kielégítésére alkalmasabb hatékony, rugalmas elhelyezkedési lehetőségek kidolgozására, és felvázolására nyílhat mód az érintett csoport számára.

„A rendszerváltást a leginkább lényegretörő közhellyel úgy szoktuk jellemezni, hogy a parancsgazdaság (tervgazdaság) piacgazdasággá alakult, a diktatúra meg többpárti parlamenti demokráciává és jogállamisággá. [...] Struktúráló szempontból a hatalmi viszony domináns helyét a tőkeviszony vette át a piaci társadalomban” – olvasható Ferge Zsuzsa *Struktúra és egyenlőtlenségek a régi ál-*

lamszocializmusban és az újkapitalizmusban (Szociológiai Szemle 2002/4 18. p.) című tanulmányában. Ez az állapot kettévágja a társadalmat tőketulajdonosokra és a többiekre, két olyan térfélre, melyek sok szállal kapcsolódnak egymáshoz. Ferge azt is elismeri, hogy a gazdasági tőke a politikai hatalom fölé emelkedik, s irányíthatja azt, ha erre lehetőség adódik. Mindez tulajdonképpen visszahozza azt a Marx által leírt dichotóm viszonyt, amelyet az 1917-től a 80-as évek elejéig-végéig tartó különböző intenzitású, kommunizmust megcélzó kísérletek próbáltak meg „korrigálni”, illetve amelyet a nyugati típusú szociáldemokráciának sikerült – túllépve a marxi elmélet ortodox gyakorlatán – bernsteini alapokon, főként a skandináv országokban sikeresen megreformálni, példaértékű jóléti állammodellt alkotva felszámolni, továbbá az egyéb jóléti állammodelleknek többnyire szintén sikeresen kezelni.

Minthogy Magyarországon egy kommunista típusú fejlődési modell kiépítésébe kezdtek 1945 után, ennek kényszerű, felülről vezényelt átalakításai egyfajta szociáldemokráciát „nyomokban” is tartalmazó (ingyenes közoktatás, működőképes társadalombiztosítás és elfogadható színvonalú egészségügy, teljes foglalkoztatottság) különös képződményt eredményeztek, mely a 80-as évek végére a végelgyengülés állapotába került, s rohamléptekben átalakult piacgazdasággá.

E lépés hosszú évtizedek fejlődési grádjait ugrotta át, szó szerint beledobva a társadalmat egy ellenőrizetlen, vadkapitalista állapotba.

A piacgazdaság viszonyai között a mai napig „mündkét hierarchián – a tőketulajdonosokon és a többieken belül – óriásiak maradtak a fent és lent közötti távolságok. Az egyenlőtlenségek, különösen a tőketulajdonosok esetében, elszabadultak” (uo. 18. p.).

Ferge kitűnően láttatja ezt a világot. A tőkéseket négy kategóriába sorolja: nagyvállalkozókra; kisfoglalkoztatókra; önálló vállalkozókra; és kényszervállalkozókra. Négy csoportba kerülnek a tőkével nem rendelkezők is: „akiknek van stabil alkalmazásuk az elsődleges munkaerőpiacon; akik nem állnak alkalmazásban, csak valamilyen munkavégzésre szerződtek, mint afféle tőke nélküli vállalkozók; akiknek csak rendszertelenül, vagy csak a fekete – (nem legális) – piacon van helyük; továbbá [...] akiknek nincs munkaerő-piaci helyük. Ez utóbbiak egy része korábbi munkaviszonya jogán kaphat megélhetéséhez ellátást (nyugdíjat, táppénzt, munkanélküli járadékot), mások csak a lét jogán kaphatnak bármit is, ha vannak ilyen segélyek. Az alkalmi munkavállalók, az „atipikus” munkát végzők, a szerződéses külsősök egy része, a feketepiacon dolgozók és a végképp kiszoruló megélhetése bizonytalan: egy elfogadható megélhetési szinthez való jogaik és munkajogaik általában gyengék” (uo. 18–19. p.).

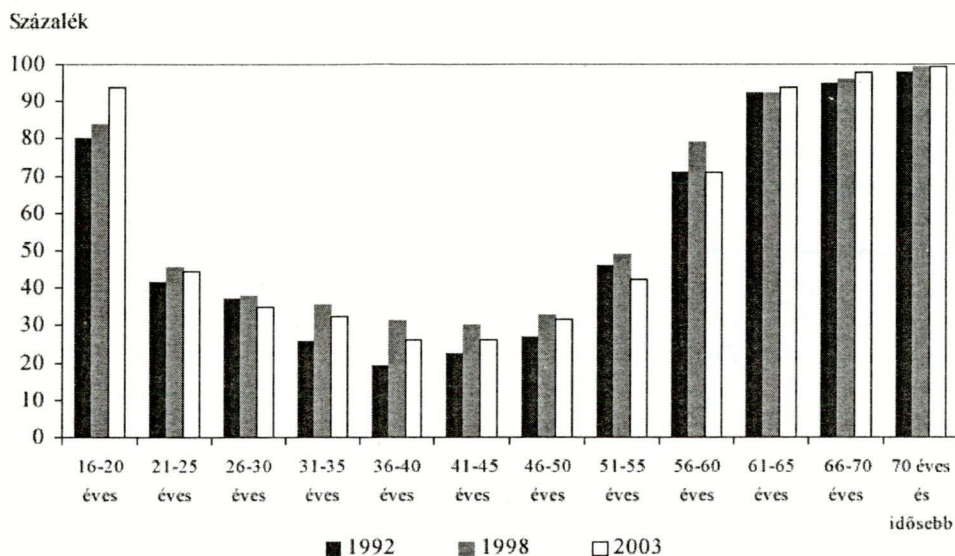
Ferge szerint a rendszerváltás során az egyenlőtlenség és szegénység növekedése két, egymást felerősítő mozgásnak volt köszönhető: a neoliberális (piaci fundamentalista) lendületnek, és a rendszerváltó országokban érvényesülő addig elnyomott érdekek politikai segítségével történő érvényesítésének. Ez utóbbi érdekek között az egyik legfontosabb a tulajdonosi-gazdagodási érdek kielégülése volt. A piaci fundamentalizmus a jóléti rendszerek leépítését és a munkajogok gyengítését egyaránt öles betűkkel róta fel zászlajára, s e művelet végrehajtásának érdekében autonóm, választani tudó, okos és egészséges populációkat vizionált, akik ezen tulajdonságaik révén a jóléti államokat is túlszárnyaló, még kívánatosabb világot építenek a régi rendszerek helyén. Még ha rendkívül óvatosan bánunk is a kritikával, ki kell jelentenünk, hogy a gyakorlat nem igazolta az elméletet: a jóléti államok erodálódása következtében korántsem a várva várt sikeres és bizakodó tömegek lepték el Európát, s benne a frissen kapitalizmusra váltó országokat, inkább az elkeseredett, heteronóm, múltjukat sirató, jobb sorshoz szokott emberek világa köszöntött be a fennren hirdetett utópia helyett. Ferge szavaival: „a következmény a csökkenő társadalmi össztermék korábbinál sokkal egyenlőtlenebb eloszlása volt. Az ismert következmények a tömeges munkanélküliség, a többség szegényedése, a szegénység mélyülése, a jóléti rendszerek zsugorodása és elveik átalakítása, a létbiztonságok megrendülése” (uo. 20. p.).

Monostori Judit *A szegénység és az életciklus összefüggései (Statistikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám)* című tanulmányában kifejti, hogy az 1992-ben, 1998-ban és 2003-ban mért (TÁRKI) adatok azt mutatják, hogy az inaktivitás kockázata a középkorú generációk esetében a legalacsonyabb. A mérések alapján leginkább a 16–20 évesek inaktivitási mutatói bizonyultak tartósan magasnak.

Az inaktivitás mértéke számos korkategórián keresztül mindhárom mérési pontban nagyjából egyenletes eloszlást mutatott, míg az 51–55 és az 56–60 évesek esetében mindig megugrott az inaktívok száma. Megjegyzendő, hogy a nők inaktivitási rátája mindig magasabb, mint a férfiaké.

Monostori szerint az inaktívvá válásra 1992-ben leginkább az iskolai végzettség volt hatással, míg 1998-ra felerősödött az életkori hatás, és megnövekedett az 51–55 évesek, de különösen az 56–60 évesek inaktivitásba vonulása. A 2003-as évben az iskolai végzettség hatása ismét erőteljesen megnövekedett, de markánsan jelen volt a településtípusok közötti különbségek hatása is, „A falvakban és a megyeszékhelyeken szignifikánsan magasabb az inaktivitás kockázata a Budapesten élőkhez képest”. Az életkor szerepe tovább erősödik. A 16–40 éves referenciacsoporthoz képest minden 40 év feletti korosztályban nagyobb az inaktivitás kockázata, és ez az életkor előrehaladásával erőteljesen növekszik (*Statistikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám, 368. p.*).

I. ábra. Az inaktív aránya a különböző életkori csoportokban

(Forrás: Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám, 358. p.)

A 2003-as aktivitási pozíció alapján a dolgozók, a nyugdíjasok és az inaktívok személyes jövedelme lényegesen eltérő képet mutat: a munkahellyel rendelkezők személyes jövedelme 62%-kal haladja meg a népességi átlagot, a nyugdíjasoké 16%-kal, míg az inaktívaké 64%-kal marad el attól. Természetesen a személyes jövedelmek a korábbi aktivitási pozíció függvényei, vagyis **aki nem élt át inaktivitási periódust 1990 után**, vagyis megmaradt a munkahelye, **mondhatta magát a legszerencsésebbnek**. Azok viszont akik valami miatt inaktivitásba kényszerültek, de 2003-ban ismét a munkaerőpiacon voltak, már nem rendelkeztek ilyen jó kondíciókkal. A 2003-ban éppen inaktívok nagy része már nem először élte meg a munkaerőpiactól való távolmaradást, így ők voltak a legelesettebb helyzetben. Ezek az eredmények összecsengenek a nemzetközi kutatások eredményeivel is.

„Angol paneladatokon végzett elemzések kimutatták, hogy például a férfiak esetében a munkanélküliség valószínűségét – a további egyéni erőforrások hatásának kiszűrése után is – befolyásolja az a tény, hogy valaki korábban elvesztette-e már az állását vagy sem” (Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám, 374. p.).

Tényként kezelendő tehát, hogy a szegénység kockázata azoknál az inaktívknál a legmagasabb, akik a munkaerőpiacról kirekesztődve, főként konjunk-túramentes időszakban aligha remélhetnek ismételt munkábaállási lehetőséget.

A Magyarországon inaktivitásba vonuló munkaképes korú és megfelelő egészségi állapotú polgárok között **nagy számban találhatók meg a cigányság képviselői**, akiknek az utóbbi 17 évben rendkívüli mértékű életmódváltozáson kellett átesniük. Azokat a munkalehetőségeket ugyanis, amelyekben a cigányok zöme az utóbbi évtizedekben elhelyezkedhetett, szinte teljes mértékben felszámolta a piacgazdaságra való áttérés folyamata.

Kemény István *A teljes foglalkoztatástól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaság (Kisebbségkutatás, 2000, 4. szám)* című tanulmányában megjegyzi, hogy „az 1970. évi népszámlálás időpontjában az országban a munkaképes korú férfiak 87,7%-a volt aktív kereső és 12,3%-a nyugdíjas vagy eltartott. [...] Az ország erőltetett iparosítása a budapesti iparvidéken, az északi régióban és a Dunántúlon teljes foglalkoztatottságot, majd munkaerőhiányt és ennek nyomán a cigányok foglalkoztatásának rohamos növekedését eredményezte. Az 1971. évi országos kutatás idejére ez a folyamat odáig jutott, hogy a munkaképes korú (15–59 éves) cigány férfiak háromnegyed része állandó munkaviszonnyal alkalmazásban volt, további 10%-a önállóként, segítő családtagként vagy ideiglenes munkaviszonyban folytatott kereső tevékenységet, csupán 15%-uk maradt eltartott” (uo. 600. p.). Minthogy az iparosítás tovább folytatódott, a cigány nők is kezdtek rendszeres keresettel járó munkákat vállalni, így a munkaképes cigány nők a 80-as évek elejére 50% feletti arányban voltak képesek elhelyezkedni.

A regisztrált munkanélküliek arányának hullámozása, a 90-es évek elején történő megugrása, és az 1997–98-ra végbemenő számottevő javulása ugyanakkor korántsem egyértelmű, mert Kemény megjegyzi azt is, hogy „a regisztrált munkanélküliek számának csökkenése azonban nem azonos a tényleges munkanélküliek számának csökkenésével. Az ellátásra nem jogosult munkanélküliek egy része ugyanis nem látja annak értelmét, hogy regisztráltassa magát. [...] Tudjuk viszont, hogy az inaktív személyek nagy része valójában munkanélküli. Ez a megállapítás nemcsak a romákra, hanem az ország egész lakosságára is érvényes” (uo. 603. p.).

Kemény István az inaktívak 5 kategóriáját különbözteti meg:

1. akik a munkanélküliség elől a nyugdíjaztatás valamilyen formájába menekültek;
2. akik aktív keresők voltak, de munkanélkülivé váltak és a jövedelempótló támogatás lejártá után megszakították kapcsolatukat a munkaerő-szolgálatlaltal és kikerültek a nyilvántartásból;

3. akik valamilyen átmenet után váltak inaktívvá – GYES-re, GYED-re mentek, s ennek lejárta után már nem tudtak elhelyezkedni;
4. akik a feketegazdaságban dolgoznak, miután munkahelyüket elvesztették;
5. azok a fiatalok akik a 60–70-es években el tudtak volna helyezkedni, de a mai viszonyok között reményük sincs erre, így nem is regisztráltatják magukat.

A Kemény által említett, a munkaerőpiactól távoli, a cigányok által űzött túlélési technikák: vadászat, halászat, horgászás, gyűjtögetés, be nem jelentett mezőgazdasági munka, aratás és betakarítás utáni böngészés, építkezéseken végzett feketemunka, mindennel való kereskedés. E tevékenységek jelentős részével a **nem cigány, munkaerőpiactól távol lévő munkaképes korú inaktívak is foglalkoznak.**

A munkanélküliség Magyarországon általában hosszú ideig tart, 2005-ben csupán a munkanélküliek 5%-a talált egy hónapon belül új munkahelyre, 16,5% 1–3 hónap alatt; 41,6% pedig több mint egy évig volt munkanélküli, de ezen belül 18,4% több mint két évig.

Ez utóbbiak aránya 2004-hez képest valamelyest nőtt. A hosszú ideig tartó munkanélküliség – miként a tanulmány is kifejti – rendkívüli károkat okoz: „a munkát kereső elveszítheti hitét abban, hogy valaha még alkalmazzák, abba-hagyhatja a keresést, és ezáltal inaktívvá válik. Szakértelmének egy részét is elveszítheti, ha hosszú ideig nem dolgozik. A hosszú munkanélküliség meg is bélyegezheti az egyént, mivel a munkaadók úgy vélekedhetnek, hogy ha valaki hosszú ideig nem talált munkát, az valószínűleg nem jó munkaerő.” Márpedig Magyarországon 2005-ben a 295 900 regisztrált munkanélküli közül 54 300 fő 25 hónapja vagy még régebben nem talált munkát. (Fazekas Károly és Telegdy Álmós: *Munkaerőpiaci Tükör 2006*, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 19. p.)

A foglalkoztatottság mértékében és a munkanélküliség terén jelentős különbségek találhatók Magyarországon a rendszerváltást követő évek folyamánként, és számottevő területi kiegyenlítődés nem is valószínűsíthető a jövőben. Kitűnően megfigyelhető az ország kettészakadása egy viszonylag fejlett központi és nyugat-dunántúli területre, valamint a dél-dunántúli, alföldi és észak-magyarországi leszakadó régiókra, s ehhez mérten alakul a munkaerőpiaci aktivitás is. Viszonylag magas a foglalkoztatottság a közép-magyarországi, a közép- és a nyugat-dunántúli régióban, míg viszonylag alacsony a foglalkoztatottság a dél-dunántúli, az észak-magyarországi, az észak-alföldi, és a dél-alföldi térségekben. A magas foglalkoztatottságú térségek 60,2 és 63,3% körül

mozgó foglalkoztatottsági csoportráttákkal bírnak, míg az alacsonyabbak 49,5 és 46,9% között mozogtak 2005-ben.

Természetesen a magasabb foglalkoztatottsággal rendelkező területeken a bérék is magasabbak, így a területi bérkülönbségek terén is vannak az EU-hoz felzárkózni képes, illetve attól leszakadó területek. 2005-ben Budapesten a bérék több, mint 22%-kal haladták meg az országos átlagot, míg a Dél-Alföldi Régióban alig érték el az országos átlag 80%-át. A tanulmány megjegyzi, hogy „a regionális bérkülönbségek okaira vonatkozó elemzések azonban azt mutatják, hogy a területi bérkülönbségek jelentős része a munkaerő eltérő összetételével és a vállalkozások közötti termelékenységkülönbségekkel magyarázható” (uo. 26. p.). Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a magyar munkavállalók – szinte minden pozícióban – botránysan alacsony bérért kénytelenek dolgozni az EU, vagy a világ bármely más, nem az egykori szovjet érdekszférába tartozó fejlett országával összehasonlítva.

Az inaktív állomány fokozatos növekedése több oldalról is megközelíthető. A KSH által alkalmazott terminológia szerint „Inaktív keresők azok a személyek, akik a felvétel eszmei időpontjában kereső tevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek, az alábbiak szerint:

- ✧ a saját jogú nyugellátásban, nyugdíjszerű ellátásban, járadékban részesülők,
- ✧ a hozzátartozói jogon folyósított nyugdíjban vagy egyéb ellátásban részesülők,
- ✧ a gyermekgondozás (nevelés) címen ellátásban részesülők,
- ✧ a munkanélküli-ellátásban részesülők, akik nem minősülnek munkanélkülinek (pl. nem keresnek munkát),
- ✧ a vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből élők (pl. földjük, nyaralójuk, lakásuk bérbeadásából, bankbetétjük kamataiból, albérlő tartásából élnek)“.

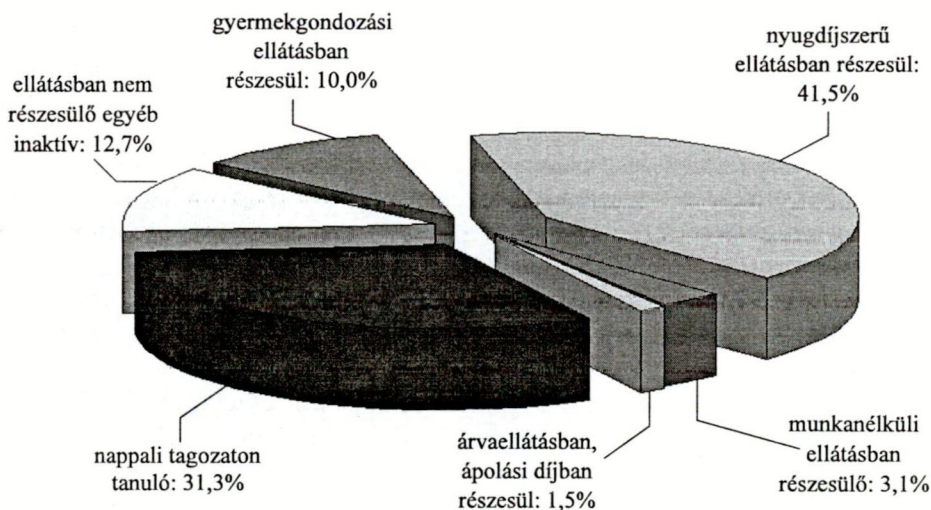
Kutatásunk szempontjából az idézett felsorolás némi kiegészítésre szorul, ugyanis munkaviszonnyal nem rendelkező, de munkavégzésre alkalmas 18–64 éves személyek motivációit kutatjuk, akik tehát **nem** nyugdíjasok, kismamák, vagy járadékosok. (Ez utóbbinál tehát nem csak az egészségügyi/szociális helyzetből adódó, az állam által fizetett szociális segítség értendő, hanem a tágabb értelemben vett közgazdaságtani definíció: földjáradékosok, a munkához szükséges berendezések birtokosai, pénzt hitelezők, az értékpapírjaik járadékát élvezők stb.). Természetesen sokan már régen kiestek a munkanélküli ellátásból, de a különböző

segélyezésre sem biztos, hogy jogosultak, minthogy a velük egy háztartásban élők jövedelme ezt nem teszi lehetővé. **Azaz olyan személyeket kerestünk fel, akik – és itt helyesnek tűnik, ha egy kissé marxi töltetű megjegyzést teszünk – bér munkára kényszerülnének, de mégsem adják el munkaerejüket, mert nem adódik rá lehetőség, vagy ha mégis, akkor valószínűleg nem érné meg nekik.**

A KSH *Munkaerő-piaci helyzetkép 2006* című kiadványa szerint a 2006-os évben a 15–64 éves inaktív személyek száma 2.593.000 fő volt, „ebből 1.077.000-en öregségi, rokkantsági, illetve özvegyi nyugdíjban, 259.000-en a gyermekgondozási ellátás valamelyik formájában és 79.000-en pénzbeni munkanélküiségi ellátásban részesültek. További 39.000 fő kapott árvaellátást vagy ápolási díjat. Rendszeres és kimutatható jövedelemforrással tehát a 15–64 éves inaktív népesség 56,1%-a (1.454.000 fő) rendelkezett.

Az 1.139.000 saját jogú jövedelemmel nem rendelkező többsége (811.000 fő) a klasszikus eltartotti kategóriába tartozó nappali tagozatos tanuló volt. A fennmaradó 328.000 ún. egyéb inaktívból 80.000 fő a 15–24 évesek korosztályaiból került ki – és többségük nem nappali tagozaton tanuló diák volt” (KSH *Munkaerő-piaci helyzetkép*, 12–13. p.)

A 15–64 éves inaktív népesség megoszlása főbb megélhetési kategóriák szerint, 2006

(Forrás: KSH *Munkaerő-piaci helyzetkép*, 13. p.)

2006-ban a 15–64 éves népesség 33%-a (a férfiak 26,7%-a, a nők 39%-a) nem kívánt jövedelemszerző tevékenységet folytatni. Az inaktívakon belül ez az arány 86,7%, (férfiak 85,2%, nők 87,7%), vagyis a 2.593.000 inaktív többsége, 2.249.000 fő (86,7%) nem tett semmiféle lépést, a munkaerő-piaci (re)integráció irányába. A 15–24 évesek 86%-a tanulmányaira hivatkozva nem keresett munkát, a 25–54 éves nők pedig gyermekek és idős rokonok gondozásával hátrították el leginkább a munkakeresésre vonatkozó kérdést. Az e korosztályba tartozó férfiak többnyire egészségi állapotukra hivatkoztak, míg az 55–64 évesek mindkét nemből nyugdíjszerű ellátásokra hivatkoztak, valamint egészségi állapotukra.

A 2006-os regionális adatok szerint a Dél-Alföldnek a negyedik negyedében 901.200 15–64 éves lakosa volt, akik között az inaktívak (370.400 fő) aránya 41,1%. (*KSH Statisztikai tájékoztató, Csongrád megye 2006/4, 34. p.*)

A 2006 január 1-i becsült adatok szerint a Makói kistérség 49.245 lakosából (*KSH Statisztikai Évkönyv: Csongrád megye 2006, 250. p.*) 11.362 fő (a kistérségi lakosok 23%-a) volt 15–64 év közötti inaktív személy. Az általunk a Makói Kistérségben korábban végzett 2006-os reprezentatív kérdőíves felmérésben, a felnőtt lakosság munkaaktivitási státuszát is csak a 25 évesnél idősebbek körében vizsgáltuk, mert feltételezésünk szerint ők már minden bizonynyal befejezték iskolai tanulmányaikat.

A 3.675 érvényes válasz alapján a legnépesebb csoport a nyugdíjasoké (44,7%), őket követi az aktívak csoportja (39,2%), – akik vagy teljes munkaidőben, vagy részmunkaidőben dolgoznak – majd az inaktívak (11,2%), – akik már nem tanulnak, de nincsenek munkaviszonyban sem –, végül az alkalmi munkából élők (2,6% – ők azonban statisztikailag valószínűleg jórészt az inaktívak közé tartoznak) és a tanulók (2,3%).

Az inaktív állomány fokozatos növekedése több oldalról is megközelíthető. A KSH által alkalmazott terminológia szerint „Inaktív keresők azok a személyek, akik a felvétel eszmei időpontjában kereső tevékenységet nem folytattak, de keresettel, jövedelemmel rendelkeztek, így

1. a saját jogú nyugellátásban, nyugdíjszerű ellátásban, járadékban részesülők,
2. a hozzátartozói jogon folyósított nyugdíjban vagy egyéb ellátásban részesülők,
3. a gyermekgondozás (nevelés) címen ellátásban részesülők,
4. a munkanélküli-ellátásban részesülők, akik nem minősülnek munkanélkülinek (pl. nem keresnek munkát),
5. a vagyonukból vagy egyéb, nem munkával kapcsolatos jövedelemből élők (pl. földjük, nyaralójuk, lakásuk bérbeadásából, bankbetétjük kamataiból, albérlő tartásából élnek)”.

E terminológia szerint a Makói Kistérségben az inaktív keresők aránya 55,9%, ami rendkívül magas érték, és nagyrészt olyan társadalmi csoportokat jelöl – pl. a megkérdezettek 44,7%-át alkotó nyugdíjasokat – akiken a kutatás célja, vagyis hogy miért nem vesznek részt a munkaerőpiacon – nem kérhető számon. Ezért már a Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programjának kidolgozása során elkülönítettük azon válaszadókat, akik már nem tanulnak, de nincsenek munkaviszonyban sem, s őket kezelve inaktívnak állapítottuk meg a munkaaktivitással kapcsolatos attitűdjüket, mely eredmények további kidolgozása így módon könnyen, olcsón és gyorsan megoldhatóvá válik a kutatások célzott folytatásával.

Immár annak tudatában, hogy a megkérdezettek 11,2%-a, vagyis a Makói Kistérség nagyjából minden tizedik lakosa a munkaerőpiacon való részvételt valamilyen okból negligálja, s hogy a mintánkban szereplők mindegyike a közel-múltban már együttműködött kérdezőbiztosainkkal, jó okunk van feltételezni, hogy a munkaaktivitás tárgykörében készítendő mélyinterjúk elkészítésében is segítségünkre lesznek.

A KUTATÁSI PROBLÉMA

Magyarországon az inaktív keresők között tízezrével találhatók olyan munkavégzésre egészségi állapotuknál és életkoruknál fogva alkalmas emberek, akik valamilyen oknál fogva nem keresnek állást maguknak a munkaerőpiacon. A Makói Kistérségben a Regio-Data Társadalomkutató által 2006-ban elvégzett szociálpolitikai jellegű kutatás – A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja – alapján a munkaképes lakosok jelentős hányada ebbe a kategóriába sorolható.

Ez a tény a kistérség rendkívül alacsony munkaaktivitási mutatóit rombolva kétségessé teszi, hogy a súlyos gondokkal küszködő terület a közeljövőben gazdaságilag talpra állíthatóvá váljon.

A Makói Kistérségben nagymértékű az elöregedés: a lakosság 44,7%-a nyugdíjas korú, s a gazdaságilag aktív korosztály részaránya – még az alkalmi munkásokkal együtt sem – éri el a 42%-ot. Ugyanakkor a kistérségben van egy, a lakosság 11,2%-át kitevő inaktív csoport, melynek munkába állítása jelentős segítség volna e tájegység szempontjából, hiszen jelenleg a munkaképes lakosság negyede nem dolgozik.

A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja keretében korábban elvégzett vizsgálatok során az inaktív állomány munkaerőpiacról való távolmaradásának okaira is kerestük a választ. A kérdőíves felmérés során regisztrálhat-

tuk az alacsony munkaerőpiaci részvételt a megkérdezettek részéről, melynek okairól fókuszcsoportos vizsgálatok keretében kérdeztük a kistérség 17 településének polgármestereit és szociális intézményi vezetőit, mint a lakosok életére közvetlen rálátással bíró személyeket. A megkérdezettek tapasztalatai szerint a munkaerőpiactól való távol maradás összetett probléma: egyesek nem is akarnak dolgozni; mások akarnának, de az alacsony munkabérek és az utazási költségek miatt valóban nem éri meg nekik; megint mások pedig egyszerűen alkalmazhatatlanok a munkára, noha életkoruk és egészségi állapotuk ezt sokszor nem indokolná. A problémát súlyosbítja, hogy leginkább az alulképzett lakosok vonulnak inaktivitásba a fentebb említett módokon.

Az első csoport egyszerűen nem akar rendszeresen – de még periodikus időnyomunkákon sem – dolgozni, mert ismeri az állapotára vonatkozó szociális rendelkezéseket, és tudja, hogy a segélyezés révén, ha egy minimális életnívón is, de napról napra fennmaradhat munka nélkül is.

Mások ezt az életmódot megalázónak érzik, igyekeznének kitörni, de a minimálbér amit ajánlanak nekik – sokszor lakóhelyüktől távoli munkahelyeken, az utazási költségek fedezete nélkül, vagy csak részben fedezve azt – alig több, vagy egyenesen kevesebb jövedelemhez juttatják őket kemény munka mellett is, mint a segélyek.

A harmadik csoport alkoholproblémák, vagy magatartási zavarok miatt nem keres munkát. Az alkoholfüggők szervezete nem terhelhető olyan mértékben az általuk betöltött – jellemzően nehéz fizikai – munka során mint az egészséges embereké, ezért hamar kiszelektálódnak, és ennek tudatában meg sem próbálnak ismét elhelyezkedni. Magatartási problémákon pedig azt kell érteni, hogy az inaktív keresők egy csoportja vagy túl fiatal még, és nem volt ideje beleszokni egy alá-fölérendeltségi viszonyba, ami miatt konfliktusai támadnak, vagy pedig olyan régen nem volt már munkaviszonyban, hogy képtelen az ezzel járó rendszerességbe ismét beleszokni, ami miatt ismét az utcára kerül.

MINTAVÉTEL

A munkaerőpiactól távol maradó, munkavégzés szempontjából motiválatlan inaktív állomány interjú vizsgálatakor a szakértői mintavételi eljárást alkalmazzuk, amely a kutató alapsokaságra vonatkozó ismereteire épít. Az eljárás feltételezi, hogy a kutató által kiválasztott elemek reprezentálják a vizsgálni kívánt populációt.

A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja keretében lefolytatott kérdőíves vizsgálat során alkalmazott módszerünk a véletlen kiválasztáson ala-

puló szisztematikus mintavétel volt, ahol teljes felsorolás minden k-adik elemét válogattuk be (szisztematikusán) a mintába.

Az eljárás kulcsa a véletlen kiválasztás, ahol a vizsgálni kívánt alapsokaság minden egyes elemének egyenlő az esélye a mintába kerülésre. A társadalomtudományi kutatások alapvető mintavételi módszere, amely biztosítja nagy minták esetén is a reprezentativitást.

A jelenlegi kutatást e minta felhasználásával kívánjuk folytatni: a beazonosított munkaképes inaktív személyek közül kiválasztjuk a kutatás lefolytatásához szükséges alanyt, s nekik tesszük fel a mélyinterjúk során célzott kérdéseinket. Ez a kutatást jóval olcsóbbá teszi: ugyanis nincs szükség mintavásárlásra, kérdőívkészítésre és adatrögzítésre sem.

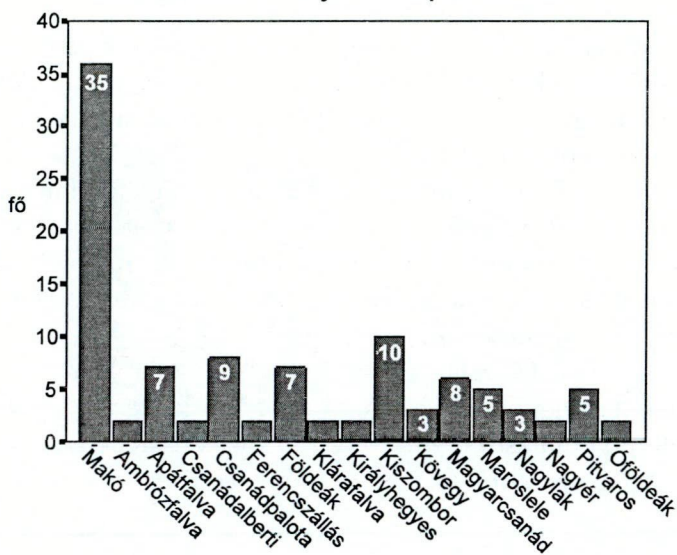
Természetesen a saját kutatási anyagokon kívül – kihangsúlyozva a remélhetőleg általunk feltárt nóvumok szerepét – áttekintjük a témába vágó egyéb, korábban lefolytatott kutatások eredményeit is, s ezek tükrében mutatjuk be eredményeinket, utalva azok tipikus voltára, trendszerűségére is.

A MUNKAKÉPES INAKTÍV SZEMÉLYEK KÖZÖTT VÉGZETT INTERJÚS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

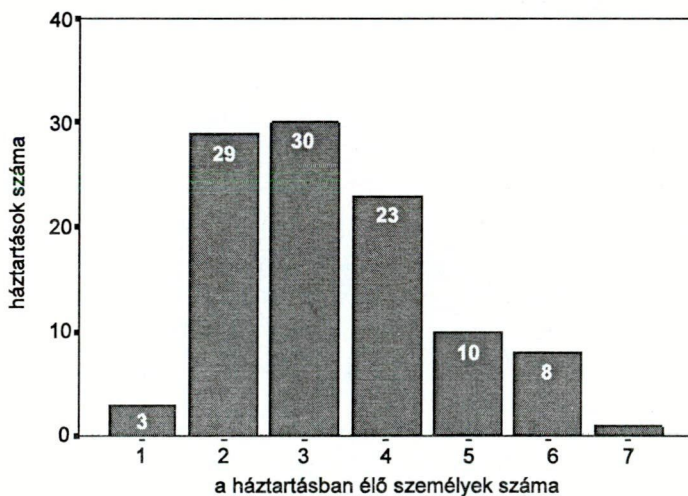
A legtöbb interjút – 36 fő – Makón, a kistérség egyetlen várszában, s így központjában készítettük, míg Ambrózfalván 2; Apátfalván 7; Csanádaltibben 2; Csanádpalotán 8; Ferencszálláson 2; Földeákon 7; Klárafalván 2; királyhegyesen 2; Kiszomboron 10; Kövegyen 3; Magyarcsanádon 6; Maroslelén 5; Nagylakon 3; Nagyéren 2; Pitvaroson 5; Óföldeákon pedig szintén 2 interjút sikerült készítenünk.

Az interjúalanyok leginkább két (29fő) három (30 fő) illetve négyfős (23 fő) háztartásokból kerültek ki, ami azt mutatja, hogy az egyedülálló inaktív személyek képtelenek volnának talpon maradni azokból az ideiglenes megélhetési forrásokból, amelyekhez hozzájuthatnak.

Elkészített interjúk településenként

Hány fős a háztartás?

E ténytet erősíti egy a Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt. és a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által alig egy éve elvégzett, 2263 háztartásra kiterjedő reprezentatív felmérése is, amely a Makói

Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programját megalapozó helyzetfeltáró vizsgálatként azt mutatta ki, hogy a kistérségben leginkább elterjedt háztartástípusok az egyfős (30%), illetve a kétfős (32,3%), valamint a háromfős (19,3%) háztartások.

A makói kistérség háztartásaiban élő személyek száma

	Esetszám	Ervényes %
1 fős	678	30.0
2 fős	732	32.3
3 fős	437	19.3
4 fős	288	12.7
5 fős	87	3.8
6 fős	32	1.4
7 fős	7	.3
8 fős	1	.0
9 fős	1	.0
Összesen:	2263	100.0

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

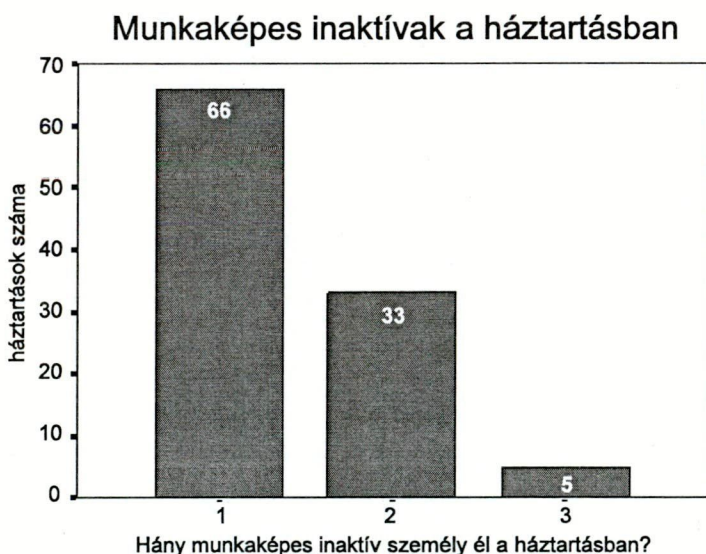
A térségben tehát legjellemzőbbek az egy és két fős családok, melyek együtt az összes háztartás 62,3%-át teszik ki. A három és négy fős családok együtt a háztartások körülbelül harmad részét, öt és hat fős háztartás együtt 5,2%-át képviselik, míg a hatfősnél nagyobb háztartások aránya elenyésző. A családok átlagos nagysága 2,34 fő a térségben, nagy szórással, amit jelez az is, hogy az egy fős, a kétfős és a három illetve több fős háztartások aránya körülbelül egyharmad-egyharmad. Az egy és kétfős háztartásokban (különösen az egyfősben) általában idősebbek élnek, az egyfős háztartásoknak majdnem 60%-ában 66 éves vagy idősebb, de a kétfős háztartásoknak a harmadában is idősek élnek.

Az előrejedés a kistérségben tehát számottevő. Ugyanakkor az is tény, hogy az egyfős háztartások 40,5%-ában 15–65 éves, tehát aktív korú kistérségi lakosok élnek – akik viszont a jelen mélyinterjúk vizsgálatok során alig képviseltették magukat. Az a feltételezésünk tehát, miszerint inaktívként egyedül élni rendkívül nehéz, megállja a helyét.

A MUNKAKÉPES INAKTÍV SZEMÉLYEK MEGOSZLÁSA HÁZTARTÁSONKÉNT

A vizsgált háztartások többségében (66) egy fő munkaképes inaktív személy él, míg 33 háztartásban két fő, 5 háztartásban pedig 3 fő inaktív személyt regisztráltak.

ráltunk az interjúkészítés során. Amint az fentebb látható volt, az egyfős háztartásokban rendkívül ritkán él inaktív személy, olyan két-vagy többfős háztartások azonban nagy számban akadnak, ahol gyermekeit egyedül nevelő, vagy éppen idős szüleivel élő inaktív személlyel találkozhattunk, de az sem volt ritka, hogy a családtagok közül többeknek volt munkája, s csak az interjúalany tartozott a munkaképes inaktívak táborába. A gyermekeit egyedül nevelő inaktív szülők sokszor számolnak be arról, hogy jövedelmük jelentős részét a gyermekek után kapott családi pótlék teszi ki, ami sokszor nagyobb összeg, mint az interjúalany által kapott valamilyen formájú segély. Mint később látni fogjuk, **az inaktívak gazdasági tevékenysége** (noha erről csak kevesen beszélnek nyíltan, válaszaikból azonban kikövetkeztethető) **leginkább a feketegazdasághoz**, a Makói Kistérségben, és általában vidéken a mezőgazdasági szektorhoz kötődik. Mindez rendkívül ingatag jövedelemforrásnak tekinthető: az idénymunka-jelleg és az időjárás szeszélyei sokszor még az illegális munkavállalás lehetőségétől is megfosztják ezeket az embereket, így elemi érdekük, hogy egy háztartásba áramoltassák az olyan folyamatos jövedelmeket, mint a családi pótlék, a szociális segélyek, vagy az idős szülők nyugdíja, a családtagok rokkantnyugdíja, az ápolási díj stb.

AZ INTERJÚALANYOK MEGOSZLÁSA NEMEK, KORCSOPORTOK ÉS ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT

Az évtizedek óta tartó országos trendnek megfelelően az interjúalanyok között is több nő (61 fő) található, mint férfi (43 fő). Miként látni fogjuk, a diszkriminációs tényezők közül is több sújtja a nőket, mint a férfiakat, a jelentős különbség részben ennek, részben pedig a tradicionális háziasszony-szerep érvénysülésének tudható be. Az interjúalanyok közül az inaktivitás okaként többen jelölték meg a női szerepkör egyes jellemzőit: a gyermekekkel való törődést, vagy az idős szülők, beteg rokonok otthoni ápolását.

Az iskolai végzettség szerinti megoszlás sokat elárul az inaktivitás egyik okáról. A tételt, miszerint minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál nagyobb eséllyel szorul ki a munkaerőpiacról, interjú vizsgálatunk is teljes mértékben igazolja. Az interjúalanyok közül mindössze 2 fő nem rendelkezik alapfokú végzettséggel; 40 fő csak 8 általános iskolai végzettséggel bír; 7 fő a szakiskolát végzett; és 39 fő a szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezők száma, ami összességében 84,6%-os arányt képvisel az érettségi vizsgát nem adó intézményben végzettek között. E csoport több mint felerészben rendelkezik tehát valamilyen szakmával, ám a kistérség adottságai nem teszik lehetővé, hogy elhelyezkedhessenek a rendszerváltást követő 17. évben, illetve sokuknál ez az állapot már hosszú évek óta fennáll, a mezőgazdaság és a hajdani ipari termelés bizonyos szektoraiban végbement szinte teljes megsemmisülése óta. A mintában szerepelnek az érettségizett inaktív személyek is, akiknek nagyobb része (9 fő) szakközépiskolát végzett, tehát szakmájával az interjú pillanatában szintén nem tud mihez kezdeni, de a kistérség jelenlegi helyzetéből következik, hogy a felsőfokú végzettség sem jelent mindenkinek kiutat ebből a helyzetből, amit a 3 fő diplomás interjúalany által elmondottak is bizonyítanak.

2006-ban a kistérségben a felnőtt lakosság iskolai végzettségét a 25 évesnél idősebbek körében vizsgáltuk, mivel róluk feltételezhető leginkább, hogy már befejezték tanulmányaikat. Összességében elmondható, hogy a két legnagyobb csoport a 8 általánost vagy kevesebbet (39,1%) és a szakmunkásképzőt (32,2%) végzetteké. Az érettségivel rendelkezők aránya 19,5%, a diplomásoké pedig 9,1% volt. Az érettségivel nem rendelkezők aránya a 25 évesnél idősebb lakosság körében tehát 71,3%-os volt egy évvel ezelőtt, mely arány a teljes lakosságra vetítve némileg jobb, mint az inaktív interjúalanyok között, de az elhelyezkedési nehézségek végzettséggel kapcsolatos vetületére rendkívül jól rámutat. A fiata-

labbb, 26–45 éves korosztálynál a magasabb iskolai végzettségűek aránya javuló tendenciát mutat ugyan, minthogy náluk 59,4% volt az érettségi nélküliek aránya, a 46–65 évesek között azonban a munkaerőpiacról végzettségük miatt potenciálisan kiszorulóak aránya 68,5%-os, ami a kistérség idősebb, de még munkaképes lakosainak fokozott veszélyeztetettségét mutatja.

Az életkor szerinti csoportosítást a munkaerőpiaci szereplők általános életkorcsoportjaihoz igazítottuk. Eszerint 4 kategóriát különböztettünk meg: a 18–24 éveseket, akik nagyjából kezdő munkavállalóként definiálhatók (mint akik vagy a középfokú, vagy a felsőfokú oktatási intézményekből kikerülve épphogy csak munkába álltak, vagy nem dolgoznak túlságosan hosszú ideje ahhoz, hogy tapasztalt munkavállalóként jöhessenek számításba.)

A második kategóriába tartozik a 25–39 éves korosztály, akik már kezdenek nagyobb munkatapasztalatra szert tenni, vagy már rendelkeznek vele. A harmadik korcsoport a 40–49 éves, nagy munkatapasztalattal bíró személyekre vonatkozik, míg az utolsó, negyedik kategória az 50–64 évesekre, noha a legidősebb interjúalany 59 éves, a kategória utolsó elemével csak a munkaképes korosztály utolsó szegmensét kívántuk jelezni.

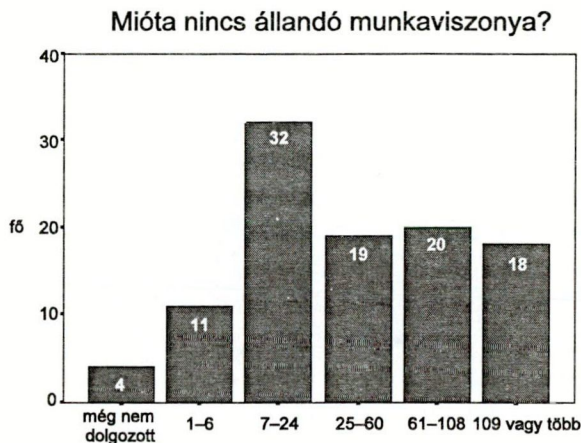
Szinte minden korcsoport az inaktívak szempontjából speciális veszélyforrást jelent: a legfiatalabbak számára azért nehéz az elhelyezkedés, mert munkatapasztalat hiányában utasíthatják el őket a potenciális munkaadók. A 40–49 éves és az 50–64 éves korcsoportokat pedig a „túl magas életkor” miatt tanácsolhatják el a munkaadók. Egyedül a 25–39 éveseknek van kevés tartanivalójuk az életkori diszkriminációtól, bár mint látni fogjuk ez az állítás sem általánosítható teljes mértékben.

Az interjúalanyok valamivel több, mint egytizede, 12 fő a 18–24 éves korosztályba tartozik; több, mint egyharmaduk, 36 fő 25–39 éves; majdnem ugyanennyien, 33-an tartoznak a 40–49 évesek csoportjába, és 23 fő, csaknem az összes megkérdezett egyötöde képviseli az 50–64 éves korcsoportot.

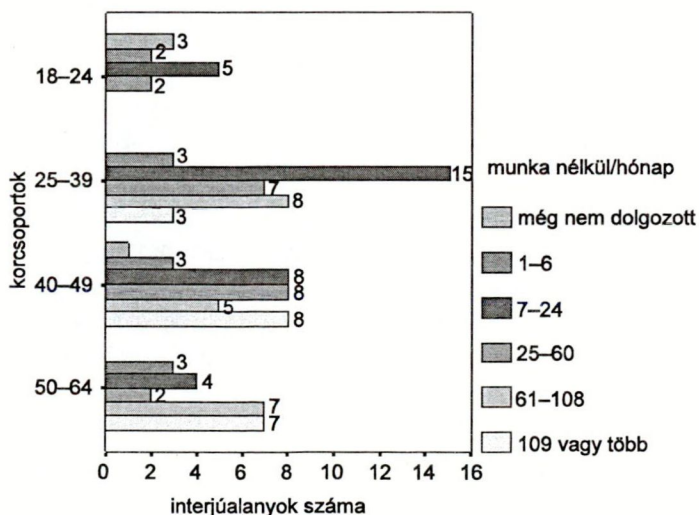
AZ ÁLLANDÓ MUNKAVISZONY NÉLKÜL ELTÖLTÖTT IDŐ

Tartós munkanélkülinek ma az minősül Magyarországon, aki a munkába állása előtt legalább 6 hónapig a lakóhelyén illetékes munkaügyi központban regisztrált munkakeresőként szerepelt. Vizsgálatunk interjúalanyai kevés kivétellel többszörösen túllépték ezt a kritériumot.

4 főnek még nem volt állandó munkaviszonya; 11 fő még a tartós munkanélküliség kategóriába esik 1-6 hónapos inaktivitásban eltöltött időszakkal; de a legtöbben azok vannak, akik 7-24 hónapja nem végeznek állandó rendszeres kereső tevékenységet (32 fő). 18-an 25-60 hónapja inaktívak; 19 fő pedig még ennél is régebben, 61-108 hónapja nem talál magának tartós, bejelentett munkahelyet. Rendkívül magas az utolsó csoportba tartozók aránya is: ők azok, akik 109 vagy még több hónapja vannak távol a munkaerőpiactól (18 fő). Látható tehát, hogy az interjúalanyok több, mint 2/3-a túllépte, többségük többszörösen is túllépte a tartós munkanélküliség kritériumát.

Az ugyanakkor nem törvényszerű, hogy a legidősebb interjúalanyok legyenek a legtovább munka nélkül. Amint azt a korcsoportok, és a munka nélkül töltött hónapok számából készített diagram mutatja, a fiatalabb korosztálynál is sűrűn előfordul, hogy évek óta nem tudnak megjelenni a munkaerőpiacon. Látható például, hogy a legtöbb 61–108 hónapja inaktív interjúalany a 25–39 éves korosztályból kerül ki, illetve az is kiderül, hogy a legtöbb 109 hónapnál is régebben inaktív személy nem a legidősebb, hanem a 40–49 évesek között található, de megjelenik a 25–39-es korcsoportban is. Erre a jelenségre egyértelműen az alacsony munkabérek és a munkaadók részéről sokszor nem biztosított utiköltség-térítés adhat magyarázatot: vagyis sok esetben már fiatal korban sem éri meg a jellemzően minimálbérért kínált, s nem ritkán 10–15–20000 Ft-ra rúgó közlekedési költségekkel is terhelt állásokat megpályázni, ezért helyette sokan az alkalmi munkát, a feketegazdaságot választják megélhetési formául, ami teljesen racionális, és láthatóan alternatíva nélküli döntés.

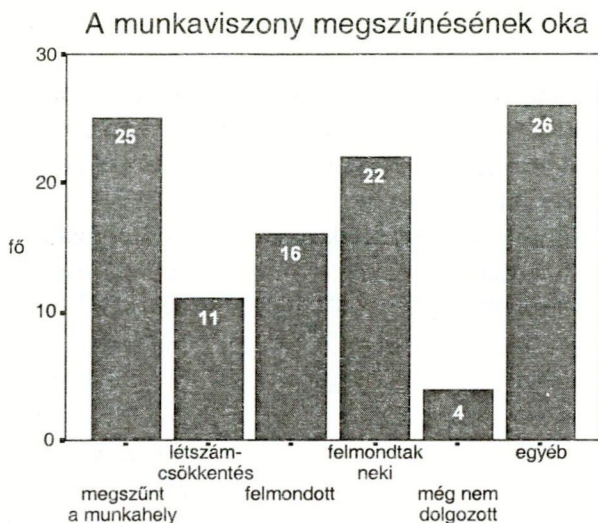
A MUNKAVISZONY MEGSZŰNÉSÉNEK OKAI

Alapvetően 4 okot találtunk a munkahely elvesztésének magyarázataként (megszűnt a munkahely, létszámcsökkentés, felmondás az interjúalany részéről, illetve felmondás a munkáltató részéről), melyeken kívül még két kategória jöhetett számításba: részint az, hogy a megkérdezettnek még nem volt állandó munkaviszonya, részint pedig egyéb okok. Egyéb oknak minősültek azok az esetek, ha a megkérdezett vállalkozó volt és tönkrement; ha lejárt a határozott idejű munkaszerződése és ezt a munkaadó nem újította meg, illetve ha külföldön dolgozott, és hazatérve került inaktív státuszba.

Az interjúalanyok döntő többségének (63%) van olyan szakmai múltja, amelyre építve egykor olyan anyagi biztonságot teremthetett magának, s amelyet a jelenlegi inaktív állapotában meg sem bír közelíteni.

E szakmák jórészt szakmunkák, miként az az iskolai végzettségekből következik, de számos esetben betanított munkákból is képesek voltak a maihoz képest irigylésre méltó életszínvonalat fenntartani a megkérdezettek.

Miként az ábrából látható, a két vezető okot a munkahelyek megszűnése (25 fő) és az egyéb kategóriák alkotják (26 fő), lefedve az interjúalanyok inaktivitásának okaként megjelölt esetek felét. 11 fő a létszámcsökkentések áldozatainak száma; 16-an pedig felmondtak a munkahelyükön. 22 interjúalanynak a munkáltató mondott fel, 4-en pedig még nem rendelkeztek az interjú pillanatáig állandó

munkaviszonnyal (ez utóbbiak közül 3 fő frissen végezte el iskoláit, 1 fő pedig évtizedek óta háztartásbeliként tevékenykedik, noha egy megfelelő állásajánlatot állítása szerint elfogadna).

Érdeemes külön kezelni azon interjúalanyok esetét, akik felmondtak munka helyükön, ugyanis mindannyiuknál elsődleges szerepet játszott a bérek rendkívül alacsony szintje, ami arra kényszerítette őket, hogy azon pozitívumokat, amelyek még az „éhbér-szerű” fizetésekkel is együtt járnak (nyugdíjjogosultság, társadalombiztosítás) feladva átvándoroljanak a feketegazdaságba. Rendkívül fontos itt az utiköltség-térítés kérdése: ha a vidéki embernek – aki falujában vagy községében nem talál munkát, s így 10–20–30–40 km-es ingázásra kényszerül a munkahely megközelítése érdekében – nem fizetik ki az utazás költségeit, s azt a minimálbérből kell kigazdálkodnia, akkor nem fog törvényes módon dolgozni, mert értelmetlennek érzi az egész folyamatot: nevetségesen alacsony munkabérének 25–30%-át arra kell költenie, hogy eljusson a munkahelyére, illetve onnan haza.

Az utiköltség-térítéssel kapcsolatosan megemlítenéd, hogy a törvény egyébként előírja a munkába járás költségeinek 85%-os térítését, távolsági tömegközlekedési eszközök igénybevételekor, de mivel ez anyagilag többletterhet jelent a munkáltató számára, az állás betöltésekor a helyi munkavállalókat részesítik előnyben a munkaadók, vagy úgy próbálnak megegyezni a „vidéki” munkavállalóval, hogy ez a költség-többlet a számukra valahogyan megtérüljön. Ennek egyik formája a kevesebb munkabérért való alkalmazás feltétele, vagyis a „vi-

déki” munkavállalónak saját béréből kell állnia az utazás költségeit, amennyiben dolgozni akar.

A munkahelyüket önként feladók beszámolóí szerint az alacsony bérezéshez sok esetben megalázó bánásmód is társul, amit egy ideig önbecsülésének feladásával talán mindenki elviselne, de minthogy jóformán semmit sem kap cserébe, sokaknál elfogy a türelem.

A munkáltatók általi felmondásnak is vannak magyarázatai, de ezt általában nem az interjúalanyoktól kaphatjuk meg, hanem a településüket jól ismerő, a lakosokkal kapcsolatban álló polgármesterektől. A 2006-os vizsgálat keretében a Makói Kistérség településeinek (azóta több helyen lecserélt) polgármesterei is kifejtették a véleményüket az inaktivitás okairól. A velük készült fókuszcsoportos interjúk során arról számoltak be, **hogy a hosszú ideje inaktív személyek egy jelentős részénél már adaptációs zavarok jelentkeznek a munkahelyeken.** Ez abban jelentkezik, hogy képtelenek a folyamatos munkavégzésre, mert részint fizikai leromlottságuk, részint szellemi leépülésük, részint az alá-fölérendeltségi viszonytól való elszokás következtében nem képesek elvégezni a rájuk bízott feladatokat, nem tudnak beilleszkedni egy munkahelyi közegbe. A reménytelen helyzetben lévő népesség alkoholfogyasztási szokásai, illetve a kultúrálódási lehetőségek hiánya miatt a polgármesterek szerint településeiken kialakult egy munkára alkalmatlan, noha orvosi szemmel „egészséges” réteg (mely azonban nem speciális helyi kórtűnet, hanem az ország általános állapotából következő jelenség). Ez az állítás kétségtelen tényeken alapul, így a munkáltatók lépései – ha nem is minden esetben – érthetővé válnak.

A 2006-os Makói Kistérségben végzett felmérés eredménye szerint a munkanélkülivé válás oka az esetek legnagyobb arányában (46,7%) a megszűnő munkahelyek következménye. Ezt követi az „elbocsátás” miatt bekövetkezett munkanélküliség (32,7%). Emellett nem jelentéktelen azok számaránya sem, akik úgy nyilatkoztak, hogy ők hagyták ott munkahelyüket (20,6%).

REGISZTRÁLT ÉS NEM REGISZTRÁLT MUNKANÉLKÜLISÉG

Az interjúalanyok többsége – 100 fő – regisztrált munkanélkülinek vallotta magát, így elvileg mindössze 4 fő nem szerepel az országos nyilvántartásban – feltéve, hogy pontosan írták le állapotukat a megkérdezettek. Ebben a tavalyi adatok figyelembe vételével némileg kételkedhetünk, mert amint az fentebb látható volt, sokan nagyon régóta nem rendelkeznek bejelentett munkaviszonnyal,

és valószínűleg kiestek már a munkanélküli nyilvántartásból is, de ennek talán nincsenek is tudatában. Egyesek be is vallották, hogy se pénzük, se kedvük nincs bemenni a városba a munkaügyi központba, mert úgysem tudnak rajtuk segíteni, ezért gyanítható, hogy sokan már felhagytak a Munkaügyi Központtal való kapcsolattartással.

Egy másik beszédes tény, mely a regisztráltsággal kapcsolatos kétségeinket erősíti az, hogy az álláskeresőknél az interjúalanyoknak csak az ötöde említette meg, hogy kapcsolatban áll a Munkaügyi Központtal.

2006-ban a Makói Kistérségben a megkérdezettek kevéssel több mint egy negyede (27,5%) nyilatkozott úgy, hogy volt már munkanélküli. Azoknak a válaszadóknak, akik úgy nyilatkoztak, hogy voltak már valaha munkanélküliek, azt a kérdést is feltettük, hogy nyilvántartották-e őket a Munkaügyi Központban, és az esetek 40,1%-ában a munka nélkül lévőknek valamilyen oknál fogva nem tartotta nyilván a Munkaügyi Központ. Ez arra enged következtetni, hogy a kistérségben a munkanélküliség a regisztrálnál arányaiban jóval magasabb mértékű lehet, és emiatt nagyon furcsa, hogy a mostani, 2007-es vizsgálat alkalmából szinte mindenki regisztrálnak vallotta magát.

Összefüggés mutatható ki a válaszolók neme, és a munkanélküliség, valamint a gazdasági aktivitás mutatói között is. Elmondható, hogy a kistérségben élő férfiak között 2006-ban magasabb arányban (29,7%) fordul elő a munkanélküliség, mint a nők között (24,4%). Ugyanakkor a 2006-os felmérés idején megkérdezett válaszolók közül a férfiak fele (50%) nem dolgozott, míg a nők közel három negyede (72,9%) nem végzett munkát. Ez a látszólagos ellentmondás valószínűleg azzal magyarázható, hogy a nők nagyobb arányban nem jelennek meg a hivatalos statisztikákban, mint munkanélküliek. A látens munkanélküliség a nők között valószínűleg magasabb, mint a férfiak esetében. A gazdaságilag inaktívak aránya és a korcsoportok között szintén összefüggés mutatható ki. 2006-ban legtöbb gazdaságilag inaktív személy a 40 éven felüliek között volt található (46,1%) a kistérségben, az ebbe a korcsoportba tartozók közel fele nem végzett munkát az adatfelvétel idején. Azok a megkérdezettek, akik voltak már valaha munkanélküliek, átlagosan közel másfél évet (19,84) hónapot töltöttek ebben a státuszban. Legtöbbször egy évig voltak munka nélkül.

Látható tehát a 2006-os adatok alapján, hogy a Makói Kistérség a tartós munkanélküliség szempontjából fokozottan sújtott terület. A kistérség minden településén a munka nélkül töltött hónapok átlagos száma hat hónapnál magasabb. A legkedvezőbb átlagos mutatót produkáló településen – Csanádalberti – is átlag 7,4 hónapot töltöttek munka nélkül a megkérdezettek. A tartós munkanél-

küliség által leginkább veszélyeztetett települések Kövegy (31,27 hónap), Apátfalva (26,55 hónap) Csanádpalota (26,05 hónap), és Ferencszállás (25,22 hónap) voltak 2006-ban, ahol a megkérdezettek átlagosan több mint két évet voltak munkanélküli státusban.

SEGÉLYEZETTSÉG, ÁLLAMILAG FINANSZÍROZOTT TANFOLYAMOK-KÉPZÉSEK, MUNKAKERESÉSI TANÁCSADÁS ÉS KÖZMUNKA

Az inaktív interjúalanyok közül csaknem ugyanolyan mértékben kapnak (51 fő) valamilyen segílyt (munkanélküli segíly, rendszeres szociális segíly stb.), mint akik nem (53 fő).

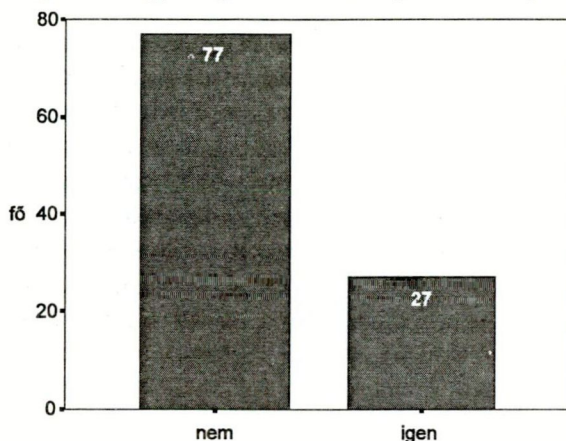
Az interjúalanyok többsége, (77 fő) nem végzett, vagy végez jelenleg a munkaügyi központ vagy egyéb szervezet által támogatott tanfolyamot továbbtanulás vagy újabb szakma megszerzése céljából, hogy nagyobb eséllyel jelenhessen meg a munkaerőpiacon, 27 fő viszont már szerzett ilyen képesítést, vagy éppen folyamatban van a képzése.

A legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy fel sem ajánlották nekik az efféle lehetőségeket, de voltak olyanok is, akik nem találták megfelelőnek, piacképesnek a felajánlott lehetőségeket, ugyanakkor néhányan arról is beszámoltak, hogy a képzésre közlekedési vagy útiköltség-problémák miatt nem tudtak volna eljutni, ezért nem kezdték el. Például bementek volna a városba egy délutáni tanfolyamra, de visszafelé már nem kaptak volna buszt a falujukba, és csak éjszaka érhettek volna haza gyalog. Az ilyen problémák egyre inkább keresztülkaszul szövik a vidéki emberek életét, mert a stagnáló, vagy reálértékben csökkenő jövedelmek, illetve a szigorúan monoton emelkedő menetjegyárak, valamint a megszűnő vasúti szárnyvonalak, a már megszüntetett, illetve pletykaszinten lebegtetett „esetleg” megszűnő buszjáratok miatt a közlekedés immár nem megszokott, rutinszerű cselekedet, hanem az interjúalanyok egy részének beszámolója szerint egyre inkább „kaland”.

A képzések egy külön problémagócot képeztek az interjúk során. Tényként kell kezelnünk, hogy a képzésben részesült interjúalanyok (akiknek többsége már rendelkezik új képesítésével) eddig, és legtöbbször évek óta nem tudott mit kezdeni ezzel a lehetőséggel, és ez a probléma a kistérség gazdasági sajátosságai folytán általánosítható: a képzések segítségével sok esetben nem jut előrébb egzisztenciálisan a munkaerőpiacra visszakerülni igyekvő inaktív személy.

Végzett vagy végez-e valamilyen tanfolyamot?

Egy interjúalany meg is fogalmazta, hogy **a tanfolyamok gyorstalpaló jellege őt magát is kétségbe ejti, mert nem érzi, hogy a tanult szakmához valóban értene**, illetve a munkakeresés során számára nyilvánvaló, hogy **az ilyen képzésekről a munkaadók sincsenek jó véleménynel**, ők kis kételkednek a munkavállalók szakértelmében.

További probléma a képzésekkel, hogy **nem jár, vagy nem jut elég gyakorlati idő a szakmai jártasságok elsajátítására, a szakmai gyakorlat megszerzése tehát nem megoldott**, ami miatt a munkaadók elutasítják a frissen szakmát szerző, és ettől többletesélyeket remélő munkanélküliek jelentkezését.

A képzésen való részvétel (főként akkor, ha a képzés csak részben támogatott, és külön anyagi áldozatot jelent) a résztvevőkben reményt kelt, mely remény a fent említett problémák folytán hamar elszáll, ami pszichikusan még jobban megviseli az inaktivitásból kitörni igyekvő személyeket.

Az álláskeresői tanácsadás kérdésében is rendkívül nagy különbségeket tapasztaltunk, ugyanis 72 fő nyilatkozott úgy, hogy a Munkaügyi Központ nem tett lépéseket az ügyben, hogy végzettségükhöz, társadalmi státusukhoz és viselkedéskultúrájukhoz képest a maximálisan teljesíthessenek az állásinterjúkon, valamint az egyéb munkakeresési módszerek során. Ezen interjúalanyok – állításuk szerint – **nem kaptak tanácsot az ilyen helyzetekben alkalmazandó viselkedés, az öltözködés, az önéletrajzírás kapcsán**.

Hogy ez mennyiben veti vissza sikerességüket a munkaerőpiacra való bejutással kapcsolatban, persze nem tudható, az állítás mindenestre érdekes tényre világíthat rá a Munkaügyi Központok működésével kapcsolatban. Ezt a kérdést egyébként nem vizsgáltuk mélyebben, nem kérdeztünk rá arra, hogy milyen vé-

leménnyel vannak a Munkaügyi Központtól, de negatívumokat senki nem említett az ügyintézőkkel kapcsolatban.

Az interjúalanyok döntő többsége, 87 fő nem végzett még közmunkát, vagyis elmondható, hogy az önkormányzatok a legrászorultabbaknak csak igen korlátozott mértékben képesek közmunkával segíteni, ami vitathatatlanul a szűkös forrásokra vezethető vissza. Ennek ellenére nagy arányban tapasztaltuk azt, hogy az interjúalanyok egy része a közmunkát a polgármesterek részéről az ismerősöknek osztogatott kegynek tartja, mely jellemzően nem a legrászorultabbakat találja meg. Egyesek szerint csak a tősgyökereseknek jut közmunka, mások szerint nem számít, hogy a közmunkára pályázó esetleg családos és jobban rászorulna erre az ideiglenes lehetőségre. A helyi kapcsolatháló szerepe, a „gyenge kötések ereje” tehát vitathatatlanul szerepet játszik ezen a területen. (Granovetter, Mark (1995): A gyenge kötések ereje. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Társadalmak rejtett hálózata. Új Mandátum, Budapest).

Hozzá kell tennünk ehhez az állításhoz a 2006-os, a Makói Kistérség polgármestereivel készült fókuszcsoportos interjú közmunkára vonatkozó információit is, minthogy a polgármesterek éppen ellenkező véleményt fogalmaztak meg: szerintük éppenhogy nincs tolongás a közmunka kapcsán, és komoly gondot jelent nekik az így elvégzendő feladatokra értelmes, a munkanapot végigdolgozni képes, nem alkoholistá jelölteket toborozni.

A MUNKAVÁLLALÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÜDÖK

Az interjúalanyok nagy többsége, 100 fő nyilatkozta azt, hogy szeretne állandó munkaviszonyt létesíteni. A 4 fős kisebbség viszont az alacsony munkabérekre hivatkozva azt állította, hogy az alkalmi munkák jobb megélhetési forrást biztosítanak, mint a kötött munkaidőben folyósított minimálbér, valamint nagyobb szabadságot is ad nekik ez az állapot, ami miatt nem is foglalkoznak a bejelentett, törvényes munkavégzés lehetőségével. Erre az álláspontra persze nem azért jutottak, mert ez a racionálisabb döntés: a munkakeresési kudarcok után egyszerűen nem érdekli őket ez a téma, élnek amiből tudnak, addig ameddig tudnak, felhagyva a csodavárással.

A munkaviszony igénylésével összhangban a munkakeresési hajlandóság is nagy az interjúalanyoknál, 90 fő ugyanis a folyamatosnak tekinthető munkakeresés állapotában van. Az a 14 fő, aki nem keresett munkát az elmúlt hónapokban, döntően a legrezignáltabb, a reményt már majdnem feladó csoport, de vannak olyanok is akik éppen tanfolyamot végeznek, vagy hamarosan vizsgáznak a

tanultakból, s erre koncentrálnak, felfüggesztve a munkakeresést. Néhányan betegségből lábadoznak, s ezért nem keresnek munkát (volt akinek a lába volt eltörve az interjú idején), de persze akad olyan is, aki egyszerűen várja csodát, mert mint mondja *„bízok az új polgármesterben, hogy majd munkahelyeket teremt”*.

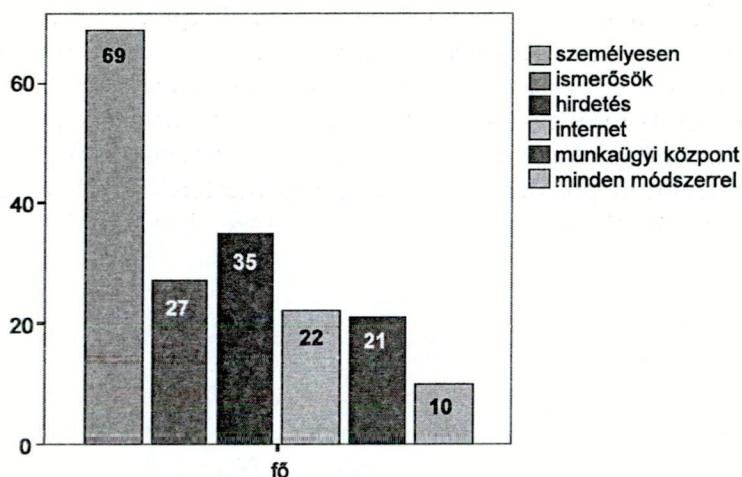
A munkahelykeresés egyébként akkor sem könnyű, ha valaki polgármester, hiszen inaktív interjúalanyaink között van egy három cikluson át regnált, de 2006 őszén leváltott polgármester is. A polgármesterek továbbá egyformán szkeptikusnak tűntek a mindenkori kormánnyal szemben is: a Makói Kistérség 2006-ban jellemzően kormánypárti polgármesterekkel bírt, de sem az akkori, sem az az előtti parlamenti ciklusok kormányzati tevékenységéről nem volt jó véleményük, minthogy településeik minden ciklusban egyre kilátástalanabb helyzetbe kerültek.

A munkakeresés módszerét hat lehetséges módon határoztuk meg a válaszok alapján. E módszerek használata a legtöbbször átfedi egymást, és csak kevesen vannak olyanok, akik csak 1–2 módszerrel élnek. A legtöbbször (69 fő) használt módszer az, amikor az interjúalanyok **személyesen keresik a munkalehetőségeket lakóhelyükön, vagy annak 10–20–30 km-es körzetében**. Ez az a módszer egyébként, amit a legtöbb alkalommal használnak egyedülként a megkérdezettek: a munkakeresők 25%-a csak ezt az egy módszert használja, de a különböző módszereket kombinálók között a személyes munkakeresés még így is vezető eszköznek tekinthető.

35 fő valamilyen hirdetésre válaszolva próbál eljutni az állásinterjúig; 27 fő számára pedig ismerőseik jelentik a munkalehetőségek forrását, amiből látható, hogy a kapcsolati tőke mértéke meglehetősen alacsony a makói kistérségben megkérdezett inaktív interjúalanyok között. Ez első hallásra meglepő, hiszen a kapcsolati tőke szerepe rendkívül magas a munkahelykeresés, a munkaerőpiac területén. A magyarázatot az jelentheti, hogy a – jellemzően alacsony társadalmi státusú – interjúalanyoknak vélhetően hasonló státusú, gyenge kapcsolathálóval rendelkező ismerőseik, rokonaik vannak.

22 fő használja az internetet, hogy munkát találjon; és 21 fő az, aki a Munkaügyi Központ segítségét is igénybe veszi – ami valószínűsíti, hogy a két csoport jelentős része megegyezik, minthogy internethasználatra leginkább itt van lehetősége a megkérdezetteknek. Az internethasználók ugyanakkor nem jellemzően a legfiatalabbak közül kerülnek ki, mert bár a legtöbben 40 év alattiak, de az idősebb generációban is megtalálhatóak – e városi ember számára mostanára mindennapi, – a legelesettebb vidéki lakosok számára viszont alig elérhető eszköz használói. Mindössze 10 fő azoknak száma, akik minden fent említett módszert kipróbálnak a cél érdekében.

A munkakeresés módszere

A Makói Kistérségben történt 2006-os reprezentatív felmérés során a munkanélküliek munkavállalási hajlandósága a szavak szintjén a kapott válaszok szerint magasnak volt mondható, minthogy a megkérdezett munkanélküliek 84,5% szeretett volna munkát vállalni. A tettekben megnyilvánuló munkakeresési aktivitás azonban már jóval alacsonyabb volt a munkavégzési szándéknál. Csak a megkérdezettek közel két harmada (64,3%) nyilatkozott úgy, hogy az elmúlt egy hónap során keresett munkát. A válaszolók további közel egy harmada az elmúlt egy hónapban nem tett lépéseket annak érdekében, hogy munkához jusson.

A kapott válaszok alapján ennek oka egyrészt egyfajta kiábrándultság, másrészt pedig a munkahelyek csekély száma.

Az elhelyezkedést 2007-ben hét alapvető tényező gátolja az interjúalanyok szerint, mely tényezők számos alakban járhatnak együtt és kombinálódhatnak.

Az egyik ilyen kategória a „**vidékiiség**”, amit az interjúalanyok közül 24 fő említett, és amely megfogalmazást az egyik interjúalany szóhasználatából vettük át, mint szomorú, de logikus fogalmat, ami jól mutatja a sajátos magyar kapitalizmus állapotát. A (lényegileg soha meg nem közelített) szocialista berendezkedésben a dolgozó önkiszákmányolása volt a döntő elem: a mesterségesen alacsonyan tartott fizetések és a világgazdasági folyamatokra emiatt évtizedeken keresztül rácafolni képes KGST-korszak (melyben végig ott ketyegett az önmegsemmisítés lehetősége) Magyarországon szinte senki nem kereste meg a nyugati utcaseprő bérét, de ez az inkubátorlét képes volt mindenkinek viszonylagos létbiztonságot nyújtani.

Aki az átlagos szegénységen és áruhiányon túlnyúló életvitelre vágyott, annak a második gazdaságban kellett munkaerejét ismételten hasznosítani, hogy ha töredékében is, de hozzájusson azokhoz a javakhoz, amelyek a nem Moszkva által dirigált világ mindennapjainak természetes velejárói voltak. Ily módon a nyugati munkásnál és értelmiséginél nagyságrendekkel több munkával némileg komfortosnak nevezhető életvitelt biztosíthatott önmagának és családjának az, akinek erre lehetősége és energiája is volt, s efelett szemet hunyva az állam is felszabadult bizonyos társadalmi feszültségek kezelése alól. A mai magyar viszonyokra inkább a klasszikus, munkáltató általi kizsákmányolás jellemző, amely sajnálatos módon a 19. századi kapitalizmus állapotát tükrözi, noha a legtöbb esetben javítja a képet a 21. századi civilizáció technológiai paravánja és higiéniai színvonala, ugyanakkor a nyugati utcaseprő bére a legtöbb munkavállalónak ugyanolyan elérhetetlen álom, mint 20–30–40 évvel ezelőtt. Nos, a vidékiség fogalmának megértéséhez a kizsákmányolhatóságon keresztül vezet az út: aki ugyanis nem a lakhelyén dolgozik, hanem ingázni kényszerül, annak vissza is kell térnie lakóhelyére műszak után, és a már említett közlekedési anomáliák miatt sokszor erre csak egyetlen lehetősége van, így nem túlóráztható, kevésbé facsarható ki mint a helyi munkaerő. A vidéki embernek paradox módon ez az előnye lesz a veszte, ha ingázni kényszerül: míg a helyi munkaerő minimálbéren dolgoztatva, túlórakkal terhelve és – amennyiben ez nem kedvére való elbocsátással fenyegetve – dolgoztatható, addig az ingázni kényszerülő falusi munkakeresőt nem alkalmazzák korlátozott kizsákmányolhatósága miatt. Ha azonban ez a tétel nem érvényesülne és a munkáltató mégis elgondolkodna az ingázni kényszerülő alkalmazásán, akkor megjelenik a következő visszatartó tényező, az útiköltség-térítés kérdése, ami a minimálbérre további 10–15–20 ezer forintnyi munkáltatói költséget terhel. Ha van helyi jelentkező, ez a tétel nyilván nem jelenik meg, s az ingázni kényszerülő ismét vesztes pozícióba kerül.

A következő gátló tényező a gyermekes anyákat sújtja, 11 fős említési gyakorisággal szerepel. A nők családi kötelezettségeik miatt gyakrabban kényszerülnek évekre elhagyni a munka világát, mint a férfiak. Ilyen esetek a gyermekvállalás, illetve az idős, beteg hozzátartozók ápolása. A munkaerőpiacra való visszatérést nehezíti, hogy az inaktivitásban töltött időszak gyakran a munkavégző-képesség, a munkavégzéshez szükséges ismeretek és készségek megkopásához, a motiváció és az önbizalom elvesztéséhez vezet. A tény, hogy a nők ezen időszak alatt a mindennapi munkavégzéshez szükséges munkaaktivitási ritmusból is kiesnek, magánemberként nyilvánvalóan a munkaadók is elismerik, de a munka világában, profitorientált vezetőként sok esetben úgy gondolják, hogy nem engedhetik meg maguknak annak az időszaknak a finanszírozását, mely

alatt a munkába visszatérő nők ismét megszokják a mindennapos rutint, újra teljes értékű termelőerővé válnak.

Valamennyi logikát tehát tartalmazhat a munkaadó azon döntése, mely szerint a kisgyermekes anyák talán nem elég jó munkaerők, arra viszont a fentiek nem adnak magyarázatot, hogy az általános iskolás, vagy idősebb gyermek miért akadály.

A kulcs ismét részben a kizsákmányolhatóság, mert akinek gyermeke van, az szintén várhatóan kevesebb munkaórát dolgoztatható, többször kér szabadságot, vagy megy táppénzre, ha gyermeke megbetegszik, korábban akar elmenni a munkahelyről, ha iskolai-óvodai elintéznivalója akad, és túlóráztatása is nehezebb, mint a gyermektelen munkavállalóké, vagyis jóval kisebb mértékű gazdasági haszna származik belőle a munkáltatónak. Ha ez az állapot a „vidékiiséggel” párosul, akkor még inkább érhető a gyermekes anyák alkalmazásától való ódzkodás.

Az interjúkból az is kiderült, hogy a munkáltatók még a fiatalok, középiskolába járó gyermekek létét is rendkívül veszélyesnek ítélik, ezért az édesanyák, ha nem muszáj, nem beszélnek gyermekeik létezéséről. *„Nem fogom letagadni, hogy van gyerekem, de ha nem kérdeznak rá konkrétan, nem szoktam megemlíteni”* – nyilatkozott az egyik interjúalany. Ez a jelenség jól mutatja azt a kollektív vakságot, amely számos munkaadót jellemez: egy elöregedő társadalomban azt a munkavállalót – s rajta keresztül gyermekét, vagyis a társadalom jövőjét – büntetik, aki hozzájárul a társadalmi reprodukcióhoz. Erre a szűklátókörű, a pillanatnyi hasznot hajszoló magatartásra csakis valami tudományos fennkötséget minden tekintetben nélkülöző kifejezés illik.

Miként azt már fentebb láthattuk, az interjúalanyok, illetve a Makói Kistérség lakosainak iskolai végzettsége igen alacsony, erre a tényre panaszkodik az interjúalanyok közül 22 fő. Ez rányomja bélyegét a munkavállalási esélyeikre is, mert még a legtöbb alacsony végzettséget igénylő munkára is alkalmatlan az interjúalanyok jelentős része. Több interjúalany számolt be ugyanakkor arról, hogy érettségi nélkül még takarítónőnek vagy fodrásznak sem alkalmazták, holott az illetők hosszú éveket töltöttek az említett szakmákban, és nem értik, mi változott meg hirtelen körülöttük. Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben a papírkórásnak nevezett jelenség tébolyult értelmezéséről kell beszelnünk a munkaadók részéről, mert az efféle kíváncsiak csakis irracionális irányból közelíthetők meg.

Bizonyos szakmák megszűnésével teljesen piacképtelenné váltak egyes interjúalanyok: így pl. a szövőnők, varrónők a könnyűipar leépülése kapcsán hosszú évek óta képtelenek elhelyezkedni, végzettségük pedig természetesen alacsony,

így nem juthatnak még annyi lehetőséghez sem, mint azon szakmák képviselői, akik esetleg egy-egy megüresedő álláshelyet végzettségükkel megkaparinthatnak.

A szakmai gyakorlat hiánya leginkább a frissen végzett fiatalokat, valamint a különböző tanfolyamokat végzett, de gyakorlati lehetőséget nem kapott személyeket érinti mintánkban, 10 fős részesedéssel. Problémát jelentenek azok a múltbeli döntések is, amelyeket még a Kádár-rendszer alatt, az erre a világra vonatkozó életlehetőségekre alapozva tettek az interjúalanyok, mert sokan szüleik tanácsára választottak szakmát az általános iskola után, de a szakmunkásvizsgát követően – minthogy idegenkedtek a családi béke érdekében megszerzett végzettségtől – egy percig sem dolgoztak az adott területen. Az ő szakmai tudásuk már régen elavult, ráadásul fel sem éleszthető az, amit be sem gyakoroltak.

Kapcsolathálójukra, mint már rámutattunk nem igazán támaszkodnak a Makói Kistérség általunk megkérdezett inaktív személyei, ezért nem csoda, hogy csak 5 fő tartja ennek hiányát fontosnak a munkaerőpiacról való kimaradás okai között.

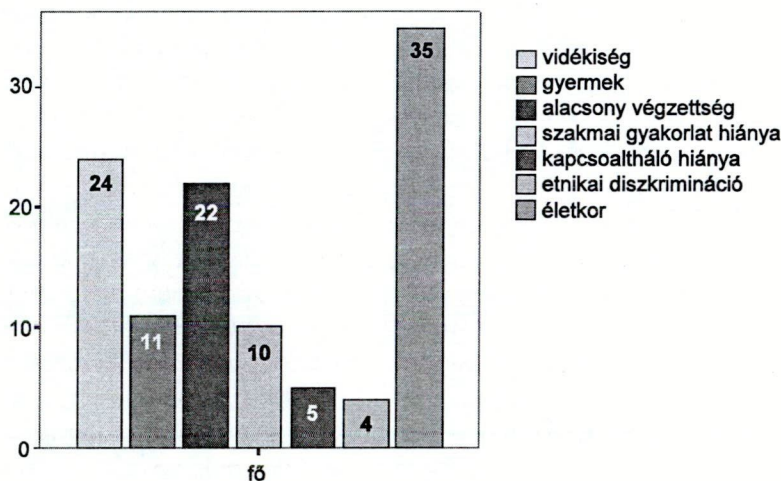
A megkérdezettek közül 4 fő tartja az etnikai diszkriminációt részben vagy egészben felelősnek munkaerőpiaci helyzetéért. Az interjúalanyok között viszonylag kevés cigány származású volt, közülük sem mindenki panaszkodott erre a problémára, de akik megemlítették, azok igen meggyőzően érveltek amellett, hogy a kistérség munkaadói között nem ritka az etnikai diszkrimináció. Néhányan arról számoltak be, hogy személyes munkakeresésük kapcsán több esetben el sem jutottak a felvételi beszélgetésig, mert nyíltan megmondta nekik a portás vagy a biztonsági őr, hogy cigányokra nincs szüksége a munkáltatónak. Máskor a telefonon megbeszélte állásinterjú torkollt megalázó szituációba, amikor a munkáltató „nem azt kapta, amit várt”. Egy másik interjúalany szerint „hiába tiszta valaki és öltözik fel csinosan, ha van nem cigány jelentkező, akkor ő kapja az állást”.

A legtöbbször említett hátrány, amely a munkakeresésben akadályt gördít az interjúalanyok elé, az életkorral kapcsolatos, ezt 35 fő említette meg. Egyetlen kivétellel, mely a „túl fiatal” címkével látta el az interjúalanyt, itt az „idős” munkavállalók előtt épül áthághatatlan fal, minthogy a zömmel fizikai munkákra nem tartják őket alkalmasnak. Az „idős” kifejezés egyébként már a 35 évesekre is rátapad, de aki elmúlt 39 éves, annak már valóban aggódnia kell a munkahelykeresés során. Az interjúalanyok válaszai nem támasztják alá azt az általános hangoztatott állítást, hogy a fiatalabbakat azért alkalmazzák szívesebben, mert nem kell nekik annyit fizetni: a fizetési igények között ugyanis nem mutatható ki számottevő különbség az életkori csoportok mentén. Ugyanakkor itt is megfontolandó az, amit a kistérség polgármesterei megfogalmaztak 2006-ban a munkanélküliek egészségi és mentális állapotáról, számos esetben tehát a

munkáltatónak valószínűleg igaza van, ha az adott munkára alkalmatlannak találja a jelentkezőt.

Az elhelyezkedést gátló tényezők

Ha a 2006-os reprezentatív kutatásunk adataira alapozva a kistérség lakosságának munkahellyel rendelkező 40%-át életkori csoportokba rendezzük, láthatóvá válik, hogy a legfiatalabb, 18–24 éves korosztálynak jut a legkevesebb munkalehetőség, alig 2%-uk állítja ugyanis magáról, hogy folyamatosnak tekinthető munkaviszonya van. A 25–34 évesek a munkahellyel rendelkezőknek csaknem ötödét alkotják; míg a 35–44 éves korosztály 30%-ot; s csak alig több a 45–54 évesek aránya a dolgozó lakosok között (32%). Az 55 éven felülieknek pedig körülbelül 15%-a dolgozik valamilyen formában. Az **50 éven felüli munkanélküliek iskolai végzettség szerinti összetétele rendkívül kedvezőtlen:** több mint 50 százalékuk egyáltalán nem rendelkezik szakképzettséggel, és legalább ilyen arányú köztük azoknak a száma akiknek csak általános iskolai végzettsége van. Jelentős részük rendelkezik ugyan szakmunkás végzettséggel, egy egészen kis csoportjuk pedig felsőfokú végzettséggel, a tapasztalatok alapján azonban szakképzettségük struktúrája nem egyezik a helyi munkaerőpiac igényeivel, illetve szakmai ismereteik sokszor nem elég korszerűek.

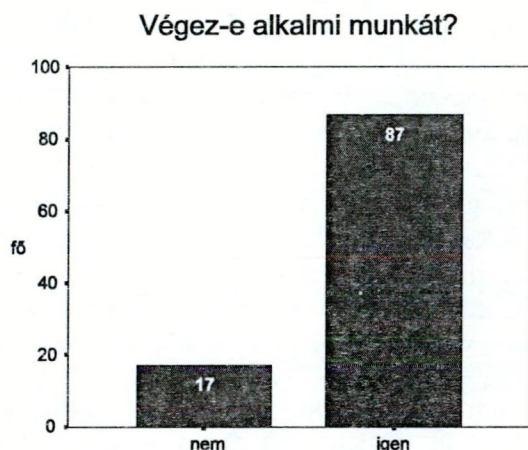
ALKALMI MUNKAVÉGZÉS

Mint látható, az interjúalanyok jelentős része, 87 fő végez alkalmi munkát, illetve, miként azt elmondják, legtöbben ebből élnek. Azoknál az interjúalanyoknál, akik állításuk szerint nem végeznek alkalmi munkát az interjúkészítők ugyanakkor szintén tapasztaltak be nem vallott alkalmi munkára vonatkozó jeleket: egyesek a diktafon kikapcsolása után elmondták, hogy bizony dolgoznak, de ezt nem hajlandóak egy megörökített beszélgetés folyamán kijelenteni, míg másoknál az életkörülmények, az udvarban álló gépkocsi, illetve más metakommunikatív jelek utaltak arra, hogy olyan többletjövedelemmel rendelkeznek, melyről nem akarnak beszámolni. A mért eredmények tehát nem teljesen pontosak, becslésünk szerint az interjúalanyok 95%-a ténylegesen végez alkalmi munkát.

Az alkalmi munkát végző interjúalanyok nagy részének van **Alkalmi Munkavállalói Könyve**, ennek **rendeltetéséről** azonban **nem sokat tudnak**. Nem tudják, hogy mekkora összegű napibér mekkora összegű közteherjegy beragasztását igényli, sőt sokan azt sem tudják, hogy nekik vagy a munkáltatónak kell(ene)-e beragasztani a közteherjegyeket. Nem tudják, hogy egy munkáltatónál mennyi időt dolgozhatnak, sőt azt sem tudják, hogy ragasztottak-e be nekik közteherjegyet. Nem tudják, hogy a könyvet az 1997. évi LXXIV. törvény szerint maguknál kellene tartani, állításuk szerint a munkába állásnál ezt begyűjtik, és annak végeztével kapják meg ismét. Sokan számolnak be arról is, hogy a visszakapott könyvekbe nem ragasztott semmit a munkáltató. Látható, hogy az alkalmi munkavállalás körüli káosz szinte fokozhatatlan, azt viszont nehéz megállapítani, hogy ezért a munkáltatók, vagy a munkavállalók tesznek-e többet. Mint-hogy a témához érdemben egyetlen interjúalany sem tudott hozzászólni, meg kell állapítanunk, hogy az alkalmi munkavállalás jórészt a feketegazdaságba bil-len át, holott az Alkalmi Munkavállalói Könyv és az ezt szabályozó rendelkezések éppen ennek az ellenkezőjét tűzik ki célul.

Néhány megkérdezett interjún kívül elmondta, hogy napi 8 órában dolgozik, de hiába kéri munkaadóját, hogy számára bejelentett, törvényes keretek között létesítsen munkaviszonyt, csak elbocsátással való fenyegetést kap cserébe, tehát el kell tűrnie ezt az állapotot. Tűrni azonban az alkalmi munkák során is kell: többen számoltak be az egyes munkaadóknál tapasztalható, leginkább Marx tollára illő állapotokról: megaláztatásról, kifizetetlen, illetve nem a megállapodásnak megfelelő munkabérekről, s emiatt hatalmas fluktuációról. Volt, aki a munkavállalás egyik feltételeként azt jelölte meg, hogy „*ne állatnak nézzék a dolgozót*”. Többen adtak hangot annak a véleményüknek, hogy állandó munkavi-

szonyt csakis állami cégnél vállalnának, mert a magánszemélyek munkaadóként megbízhatatlanok, kegyetlenek és nem hajlandók minimálbér feletti fizetést adni.

A legtöbb interjúalany (63 fő) napszámosmunkát vállal alkalmi munkaként, míg 25 fő egyéb, változó munkákat végez, 16-ukra pedig – állításuk szerint – nem vonatkozik ez a kategória. Az egyéb típusú alkalmi munkákról szóló beszámoló 40%-os arányban Makói válaszadóktól érkezett, ami logikus, hiszen a városi embernek van a legkevesebb lehetősége napszámba járni. Ezek az „egyéb” típusú munkák jellemzően szakmunkák – ácsmunka, autószerelés, illetve mindenféle kézügyességet igénylő munka, építkezéseken való segítség, kocsmai kiszolgálás – valamint többek végeznek lóval vagy gépkocsival fuvarozást is, de olyan válaszadó is akadt, aki vadászoknak vállal hajtást, vagy idős szomszédjai telkét-házát tartja rendben bizonyos összegért. A napszámosmunkák a Makói Kistérségre speciálisan jellemző mezőgazdasági tevékenységek: hagymaszedés, hagymapucolás, gyökérszedés, esetenként gombászás stb.

AZ ÁLLANDÓ MUNKAVISZONNYAL KAPCSOLATOS ATTITÜDÖK

Legelőször arra voltunk kíváncsiak, hogy miért tartják kívánatosnak az állandó munkaviszony meglétét a mintánkban szereplő inaktív személyek, vagyis milyen érveket hoznak fel a folyamatos, bejelentett munka mellett. Az interjúalanyok nagy többsége (100 fő) szerint ma Magyarországon a szégyenletesen alacsony bérek ellenére is megéri állandó munkaviszonyt létesíteni.

A legtöbben 67 fő az állandó munkaviszonyt a fix jövedelem és a **biztos anyagi háttér** miatt tartják kívánatosnak. E csoportban jelent meg az a vélemény is, hogy aki dolgozik, az „valaki”, tehát nem csak teng-leng a világban, ma itt, holnap amott, hanem áll mögötte egy cég, egy munkaadó, tehát **a munkaviszony az énkép egy kiterjesztett, pozitív vetületeként is funkcionál**. A többség, mint látjuk a munkaviszonyt nem mint a kései jövőt megalapozó, nyugdíjra, egészségügyi ellátásra jogosító tényezőt tekinti, hanem mint a közeljövő élethetőségének eszközét.

Egy kisebb csoport, 9 fő viszont éppen a **nyugdíjjogosultságot és a társadalombiztosítást** emelte ki, mint a folyamatos munkaviszony pozitívumait. Ők a minimálbért, mint alkalmi munkával megkereshető, vagy túlszárnyalható elemet nem igazán vették figyelembe, de tudták, hogy ezzel legalább valamiféle létminimumot biztosíthatnak maguknak azokra a napokra, amikor teljesítőképességük hanyatlani kezd.

A harmadik csoport, 22 fő mind a fix jövedelem, mind az anyagi biztonság, mind pedig a nyugdíjjogosultság és a társadalombiztosítás előnyeire rámutatott, a legtájékozottabb részét alkotva az interjúalanyoknak.

3 fő egyéb okokat említett az állandó munkaviszony pozitívumaként, és ugyanennyien voltak azok is, akik nem tartották hasznosnak azt, ha valaki törvényes keretek között dolgozik.

Többen említették ugyanakkor azt is, hogy az állandó munkaviszony pozitívuma az, hogy **hitelképpé válik általa az ember**.

A 2006-os reprezentatív kistérségi felmérésből kiderült, hogy a rossz anyagi és szociális helyzet mellett **a háztartások kevéssel több, mint egy negyedének (26,3%) van valamilyen adósságállománya** valamely pénzintézet, munkahely vagy magánszemély felé.

Van-e az Önök családjának tartozása, adóssága OTP-nek, vagy más banknak, munkahelynek, vagy esetleg magánszemélynek?

		Esetszám	Osszes eset %-a	Ervényes %	Cumulative Osszes eset %-a
Ervényes válasz	nincs	1570	69.4	73.7	73.7
	van	561	24.8	26.3	100.0
	Osszesen	2131	94.2	100.0	
Ervénytelen válasz	nem válaszolt	117	5.2		
	nem tudja	3	0.1		
	System	12	0.5		
	Osszesen	132	5.8		
Osszesen		2263	100.0		

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

Van-e az Önök családjának tartozása, adóssága OTP-nek, vagy más banknak, munkahelynek, vagy esetleg magánszemélynek? * Családi jövedelem

		Családi jövedelem kategorizálva (quartilis)				Osszesen
		60 eFt alatt	60-90 eFt	90-130 eFt	130 eFt felett	
nincs	Esetszám	379	337	274	558	1548
	%	88.6%	77.1%	67.3%	67.4%	73.7%
van	Esetszám	49	100	133	270	552
	%	11.4%	22.9%	32.7%	32.6%	26.3%
Osszesen	Esetszám	428	437	407	828	2100
	%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

A fenti táblázat azt mutatja, hogy a háztartások jövedelmi kategóriánkénti bontásban milyen arányban tartoznak. Még a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozó családok közül is több mint minden tizedik családnak (11,4%) van valamilyen tartozása.

Valamennyi törlesztési kötelezettségüket figyelembe véve a család havi jövedelmének kb. hány százalékát fordítják a hitel visszafizetésére?

N	Ervényes válasz	513
	Ervénytelen válasz	1750
	Átlag	24.04
	Módusz	20
	Szórás	15.469
	Minimum	1
	Maximum	98

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

Az adóssággal rendelkező háztartások átlagosan a család összes jövedelmének közel egy negyedét (24,04%) fordították törlesztésre 2006-ban a Makói Kistérségben. A legtöbb család a havi jövedelmének egyötödével törleszti adósságait. Mindebből következik, hogy a megkérdezett háztartások mindössze 18,7%-a tud valamennyit félretenni jövedelméből takarékoskodás céljából. A takarékoskodás leggyakoribb célja a váratlan eseményekre való tartalékképzés volt 2006-ban. Az összes említett takarékoskodási cél 52,4%-a váratlan esemény bekövetkeztére irányult, ezt követte az a takarékoskodási megfontolás, hogy betegség esetén „*legyen mihez nyúlni*”. Ez a magas arány (48,9%) valószínűleg az ingyenes orvosi ellátásban való bizalom erős hiányát is feltételezte – már egy évvel a reformpolitika begyűrűzése előtt.

Az interjúk vizsgálat során feltett azon kérdésre, hogy ha állandó munkaviszonyra tennének szert milyen fajta munkát vállalnának, a megkérdezettek nagy többsége 96 fő azt felelte, hogy bármilyet, 6 fő viszont csakis a szakmájában helyezkedne el, 2 fő pedig semmilyen munkát nem volna hajlandó tartósan végezni. Beszédes tény (noha az elemszám, interjúk vizsgálat lévén csekély), hogy mind a tizenkét 18–24 éves interjúalany azt válaszolta, hogy bármilyen munkát elvégezne. Gyanítható, hogy nekik még nem volt lehetőségük arra, hogy kipróbálják a választás lehetőségét, és egyfajta tanult tehetetlenséggel bármit elvállalnának, csak hogy munkához jussanak: nem tudják milyen alább adni valaminél, minthogy olyan korban és olyan helyen értek felnőtté, ahol és amikor már nem létezett számukra összehasonlítási alap.

Az interjúalanyok közül 15 fő nem utazna el kisebb-nagyobb távolságra lakóhelyéről egy munkahely kedvéért, vagyis nem lenne hajlandó 10–20–30–40 km-es távolságra **ingázni**, a **túlnyomó többség** 89 fő viszont hajlandó lenne meghozni ezt az áldozatot. Ezt a kérdést azonban úgy tettük fel, hogy az utiköltségtérítést megoldottnak véltük.

A 2006-os reprezentatív vizsgálat eredményei szerint a települések közül erőteljesen kiemelkedik Makó a többiekhez viszonyított magas helybentanulási és dolgozói arányával, ami nyilvánvalóan „régió-központ”-i szerepének tudható be. Csanádalbertiről, Klárafalváról, Óföldsékről és Nagyről viszont a tanulók és dolgozók több mint háromnegyed része kénytelen más településen dolgozni, illetve tanulni. Az utazás gyakoriságát tekintve legtöbb településen a napi rendszerességgel történő utazás a jellemző, Apátfalván, Magyarcsanádon, Makón, Csanádpalotán és Pitvaroson jellemző a 2–3 naponta vagy hetente történő utazás is.

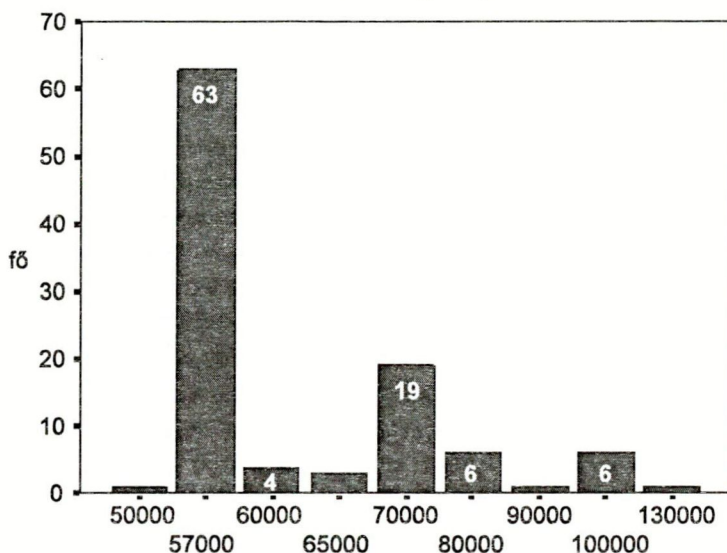
	Ezen a településen dolgozik vagy tanul? (2006)	
	nem	igen
Makó	19.2%	80.8%
Csanádpalota	46.9%	53.1%
Apátfalva	47.7%	52.3%
Kiszombor	48.5%	51.5%
Királyhegyes	48.9%	51.1%
Földeák	52.3%	47.7%
Pitvaros	52.3%	47.7%
Magyarcsanak	61.7%	38.3%
Nagyfak	62.7%	37.3%
Ferencszallas	66.0%	34.0%
Kővegy	69.4%	30.6%
Maroslele	69.7%	30.3%
Ambrozfalva	70.0%	30.0%
Csanádalberti	76.7%	23.3%
Klarafalva	76.8%	23.2%
Oroldak	84.8%	15.2%
Nagyér	91.7%	8.3%

(Forrás: A Makói Kistérség Szociálpolitikai Fejlesztési Programja)

A 2007-es interjúalanyok közül 35 fő nem vállalna hétvégi munkát, ha ez a feltétel is hozzátartozna ahhoz, hogy végre állandó munkaviszonyt létesíthessen, 69 főnek viszont ez sem jelentene akadályt. A többműszakos munkarendet 33-an utasítanák vissza, 71 interjúalany azonban erre a kitéételre is igent mondana.

A fizetési igényekkel kapcsolatban ismét azt kellett tapasztalnunk, hogy az interjúalanyok körében rendkívüli a rezignáltság, a minden mindegy-állapot: 63 fő ugyanis elmerne dolgozni a mindenkor minimálbérért is. Nettó összegeket kérdeztünk, hogy pontos képet kaphassunk arról, hogy mekkora kézhez kapott jövedelemből képzelik el a mindennapok átvészelését. Egy másik nagyobb csoportot képeznek azok, (18 fő) akik minimum nettó 70.000 Ft-ért vállalnának állandó munkaviszonyt. 6 főt képviselnek azok, akik 100.000-Ft körüli minimális nettó keresetre vágnak, és mindössze egyetlen interjúalany mert nagyot álmodni: ő 130.000 Ft-ért volna hajlandó elmenni dolgozni. Az átlagos minimálisan elvárt nettó jövedelem 64.500 Ft-ra rúg a Makói Kistérség 104 inaktív interjúalanyának közlése szerint, ami rendkívüli realitásérzékről tesz tanúbizonyságot: a legtöbben tudják, hogy saját illetve lakóhelyük adottságai révén a jelenlegi gazdasági helyzetben – ha szerencséjük van és munkát találnak – ennyire számíthatnak.

Fizetési igény

A 2006-ban a Makói Kistérség 2.263 háztartását érintő felmérésben az egy főre eső havi átlagos jövedelmet 49.447 Ft-nak találtuk. A családi jövedelem és az eltartott háztartástagok hányadosa szerint a legtöbben (62%) havi 50.000 Ft-nál kevesebb pénzből élnek, a megkérdezettek kevéssel több, mint egyharmada (36,2%) pedig, havi 50–100 ezer forint közötti összegből gazdálkodik, és 2% alatt van azon kistérségi lakosok aránya, akik 100.000 Ft feletti jövedelmet tudhatnak magukénak.

Megjegyzendő, hogy a lakosság jelentős részét kitevő idősök alacsony nyugdíja jelentősen rontotta az arányt, de látható, hogy a nem nyugdíjból élők jövedelme is leginkább 50–100.000 Ft között volt, az elfogadhatónak tartott egy főre eső átlagos havi jövedelem pedig a megkérdezettek válaszai alapján 87.824 Ft volt 2006-ban, amely az országosnak alig több, mint fele.

A 2006-os felmérés során az anyagi helyzet mellett a kistérségben élő családok vagyoni helyzetét is próbáltuk feltérképezni. A legtöbb családnak mezőgazdasági ingatlan tulajdona van. A megkérdezettek az összes említett vagyontárgy 73,9%-ában számoltak be mezőgazdasági ingatlan létéről. Ezt követi az öt évesnél fiatalabb gépkocsik tulajdona az összes említett vagyon 27,8%-ában, és nem sokkal kevesebb a másik lakóingatlannal bírók aránya, amely 24,4%.

Az interjúalanyok közül 2007-ben sokan számoltak be arról, hogy önellátási céllal saját kertjükben, esetleg földjükön mezőgazdasági tevékenységet folytat-

nak. Mindez jól alátámasztja a 2006-os kutatás eredményét, amely rámutatott, hogy az országos átlaghoz képest kimondottan rossz anyagi helyzet, valamint a kistérség rurális jellemzői egyértelmű magyarázatot adnak arra, hogy a kistérségben élő családok elsősorban önellátási céllal, másodsorban pedig kiegészítő jövedelemszerzés céljából nagy arányban gazdálkodnak.

Legjellemzőbb gazdálkodói tevékenység a haszonállat tartása, amely a gazdálkodási formák több mint háromnegyedét, 78,8%-ot tesz ki. Az esetek nem kis arányában (68,7%) végeznek a Makói Kistérségben élő családok egyéb földművelő, kertészeti tevékenységet is.

A kérdőívre 2006-ban válaszoló 2263 háztartásból 1591-ben számoltak be gazdálkodási tevékenységről, ami a háztartások 70%-át jelenti. A gazdálkodási tevékenységet folytató háztartások legnagyobb arányban, az esetek 72,4%-ában csak saját fogyasztásra termeltek. Az önellátás mellett értékesítési céllal a megkérdezett családok kevéssel több, mint egyötöde 22,6%-a végzett mezőgazdasági tevékenységet, és csupán a háztartások 5% volt az, ahol kimondottan piaci értékesítés céljából gazdálkodtak. Valószínűsíthetjük, hogy az állattartó tevékenységet folytató háztartások közel egyharmada (30,6%) háztáji gazdaság, hiszen mezőgazdasági ingatlan hiányában folytatják ezt a tevékenységet. Összességében elmondható, hogy a mezőgazdasági termelő tevékenységet végző háztartások leginkább saját fogyasztási és nem piaci értékesítés céljából gazdálkodnak. Ennek valószínűleg három fő magyarázata van:

1. a rossz anyagi helyzet ilyen jellegű kompenzációs kényszere;
2. a mezőgazdasági termékek alacsony piaci ára;
3. a paraszti hagyományok továbbélése, a földhöz való ragaszkodás.

AZ INTERJÚALANYOK JÖVŐKÉPE

Az interjúalanyok nagyobbik hányada, 55 fő szerint az állapot – a melybe inaktivitása révén került – tartós, és nem igazán látnak kilábalási lehetőséget belőle. 41 fő reménykedik, hogy jobbra fordulhat a sorsa, bár konkrét elképzelésekkel csak kevesen állnak elő. 8% nem tudja, mit hoz a jövő, így ők, ha nem is az 53%-nyi pesszimistákhoz tartoznak, de azt sem lehet mondani róluk, hogy elképzelésük lenne a közelebbi vagy távolabbi jövő derűsebb kilátásairól.

Számos interjúalany bevallja, hogy depressziós, sokaknak csak a hangjából érződik a minden mindegy-hangulat, de akadt olyan is, aki a „lát e reményt a jelenlegi helyzetéből való kilábalásra?” kérdés hallatán elsírta magát. A helyzetet

jól ábrázolja az „a cső vége be van hegesztve már nekem” kijelentés, mely egy 50-es éveiben járó interjúalanytól származik. Egy másik vélemény:

„ha lennének munkahelyek, mint régen, lenne remény, de megszűnt minden. A sok embert dobták, alul vannak, mint a béka segge. Régen bármikor lehetett munkahelyet váltani. Ha nem létesítenek munkahelyeket, nem változik semmi.”

Ezekből a mondatokból látszik, hogy azok a zömmel idősebb interjúalanyok, akiknek megadta a sors, hogy viszonylag hosszabb ideig dolgozhassanak, s énükbe az épüljön be, hogy egy társadalom hasznos, dolgozó tagjai, mekkora pontot kaptak az 1989 utáni változásoktól, amikor szinte pillanatok alatt elpárolgott az a világ, amellyel szándékosan eltakarták előlük a kapitalizmus minden napjait. S hogy még ez se legyen elég, 19. századi vadkapitalista viszonyok közé dobták ezeket az öngondoskodásról tudományos alapossággal leszoktatott generációkat. Ezek a tapasztalatok szülik az ilyen mondatokat:

„én sötétséget látok csak, ami arra utal, hogy a társadalomnak nincs rám szüksége és nem is segít rajtam ... a társadalom kivetette a 40 felettieket”

„csodára várok, mert a helyzet reménytelen”

„ebben a világban nincs reményem már semmire”

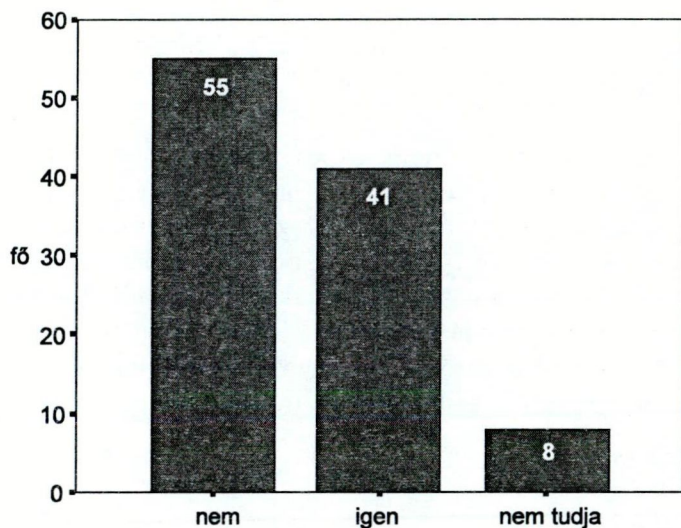
Általános a feleslegesség érzése, azok, akik nem látnak reményt a változásra, úgy képzelik, hogy minden ugyanilyen marad körülöttük, vagy csak rosszabb lesz. Sokan látják előre, hogy az életkor növekedésével arányosan sorsuk is egyre rosszabbra fordul. Van, aki szerint „ha lesz mit, dolgozok, ha nem, akkor segélyből élek”; más viszont úgy véli, „nem érdemes tervezni, ezen a környéken nincs semmi”.

Az interjúkészítés során szándékosan nem próbáltuk politikai síkra terelni a beszélgetést, néhányan azonban igyekeztek rámutatni azon összefüggésekre, amelyek áldozatainak érzik magukat. Többen kifejtették, hogy „a Kádár rendszerben azért büntettek, ha nem dolgoztam, ma pedig azért büntetnek, mert dolgozni akarok”.

Még azok sem terveznek semmi különösöt, akik szerint van kilábalási esély a jelenlegi állapotokból. Van, aki azt mondja, hogy „muszáj munkát találnia”; mások a képzéseken szerzett új szakmájukban bíznak, de sokan csak arra vágnak, hogy felújíthassák a házukat. Van, aki kívülről várja a megoldást: „bízok az új polgármesterben, hátha munkahelyeket teremt”; de sokak előtt lebeg egy sikeres le-százalékoltatás, rokkanttá nyilvánítás, mellyel maguk mögött hagyhatnák a munkanélküliség és az alkalmi munkák világát, élvezve a nyomorúságos, de legalább fix nyugdíjat. Vannak, akik a kistérség, vagy az ország elhagyását fontolgatják, kezdőtökét gyűjtene, s ennek reményében akarnak munkát találni.

Lát-e reményt a jelenlegi helyzetből való kilábalásra?

Ezek a jövőre vonatkozó többé-kevésbé pesszimista elképzelések nem meglepőek: a különböző megélhetési gondok egyáltalán nem ismeretlenek a kistérségben. 2006-ban a megkérdezett családok felénél már előfordult olyan eset, amikor pénzhány miatt kevesebbet fűtöttek, a nélkülözés típusai között ez a leggyakoribb említett eset, az összes említett típus 85%-a. A háztartások közel egyharmadánál (31,5%) fordult elő olyan eset, hogy nem jutott pénz a rezsi-költségekre. A családok közel egyötöde (18,5%) került 2005 olyan helyzetbe, hogy még enni-valóra sem volt elég pénzük. A háztartások jövedelmi kategóriánkénti besorolása és a nélkülözések típusainak egybevetése során kiderült, hogy még a legmagasabb jövedelmi csoportban is igen gyakoriak a nélkülözés különféle esetei. Ezek az adatok a kistérség nagyfokú elszegényedtségére és a halmozottan hátrányos szociális helyzetű családok igen magas arányára engednek következtetni.

A kimondottan rossz anyagi és szociális helyzet ellenére 2006-ban csak a megkérdezett háztartások 2,6%-a nyilatkozott úgy, hogy nélkülözések között élnek, és csak 12,3%-a úgy, hogy hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak. A legtöbben úgy érezték (45,1%), hogy éppen, hogy kijönnek havi jövedelmükből, és 38,1% volt azok aránya, akik úgy vélték, hogy beosztással jól kijönnek. Eszerint az országos átlag feléből sokan viszonylag jól meg tudnak élni, ami a civilizációs igényszint csökkenésével magyarázható: ahhoz képest, amit maguk körül látnak, sokan tényleg elégedettnek mondhatják magukat.

Szignifikáns eltérés mutatható ki a szubjektív anyagi helyzet átlagos megítélése és a korcsoportos hovatartozás között. Ezek szerint legkevésbé a 41–63 éves korosztály elégedett jövedelmi helyzetével, legjobban pedig a 63 év felettiek, amiből látható, hogy a legaktívabbak érzik, hogy munkájuk ellenértékét nem igazán kápják meg.

További, a jövőképet rontó tényező lehet az az általános tapasztalat, ami a települések negatívumaira vonatkozik. Nyilvánvaló, hogy a tárgyi kultúra leromlása vagy fejletlensége hatással van az itt élők közérzetére is, s a legelesettebbek erre talán még érzékenyebbek. Ha ugyanis körülnézünk a Makói Kistérségben, számos esetben még akkor is elszomorodhatunk, ha van munkánk, tervezhető jövőnk. A lakások több mint fele például vályogból épült a térségben, és mintegy ötöd részük alapozás nélkül. Modern építőanyagból (új típusú falazóblokkból) a lakások mintegy tized része épült csupán. Az alapvető közművekkel való ellátottság tekintetében szinte teljes körűnek tekinthető a villannyal való ellátottság a kistérség lakásaiban, jónak minősíthető a vezetékes vízzel való ellátottság is, gázzal már kisebb mértékben rendelkeznek a lakások, és a vonalas telefonnal való ellátottság is igen csekély. Szennyvíz elvezető csatornával a kistérség lakásainak mindössze 12%-a rendelkezik. A lakások közel 10%-ában nincs melegvízellátás, 17,9%-ában nincs vízöblítéses WC, 10,5%-ában nincs fürdőszoba.

Mint említettük, sokan számoltak be arról, hogy „itt nincs semmi”, s ezért nem remélnek változást a jövőtől. A 2006-os felmérésből világosan látható, hogy a települési életfeltételek közül messze legmagasabb az elégedetlenség a munkavállalási lehetőségekkel. A másik három fontos elégedetlenségi forrás az utak és járdák állapota, a szennyvízelvezetés, ill. a szórakozási lehetőségek hiánya. A makói kistérség megkérdezett lakóinak válaszai alapján egyértelmű feladat-sort lehet megfogalmazni:

- ✧ a munkavállalási lehetőségek bővítése: 73 %
- ✧ utak, járdák állapotának javítása : 38 %
- ✧ szennyvízelvezetés, csatornázás: 27 %
- ✧ az egészségügyi ellátás javítása: 16 %
- ✧ belvíz elvezetés: 15 %
- ✧ szórakozási lehetőségek javítása: 11%

Főként az idős emberek sérelmezik, hogy a járdák állapota folyamatosan romlik, de a közutak is egyre balesetveszélyesebbek. Sok gondot okoz a szennyvízelvezetés megoldatlansága is, illetve részben ezzel kapcsolatos – az önmagában is bosszantó, a mezőgazdasági munkákat késleltető, vagy éppen lehetetlenné tevő – belvíz okozta károk folyamatos megléte.

MOBILITÁSI HAJLANDÓSÁG

2007-ben a döntő többség (71 fő) nem költözne el sehová lakhelyéről, sem bel-
földi, sem külföldi munkavállalásra nem lenne hajlandó a jelenlegi állapotok ja-
vítása érdekében. 25 fő Magyarországon belül hajlandó lenne megváltoztatni
lakhelyét, 5 fő pedig hajlandó lenne akár itthon, akár külföldön újrakezdeni az
életét, ha erre lehetősége volna, és mindössze 3 fő azoknak az aránya, akik csak
a külföldre való költözést tudják elképzelni, ha lakhelyük elhagyására határoz-
nák el magukat. Összesen tehát 8 interjúalany lenne hajlandó hosszabb időre el-
hagyni Magyarországot, míg az országon belüli költözésben 30 fő lenne érdekelt.

Látható, hogy a vidéki emberek nem igazán nevezhetők mobil populációnak,
de erre számos magyarázattal is szolgálnak.

A Magyarországon belüli elköltözést fontolgatók nagyobbik része a Dunán-
túlt jelölte meg lehetséges célnak; de majdnem ugyanennyien bárhová elköltöz-
nének, ahol munkát találnának; Budapestet 8 fő választaná; míg 4-en nem hagy-
nák el Csongrád megyét. A külföldre települni szándékozó kevesek célországai
Anglia, Ausztria, Németország, Svájc, Új-Zéland és az USA voltak.

Sokan azért nem gondolnak komolyan a költözésre, mert tudják, hogy jelen-
legi lakóingatlanukért cserébe másik, saját ingatlant nem tudnának vásárolni, így
a kezdőtőke sem lenne megoldott az új élethez. A kistérség 17 települése közül
7-ben (Ambrózfalva, Nagyér, Köveg, Magyarcsanád, Királyhegyes, Nagylak
és Pitvaros) 2–3 millió Forintra becsülik az ingatlanok értékét a 2006-ban meg-
kérdezett lakosok. További három településen (Csanádpalota, Csanádalberti,
Óföldeák) 3.3–3.7 millió Ft közé, és csak hat másik kistépülés (Apátfalva,
Maroslele, Földeák, Kiszombor, Klárafalva, Ferencszállás), valamint Makó váro-
sának lakosai gondolják úgy, hogy lakóingatlanuk értéke 4–8 millió Ft közé esik.
Azzal tehát mindenki tisztában van, hogy ha a Makói Kistérségben felégeti maga
mögött a talajt és tulajdonképpen ingatlantulajdon nélküli, albérletező szeren-
celovaggá válik, akkor két szék közül könnyen a padlóra eshet, és beállhat a
hajléktalanok közé, ha az új munkaviszonya is megszűnne és ismét nem találna
másikat. Ahogy az egyik interjúalany fogalmazott:

*„ha eladom a házam és elmegyek a Dunántúlra, de nem jön össze a dolog, akkor mit
csináljak? Menjek a híd alá?”*

A megoldást mindenképpen az jelenthetné, ha emberhez méltó fizetésből élve
valóban követhető lenne a konjunktúra a fizikai térben is, így egy nyugat-euró-
pai munkavállalóhoz hasonlóan a Magyarországon dolgozni vágyók is munka-

helyet válthatnának úgy, hogy fizetésükből telne bérlakásra és egyéb költségekre egyaránt.

Végül pedig az interjúalanyoktól azt is megtudhattuk, hogy sokan nem kedvelik az amerikai típusú „munkahelykergetést”, vándorlást a világban. Nyilvánvaló tehát, hogy 50 évnyi légvárépítés sem tudta teljesen elfeledtetni az alapvetően paraszti gondolkodású vidéki emberrel a szülőföldhöz való kötődést, a helyben boldogulás igényét – ami nem feltétlenül baj.

A **mobilitás hiányáról** a településhez való kötődés is bizonyítéku szolgál. A Makói Kistérségben élők többsége – a 2006-os vizsgálat alapján – szeret a településén élni. Összességében az itt élők 90 %-át pozitív érzelmi viszony jellemzi lakóhelye iránt, 70%-uk pedig erős érzelmi kötődésről számol be („kifejezetten szeretek itt élni”). Ötfokú skálán mérve az érzelmi viszonyulás 3,6-es átlagot (tehát pozitív viszonyulást) mutatott. Egyetlen település volt csupán, ahol a viszony inkább a negatívba hajlik, mégpedig Ambrózfalva, a maga 2,9-es átlagával. Összefüggés van a településhez való érzelmi kötődés és a költözési szándék előfordulási gyakorisága között: ahol alacsonyabb az érzelmi kötődés átlagértéke, ott magasabb arányú a költözési szándék (felmerülése). 2006-ban összességében a megkérdezettek 18 %-a gondolt már komolyan a költözésre.

A makói kistérség tehát megfelelő számú lokálpatriótával bír, a többség tősgyökeres lakos és szereti lakhelyét, melynek elhagyására leginkább a munkalehetőségek szűkössége és az – ezzel legtöbbször összefüggő – anyagi problémák ösztönzik. Nem problémamentes ugyanakkor ez az együttélés a települést mégannyira szerető lakosok között sem: irigységre, „romakérdésre”, a betelepülőkkel szembeni előítélésre – ezt láthattuk a közmunkák odaítélésénél – és munkanélküliség miatt polarizálódott társadalmi csoportok negatív megítélésére jócskán rámutat a kistérségben végzett kérdőíves felmérés, de a 2007-es interjúk vizsgálatnál is felmerült, hogy a munkanélkülieket sokszor lenézik a települések szerencsésebb lakosai.

ÖSSZEGZÉS

A vizsgálat során 104 interjú készült körülbelül 22 óra terjedelemben. A legtöbb interjút Makón (36 db), a kistérség központjában, míg a fennmaradó 68 interjút a kistérség 16 másik településén készítettük.

Megállapítottuk, hogy az interjúalanyok a legritkább esetben laknak egyedül, a háztartások ugyanis, melyekből az interjúalanyok kikerültek leginkább két-három, (mintegy 60 fő), illetve négy vagy annál több főből állnak, annak ellenére, hogy – amint arra a 2006-os *A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja* (a továbbiakban röviden csak 2006-os vizsgálat) rámutatott – Makói Kistérségben rendkívül elterjedtek az egyfős háztartások (30%) is. Ebből arra lehet következtetni, hogy az inaktív létmód szinte senkinél nem teszi lehetővé, hogy egyedül éljen, mert szükség van a szülők, családtagok jövedelmére, vagy a gyermekek után járó családi pótlékra ahhoz, hogy az inaktív személy rendszertelen jövedelmeiből valahogy meg tudjon élni.

Évtizedes trendnek mondható, hogy az inaktívak között felülreprezentáltak a nők, és bár vizsgálatunk ezen kvalitatív része nem reprezentatív, de az interjúalanyok kiválasztásánál figyelembe vettük ezt a tényt, 59 nővel és 41 férfival készült interjú.

Az interjúalanyok iskolai végzettsége nagyban befolyásolja munkaerő-piaci helyzetüket, és rámutat az inaktivitás egyik fő okára is: az interjúalanyok többsége (84 fő) ugyanis arról számolt be a beszélgetések során, hogy nem rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal. Az érettségivel nem rendelkezők közül 46 főnek van szakmunkás-, illetve szakiskolai végzettsége, 38 főnek tehát nincs az alapfokú oktatáson túlnyúló képzettséget igazoló okirata. Mindez az inaktívak nagy részét a kistérségben olyan fizikai munkák elvégzésére kényszeríti, ahol a munkaerőpiac ezen szegmensében rendkívül nagy konkurensei egymásnak: a munkaadók válogathatnak a jelöltek között, bármikor lecserélhetik őket, ha valamilyen okból nem elégedettek velük.

Az interjúalanyok derékhatárát korcsoportok szerint a 25–49 évesek alkotják, de a 18–24 és az 50–64 éves korosztályból is készítettünk annyi interjút, hogy a munkaképes lakosság minden tipikus életkori csoportjának problémáit feltérképezhessük.

Az interjúalanyok közül mindössze 15 főről mondható el, hogy csak az utóbbi időben (0–6 hónap) vált inaktívvá, vagyis nem tartósan munkanélküli. A túlnyomó többség 7–109, vagy még ennél is több hónapja él ebben az állapotban. Aggasztó, hogy az interjúalanyok 64%-a a tartós munkanélküliséget sokszorosan meghaladó 25, vagy ennél több hónapja nem állt folyamatos munkaviszonyban.

A munkaviszony megszűnésének okai általában a következők voltak:

1. 26 főnek megszűnt a munkahelye,
2. 25 főnél egyéb okok játszottak szerepet a munkaviszony megszűnésekor (vállalkozó volt, de tönkrement, gyeseen volt és nem vették vissza a munkahelyére stb.).
3. 21 főnek felmondtak
4. 14 fő felmondott
5. 10 főt létszámcsökkentés miatt küldtek el
6. 4 főnek iskolai befejezése óta még nem volt munkaviszonya

Az interjúalanyok közül 95-en nyilatkoztak úgy, hogy regisztrált munkanélküliek, mely állítás sok esetben ellentmondott az interjú további részében elmondottaknak, ugyanis a munkaügyi központtal munkahelykeresés folytán mindössze 20 interjúalany állt kapcsolatban.

Segélyt az interjúalanyok közül 49-en kapnak valamilyen formában, a munkaügyi központ vagy más szervezet által támogatott tanfolyamot pedig mindössze 26-an végeztek a kutatás alatt illetve az utóbbi időben. A munkaügyi központban álláskeresési tanácsadást (önéletrajzírási segítség, állásinterjúval való megjelenés, viselkedés) 31 fő kapott; közmunkát 16-an végeztek (és többen megjegyezték, hogy a közmunkához nem árt a protekció).

Az interjúalanyok nagy többsége – 95 fő – szeretne állandó munkaviszonyt létesíteni; 87-en számoltak be arról, hogy az utóbbi néhány hónapban megpróbáltak elhelyezkedni. A munkakeresésnél legtöbbször használt módszer a munkáltatók személyes felkeresése; a második a hirdetésre való válaszolás; harmadik az ismerősök révén, kapcsolati tőkével megszerzett információk hasznosítása; negyedik helyen áll az internethasználat (melyhez leginkább a munkaügyi központban férnek hozzá az inaktívok); és csak az ötödik helyen áll a munkaügyi központ segítségének igénybevétele. Az előbb felsorolt módszereket természetesen párhuzamosan alkalmazzák az interjúalanyok, és ritka, hogy valaki csak egy álláskeresési stratégiát alkalmaz – akik mégiscsak egyetlen módszerrel keresnek munkát, azok között túlerepresentáltak a képzetlenek, akik időnként gyalog bejárják a lehetséges munkahelyeket, azt tudakolva, hogy van-e munkásfelvétel. Az összes itt említett módszerrel egyszerre csak az interjúalanyok 10%-a él.

Az elhelyezkedést gátló tényezők között vezet az életkor, erről 34-en számoltak be az interjúk során: azokat a jobbára fizikai munkákat, melyeket az interjúalanyok megpályázhatnak, legszívesebben a fiatalabbaknak adják a munkáltatók, így aki a negyvenes éveikhez közelít, ezen munkák elnyerésére már kevesebb eséllyel pályázhat a kistérségben.

A második leggyakrabban hangoztatott elhelyezkedést gátló tényező az úgynevezett „vidékiség”, amely két tulajdonságot takar: egyrészt azt, hogy a vidéki embernek utiköltség-támogatást kell adni, hogy eljuthasson általában nem a lakóhelyén található munkahelyére, másodsorban pedig haza is kell jutnia valahogy, tehát nem túlóráztható, nem használható ki olyan mértékben mint egy helyi munkavállaló.

A harmadik helyen áll az **alacsony végzettség**, a negyedik helyen álló érv pedig a **gyermekes anyáktól** származik, ami hasonló okokkal magyarázható mint a „vidékiség”: az édesanyáknak gyakran akad óvodai-iskolai elfoglaltsága, és nekik is haza kell érni gyermekükhöz, így kevéssé túlórázthatók.

A **szakmai gyakorlat hiánya** az ötödik helyen álló érv – mert akinek van szakmája, sokszor már évek óta nem gyakorolta, akinek pedig nincs, attól elvárni sem lehet, hogy professzionálisan értsen valamihez (a támogatott tanfolyamot végzetteknek pedig nem biztosítanak elég hosszú szakmai gyakorlatot).

Csak a hatodik helyen áll az említések gyakoriságában a **kapcsolatháló hiánya**, végezetül hetediként az **etnikai diszkrimináció** következik. Természetesen e tényezők is együtt járnak, ritka, hogy valaki csak egyetlen okot említ.

Alkalmi munkát az interjúalanyok túlnyomó többsége (84 fő) végez, és bár a legtöbben hangoztatják, hogy alkalmi munkavállalói könyvvvel dolgoznak, erről az intézményről láthatóan alig tudnak valamit, így az alkalmi munkavállalói könyv szerepe – az interjúk alapján legalábbis – megkérdőjelezhető a munkavállalás során. Az alkalmi munka általában napszám (61 fő), míg egy kisebb csoport bármiféle munkát elvégez (ezek általában szakmunkák, fuvarozás, egyéb segítő tevékenység).

Az interjúalanyok szerint (96 fő) **megéri állandó munkaviszonyt létesíteni**, s ennek okát a legtöbben (64 fő) a **fix jövedelemmel és a biztonságos anyagi háttérrel** magyarázzák; 21-en a **fix jövedelem és a biztonságos anyagi háttér mellett a nyugdíjjogosultságot és a társadalombiztosítási ellátást** is megemlítették; míg 9 fő mindössze a **nyugdíjjogosultságot és a társadalombiztosítási ellátást** hozta fel pozitívumként, hárman pedig egyéb okokat említettek.

Az interjúalanyok közül majdnem mindenki (92 fő) **bármilyen munkát elvállalna**, hatan viszont kizárólag a szakmájukban helyezkednének el, ketten pedig semmilyen körülmények között nem dolgoznának. Az interjúalanyok közül 86 fő hajlandó lenne ingázni munkahelyéről; és a **legtöbben több műszakban valamint hétvégén is dolgoznának.**

Az interjúalanyok által **átlagosan elvárt minimális nettó jövedelem 64.500 Ft**, a legtöbben tehát minimálbérért is dolgoznának, a legmagasabb igényelt nettó fizetés 130.000 Ft volt.

A megkérdezettek jövőképe azt tükrözi, hogy jelenlegi helyzetükből a közeljövőben nemigen látnak kilábalási lehetőséget. Az interjúalanyok mintegy fele (53 fő) egyáltalán nem tudja elképzelni, hogy kikecmeregjen szorult helyzetéből; 39-en pedig látnak még jelenlegi helyzetükből kiutat; 8-an pedig teljesen bizonytalanok voltak jövőjüket illetően.

Azonban az a 39 interjúalany, aki helyzetének javulását reméli sem szó igazán nagyraavágó terveket: egyesek a házukat szeretnék javíttatni, mások **leszállékkoltatásra, rokkantnyugdíjazásra vagy minimálbéres állásra számítanak**, néhányan pedig az **elköltözésben** reménykednek.

A **mobilitási hajlandóság** az interjúkban elmondottak alapján igen kicsi: az interjúalanyok részint kötődnek szülőföldjükhöz, részint viszont – bár többen szeretnének elköltözni a jobb megélhetés reményében – erre **kezdőtőke híján** esélytelenek, s ezzel tisztában is vannak. Hiába adnák el ugyanis lakóingatlanjaikat vagy egyéb értéktárgyukat, a Dunántúlon vagy Budapesten nem kapnának érte még egy romos lakást sem, ezért tudják, hogy ha elpártolna tőlük a szerencse, még visszavonulniuk sem lenne hova. A többség (68 fő) nem költözne el a Makói Kistérségből, míg 29-en Magyarországon belül hajlandóak lennének lakóhelyváltásra, és mindössze nyolcan gondoltak külföldi munkavállalásra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FAZEKAS KÁROLY-TELEGDY ÁLMOS: Munkaerőpiaci Tükör 2006, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- FERGE ZSUZSA: Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban, Szociológiai Szemle 2002/4.
- KEMÉNY ISTVÁN: A teljes foglalkoztatástól a munkanélküliségig és a láthatatlan gazdaságig Kisebbségkutatás, 2000, 4. szám.
- KSH Statisztikai Évkönyv: Csongrád megye 2006.
- KSH Statisztikai tájékoztató, Csongrád megye 2006/4.
- MONOSTORI JUDIT: A szegénység és az életciklus összefüggései Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 4. szám.
- Munkaerő-piaci helyzetkép, KSH, 2006.
- PÁSZKA IMRE: Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából. Belvedere Meridionale, Szeged 2007.
- RÁCZ ATTILA: Munkanélküliség, munkaaktivitás és munkavállalási hajlandóság a Makói Kistérségben (2006) In: Rác Attila (szerk): Város és Vidéke. Településszociológiai Tanulmányok 2003–2006 Belvedere, Szeged 2007.
- REGIO-DATA TÁRSADALOMKUTATÓ ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI TANÁCSADÓ BT. – SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM SZOCIOLÓGIA TANSZÉKE: A Makói Kistérség szociálpolitikai fejlesztési programja 2006.

SZEGEDI KISTÉRSÉG

**BENEDEK DÁNIEL, HEGYI LEJLA,
SZÉKÁCS TAMÁS, VALACH ENDRE, VINCZE ANIKÓ**

A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS OKAINAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA DOMASZÉK, RÖSZKE, SZATYMAZ ÉS ZSOMBÓ TELEPÜLÉSEKEN

BEVEZETÉS

Kutatásunk célja a gazdaságilag aktív korban lévő népesség munkaerőpiactól való távolmaradásának okainak empirikus, feltáró jellegű vizsgálata volt, melyet a Szegedi Kistérség alábbi négy településén végeztük: Szatymaz, Röszeke, Zsombó és Domaszék. Arra voltunk kíváncsiak, hogy ezeken a településeken milyen tényezők játszanak fő szerepet a munkaerőpiactól való távolmaradásban, valamint, hogy milyen okokkal lehet magyarázni a munkanélküliséget.

Magyarországon ma egyre nehezebb a megélhetés a kistelepüléseken. A helyben való elhelyezkedés komoly feladatnak bizonyul, hiszen a tőke, a beruházások, a vállalkozások leginkább elkerülik a falvakat, községeket. Az itt élő emberek közül sokan nem tudnak munkába állni lakóhelyükön, így válaszút elé kerülnek: vagy kiterjesztik látókörüket más településekre, városokra, országokra az elhelyezkedés tekintetében, vagy munkanélküliként vegetálnak reményvesztetten, alkalmi munkákból, segélyekből próbálva fenntartani magukat.

Akármelyik stratégiát választja is az egyén, a kistelepülések számára mindkét választásnak vannak bizonyos negatív hozadécai. Az apatikus munkanélküliekkel – akik úgy döntenek, hogy helyben maradnak – a helyi önkormányzatnak kell kezdeni valamit, az elvándorlókkal ebből a szempontból nem kell foglalkoznia.

A település elhagyása az egyén számára előnyökkel járhat, magának a településnek viszont egyáltalán nem biztos, hogy kifizetődő. Ez a stratégia hosszútávon azért nem jó, mert ez a folyamat a kistelepülések, falvak leszakadásához, elnéptelenedéséhez, lassú elsorvadásához vezet. Általános tendencia nemcsak nálunk, hanem Európában is a lakosság elöregedése. Ez a folyamat a falvakban még látványosabban jelentkezik. Nincsenek munkalehetőségek, „Nincs itt sem-

mi!” – halljuk gyakran, a fiatalok menekülnek ebből a közegeből, oda, ahol megélhetésüket remélhetik, leginkább a városokba. Így a helyben maradt lakosság egyre öregszik, elősegítve a falu lassú pusztulását.

KLASSZIKUS ELMÉLETEK

Látjuk tehát, hogy a migráció az egyén számára jó lehet, a falu számára nem. A városokba özönlés ugyanakkor a városoknak sem feltétlenül kedvező, erre mutatott rá a legmarkánsabban a Chicagói szociológiai iskola, Georg Simmel, valamint Ferdinand Tönnies munkássága. A modernizáció negatív következményeire figyelmeztettek ezek az elméletek.

A chicagóiak szerint tradicionális közösségek nem jönnek létre a városban, ugyanakkor nem vetítik a jövőbe a társadalom széthullását, szerintük a nagyvárosok a társadalom és közösségszerveződés új logikáját hozzák létre.

„A társadalmi ellenőrzés régi rendjét az új rend dezorganizációjával szembeállítva a figyelmet arra irányították, hogy milyen új lehetőségei vannak a társadalmi integrációnak.” (Némedi 2005: 487.)

Egyszerre figyelték meg tehát a kutatók a szerves, organikus, természetes övezetekre oszló, funkcionális, egyszóval „működő” várost, ugyanakkor érzékelték a fennálló anomáliákat (szegénység, bűnözés, slumosodás, gettósodás).

„Noha a város az ökológiai szemlélet szerint természetes képződmény volt, a chicago-i kutatók az erkölcsi és kulturális szétesés jelenségeire figyeltek elsősorban.” (Némedi 2005: 488.)

A modernizáció, az urbanizáció problémája azonban nemcsak a tengeren túlikat foglalkoztatta, Európában is jelentős érdeklődés tárgyát képezte: „Az, hogy klasszikus szociológia alapproblémája a modern, ipari, városi társadalom kialakulása volt, legegységelműbben és legtisztábban a német szociológiáról [...] mondható el.” (Némedi 2005: 147.)

A pesszimistább vonulathoz tartozik Simmel és Tönnies. Simmel szerint a nagyváros a sajátosan modern élet terméke. Azt kívánta vizsgálni, hogy ez a képződmény milyen hatással van az emberre, s azt, hogy a személyiség milyen módon alkalmazkodik. Meglátása szerint a nagyvárosban az idegélet fokozódása figyelhető meg az embereken. Ezekben a centrumokban fokozottabban van kitéve az egyén a legkülönbözőbb ingereknek, mint egy kisebb településen, vagy

falun. Egymás után pörögnek az események, gyorsan váltogatják egymást a történetek. Az egyén alig hogy érzékeli ezeket, máris robognak felé a következő ingerek. Ha vissza tudunk emlékezni, hogy mi mikor is jártunk először nagyvárosban, máris látjuk, hogy miről van szó.

Simmel ezt a létet szembeállítja a tradicionális étellel: „Mivel a nagyváros éppen ezeket a pszichológiai feltételeket teremti meg [...] mély ellentétben áll a kisvárosi és a falusi étellel: ez utóbbiak érzéki-szellemi életének ritmusa lassabb, megszokottabb, egyenletesebb.” (Simmel 1973: 544.)

A szerző hangsúlyozza a személytelenséget, a dehumanizációt, a blazírságot: „Talán nincs még egy lelki jelenség, amely olyan feltétlenül a nagyvároshoz kötődne, mint a szenvtelenség.” (Simmel 1973: 548.)

Tönnies *Közösség és társadalom* című munkájában szembeállította a címben szereplő két társadalomszerveződési formát. A közösség a modernitás előtti összekapcsolódást jelentette az emberek között. Ekkor még az egyetértés, és az összhang uralkodott, ez az, ami a társadalomban hiányzik.

„A társadalom elmélete olyan emberek körével foglalkozik, akik csakúgy, mint a közösségben, békésen élnek és laknak egymás mellett. Nem állnak azonban lényegi kapcsolatban egymással, hanem inkább el vannak egymástól választva [...]”. (Tönnies 1983: 57.)

A szerző a közösséghez, a modernizáció előtti romantikus képhez viszonyítva, ahhoz mérve festi meg a társadalom képét:

„Tönnies igen sikeresen foglalt össze néhány azóta is élő gondolkodási mintát. Ha családról beszélünk szemben a szervezetekkel, vagy a szomszédsági kapcsolatokról szemben az érdekszervezetekkel, avagy a magánélet világáról, szemben a nyilvánossággal, önkéntelenül is sokszor olyan sémákat használunk, mint Tönnies: a bizalmas spontán együttlétet és együttcselekvést állítjuk szembe a mechanikus viszonyokkal, amelyek konstruáltak, nem szervesen keletkeztek. Az egyikben az ember teljes személyiségével vesz részt, a másikban az ember csak személyiségének egyik részével szerepel. Az egyikben kevés számú, de mély kapcsolat alakul ki, a másikban nagyszámú, felületessé, szegmentált kapcsolat jön létre. Az egyikben ennél fogva elérhető a személyiség teljes kibontakozása, a másikban a személyiség elidegenül, széthasad és megcsonkul. Az egyikben az emberek között közös meggyőződésen alapuló szolidaritás jön létre, a másikban kizsákmányolás és antagonisztikus viszony.” (Némedi 2005: 160.)

Kistelepülések és városok viszonya természetesen a hazai szociológusokat is foglalkoztatta. Talán a legtöbb figyelmet szentelte ennek a problémának Erdei Ferenc, erről a kérdésről írta *Magyar falu* című könyvét.

Erdei koncepciója szerint város és falu organikus egészet alkot:

„Végeredményben a magyar falu és a magyar város olyan társadalmi csoportok, amelyek egymást kiegészítő szerepeket töltenek be és közvetlenül egy-egy város vidék egységben, közvetve pedig az egész magyar társadalom egységében illeszkednek össze. Ennek a kiegészülésnek és összeilleszkedésnek a jegyében formálódtak ki a jellemző városi és vidéki szervezetformák és ennek a jegyében alakultak ki a sajátos városi és falusi társadalmi törvényszerűségek.” (Erdei 1974: 200.)

Falu és város kapcsolata kettős jellegű:

„Csakhogy az összeilleszkedés nem harmonikus egyensúlyú és nyugodt békéjű egységesülés, hanem egyúttal olyan szembenállás is, amely két frontnak a feszülő ellentétét állítja szembe egymással.” (Erdei 1974: 200.)

Erdei szerint az ellentét a rendi társadalomban alapozódott meg. A városok a kiváltságos, úri rendek telepei voltak, míg a falvak a jobbágyság lakhelyéül szolgáltak. A polgári társadalom nem változtatott ezen a viszonyon. A falvak megmaradtak a rendiség állapotában, nem tudtak a polgárosodás útjára lépni.

Erdei falu és város viszonyában a gazdasági aspektust tartja kiemelkedőnek:

„A falu és a város gazdasági szereposztásában nem az a lényegesebb, hogy a falu őstermelő, a város pedig iparos, kereskedő és mindenféle értelmiségi foglalkozást űző, hanem az, hogy a falu elsősorban termelőterület, a város pedig fogyasztó.” (Erdei 1974: 171.)

A Magyar falun ez a gondolat húzódik végig. Ezen az elméleti alapon állva utasítja el a szerző a magyar falvak rossz helyzetét. Erdei rámutat az emberek mentális struktúráiban fellelhető torzulásokra is:

„A falusi szegénység társadalmi tudata a paraszt alárendeltségnek, a proletár osztálytudatnak és a szegény ember lojális alázatosságának a különös keveredése, mely a falu társadalmában egységes társadalomszemléletté ötvözik. Van benne valami abból a paraszti tudatból, hogy a társadalomnak szükségrendje az, hogy alárendeltek és kiváltságosak vannak, tehát bele kell nyugodni az alacsonyabb rendűségbe.” (Erdei 1974: 149.)

A tudat torzulása magával hozza a cselekvés elszakadását a normalitástól:

„Mindegyikben megvan a harcos ellenkezésnek legalább egy szikrája, mivel azonban sem a nyílt lázadásra, de még az öntudatos ellenkezésre sem nyílik lehetőség, a lázadás és ellenkezés csak torz és néma formában nyilatkozhatik meg a leggyakrabban a menekülés mindenfajta formájában. Megnyilatkozásai ennek a néma lázadásnak és menekülésnek: a születéseknek a falusi szegénységnél is egyre jobban bekövetkező csökkenése, a kivándorlás, a városba özönlés, a szektásság és a szüntelen várakozás, hogy valaminek történni kell.” (Erdei 1974: 150.)

Az emberek elkeseredettségét, kilátástalanságát, apátiáját leginkább reprezentáló képződmény a romlott falu:

„[...] teljesen megrekedt bennük az élet és a születések annyira visszaestek, hogy már nincs is természetes szaporodásuk, s a meglévő népállományban ijesztően túlsúlyba kerültek az öregek. Szokták ezeket egykés falvaknak is nevezni [...]”. (Erdei 1974: 90.)

A kép tragikus:

„Egyszerűen pusztuló, vagy ha úgy tetszik öngyilkos falvaknak nevezhetjük ezeket helyesebben. Nemcsak a születések maradnak el az ilyen faluban, hanem egyáltalán az egész élet öngyilkosan visszajára fordult. Megváltozott a társadalom egész szerkezete. Túlsúlyba jutottak az öregek, vezetéshez jutottak az asszonyok, nem törvény a megfeszített munka és a gyarapodásra törvő igyekezet. Az életszémélet fáradtan kényelmes egykedvűséggé romlott, lemondott az életről a falu. Van olyan, amelyben még a paraszt népelet külsőségei megmaradtak, de van olyan is, amely a hagyománynak ezt a darabját is levetkőzte, és színtelen szürkeségben néz elébe a falu nem is olyan távoli halálának”. (Erdei 1974: 90.)

Látható tehát, hogy külföldi és magyar szerzők egyaránt reflektáltak kutatásaikban falu és város viszonyára. Ami közös ezekben a munkákban, az a kritikai attitűd, figyelmeztetés a modernizáció romboló hatására. Tönnies-nél pedig megfigyelhető a már-már romantikus nosztalgia az idilli kisvárosról.

Ezek a szerzők rámutattak, hogy a településszerkezetnek komoly hatása van az emberek mentális struktúráira, beállítódásaikra, habitusukra, valamint az emberi élet materiális oldalára is.

Minderre csak azért tértünk ki ilyen részletesen, hogy rámutassunk arra, hogy a vasútvonalak megszüntetése, iskolák bezárása, műutak karbantartásának elhanyagolása nem lehet megoldás. Tönnies nyomán mi is valljuk a kistelepülések közösség jellegét, erkölcsi értékeket, normákat kapcsolunk hozzájuk, ezért fájó az „öngyilkos falvak” látványa. Úgy gondoljuk, hogy az Erdei által megfo-

galmozott gondolatok a mai magyar falusi társadalomban is relevánsak, a falu problémái fennmaradtak a mai napig is.

Aszociológia klasszikusai rámutattak arra, hogy a nagyobb emberi csoportosulások a szociális, rendészeti, bűnügyi problémák központjai, gyűjtőhelyei is, ezért azt látjuk, hogy az urbanizáció egy idő után zsákutcába vezet. Úgy gondoljuk, hogy meg kell akadályozni a falvak lassú halálát, ehhez azonban biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy az emberek munkába állhassanak, a munkanélküliség ugyanis az embereket a társadalom peremére szorítja, mind materiálisan, mind pedig egzisztenciális, pszichológiai értelemben.

AZ EMPIRIKUS SZAKIRODALOM

Bánfalvy Csaba szerint a kapitalizmus elterjedésével párhuzamosan jelent meg a munkanélküliség a bér munkások körében. A szerző a munkanélküliségnek kettős hatást tulajdonít:

„A munka elveszítése nemcsak szélsőséges gazdasági nyomorral fenyegeti, hanem életének normális, megszokott folyását is megszakítja, egész identitását megrendítheti.” (Bánfalvy 2002: 6.)

A munkanélküliség három fő típusát különbözteti meg: az abszolút munkanélküliséget, a strukturális munkanélküliséget, és a súrlódásos (frikcionális) munkanélküliséget. Az első esetben a munkahelyek számát illetően nagyobb a kereslet, mint a kínálat. Ez leginkább a gazdasági válságokban figyelhető meg.

A másodikban „[...] nem az az oka a munkanélküliség létrejöttének, hogy kevesebb az állás mint ahányan munkát keresnek, hanem az, hogy a kereslet és a kínálat struktúrája nem illik össze. Gyakorlati eset például, hogy amikor a gazdaságok növekednek, akkor a gazdasági struktúra átalakul; számos korábban szükséges munkahely megszűnik, és sok új munkahely keletkezik, amelyekben merőben újfajta képességekre van szükség, mint a régi leépülő gazdasági ágakban. A leépülő gazdasági területeken ‘felszabaduló’ munkaerő nem tudja szakmai tudását, képzettségét az újonnan felkínált munkahelyeken alkalmazni, és így munkanélküliség jön létre.” (Bánfalvy 2002: 8.)

A harmadik munkanélküliség fajtában az egyének helyváltztatását kell megfigyelnünk a munkaerőpiacon:

„Ez főleg azért jön létre, mert a munkavállalók nem kötődnek egész életükben egy munkahelyhez (vállalathoz, hivatalhoz, lakóhelyhez stb.) és a

munkaerőpiaci mobilitás folyamatában (pl. amikor munkahelyet változtatnak, munkahelyet keresnek) átmenetileg munkanélküliekké válhatnak. Ez a típusa a munkanélküliségnek gyakran a munkavállalók saját elhatározásából keletkezik, és arról tanúskodik, hogy a munkaerő mobil, a munkaerőpiac rugalmas. A súrlódásos munkanélküliség esetében a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldala között nincs sem nagyságrendbeli, sem pedig szerkezeti eltérés, hanem arról van szó, hogy az elvileg összeillő keresleti és kínálati oldal a munkaerőpiacon nem találkozik egymással.” (Bánfalvy 2002: 8.)

A három nagy csoport persze átfedi egymást, közös pontjaik vannak:

„A munkanélküliség fenti három típusa különböző metszetekben jelenhet meg, és különböző szempontok szerint vizsgálható. Így időszakosságuk szerint beszélnek tartós és átmeneti munkanélküliségről, szezonális munkanélküliségről. Társadalmi csoportok szerint szó lehet ifjúsági munkanélküliségről, női munkanélküliségről, kisebbségi csoportok munkanélküliségéről; földrajzi hely szerint beszélnek regionális munkanélküliségről; a munkavállaló szubjektív szándéka szerint önkéntes és nem önkéntes munkanélküliségről stb.” (Bánfalvy 2002: 9.)

Magyarországon a munkanélküliség a rendszerváltáskor és a privatizáció során vált jelentős tényezővé. Ebben az időben megváltozott a gazdaság makrostruktúrája, kiépült a piacgazdaság, magántulajdonba kerültek a nagy állami vállalatok. Ami a mi szempontunkból a legfontosabb, hogy jelentősen csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, és megszűntek a téeszék. A kistelepüléseken, mezőgazdaságból élők nagy tömegét juttatta ez a munkanélküliség állapotába. További fontos momentum, hogy az ipar és a mezőgazdaság helyett a szolgáltató szektor vált meghatározóvá.

„A makrogazdasági szerkezet átalakulása megváltoztatta a gazdaság regionális elrendeződését is, és az ország hagyományos, ipari és mezőgazdasági körzeteit (különösen az észak-keleti és a keleti régiót) válságba taszította, míg a főváros környékét és a korábban kevésbé iparosított nyugat dunántúli régiókat fejlődési előnyökhöz juttatta.” (Bánfalvy 2002: 93.)

A következőkben erre az átmenetre szeretnénk kitérni a falusi társadalom vonatkozásában, itt Harcsa István–Kovács Imre–Szelényi Iván tanulmányára fogunk támaszkodni.

A szerzők az átalakulásról, mint válságról beszélnek:

„A szocializmus bukása után, a korábban katonailag és politikailag integrált rendszerhez tartozó társadalmaknak a kapitalista világrendszer gazdaságilag integrált struktúrájához kell alkalmazkodnia. Ennek egyik feltétele a

gazdasági és társadalmi formációváltás, amely önmagában is rendkívüli folyamat.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 15.)

A magyar mezőgazdaság vegyes üzemű volt. A hatvanas évek második felétől támogatták a háztáji gazdaságokat:

„A nyolcvanas évek elején a háztartások hatvan százaléka állított elő valamilyen mezőgazdasági terméket.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 19.)

Kis és nagyüzem kapcsolata előnyös volt:

„A kollektív és családi termelési formák sajátos szimbiózisban léteztek. A szövetkezetek gépi és egyéb szolgáltatásokat kínáltak a kisüzemeknek és biztos, bár monopolizált piacot jelentettek termékeiknek.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 19.)

A szövetkezetek későbbi hanyatlása magával hozta az itt foglalkoztatottak számának csökkenését:

„A mezőgazdaságban alkalmazott népesség létszámvesztése ezért 60 százalékos, kb. 350–400 ezer fő. 80.000 fő 1993-ban vált munkanélkülivé, a többiek nyugdíjba mentek, máshol találtak munkát, vagy nem regisztráltatták magukat munkanélküliként.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 33.)

Látható tehát, hogy a rendszerváltás, és a mezőgazdasági átalakulás törést jelentett a magyar falusi agrártársadalomban. A biztos anyagi háttér, a munka elvesztése, a kilátástalanság érzése deviáns magatartások forrása lehet. Ezek közül kiemelkedő az alkoholizmus problémája, erre a kutatás során többször láttunk példát.

MÓDSZERTANI HÁTTÉR

A kutatást Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlatának (Babbie 2003) az ide vonatkozó fejezetei alapján építettük fel. A célszemélyekkel félig strukturált interjúkat készítettünk. Mentális térképet készítettünk arról, hogy a lakóhelyükhöz képest hol és milyen távolságban tudnak munkalehetőségeket rajzolni. Az interjú struktúrájának elkészítése során a Csoba Judit vizsgálatában (Csoba 1993:71–94.) használt interjúvázlat tematikus csomópontjaiból indultunk ki, ez alapján alkottuk meg saját interjú vázlatunkat. Az interjúkat 20–35 perc időtartamra terveztük.

MINTAVÉTEL

Azokat az aktív korú és munkaképes személyeket vizsgáltuk, akik távolmaradnak a munkaerőpiactól. A vizsgált populációba tartozónak tekintettük a kutatás során a pályakezdő munkanélkülieket, regisztrált munkanélkülieket, tartósan munkanélkülieket, és rajtuk kívül minden olyan 16–62 közötti munkaképes személyt, aki valamilyen okból nem dolgozik.

Ezeknek a személyeknek a felkutatására hólabda módszert alkalmaztunk, mert erről az alapsokaságról nincs teljes listánk.

Kulcsinformátorok:

Polgármesteri Hivatalok (Szatymaz és Domaszék településeken)

1. Helyi Családsegítő szolgálatok (Röske és Zsombó településeken)
2. Kocsmák (Zsombón)

CSALÁDSZERKEZET

Ha a vizsgálat során megkérdezett munkanélküliek háztartásának a szerkezetét vizsgáljuk meg, akkor alapvetően három csoportot tudunk elkülöníteni. Az első csoportba tartoznak azok a munkanélküliek, akik egyedül, a második csoportban azok találhatók, akik egy háztartásban ketten élnek. A harmadik csoportban azokat találjuk, ahol több, mint két személy lakik egy háztartásban. Ezt az utolsó csoportot, azonban nem tekinthetjük egységesnek, mert egyrészt ide tartoznak azok, akik élettársukkal vagy házastársukkal és gyermekeikkel élnek, vagy aki egyedül neveli gyermekeit, ugyanakkor ennek a csoportnak a tagjai azok a háztartások is, ahol több generáció él együtt.

Az egyedül élők alkotják a kisebbséget a munkanélküliek közül, őket elsősorban az jellemzi, hogy annak ellenére, hogy egyedül laknak, valamilyen formában kapnak segítséget egy-egy hozzátartozótól, vagy esetleg szomszédtól. Hozzá kell tenni, hogy a vizsgálat alanyai közül ők voltak a legkevesebben. Azok, akik a második csoport részét képezik egy sajátos jellemzővel bírnak, ugyanis esetükben azt figyelhető meg, hogy hozzá hasonlóan hozzátartozóik sem végeznek kereső tevékenységet. Tehát vagy munkanélküli volt, vagy rokkantnyugdíjas, illetve már öregségi nyugdíjas volt a hozzátartozó.

A legnagyobb számban azonban a három vagy több fős háztartásokat találjuk, ugyanis ebbe a kategóriába esik a vizsgált háztartásoknak több, mint fele. Sokszor találkoztunk itt azzal a jelenséggel, hogy a gyermekét egyedül nevelő szülő, aki munkanélküli, nagyszüleivel él együtt. A másik fontos dolog, ami domináns volt, hogy a már ötvenen felül lévő, munkanélküli személy gyermekeivel, azoknak élettársával, unokáival élt együtt.

NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁS

A nemek arányát tekintve igen nagy mértékű eltéréseket találunk. A huszonhat interjúalanyból húsz nő volt és mindössze hat férfi, tehát a nők igen nagy felülreprezentáltsága figyelhető meg. Az utóbbi években, a Csongrád Megyei Munkaügyi központ statisztikái is az inaktívak közötti nőtöbbletre mutatnak rá. Ez a jelenség azonban nem korlátozódik természetesen erre a megyére, hanem országos tendenciának mondható. A munkanélküliek között magasabb országos szinten a nők aránya, de nem ennyire, mint ahogy ez itt látható. Ennek az eltérő arálynak talán az lehet az oka, hogy a nők könnyebben elérhetők. A nemek közötti különbség már az 1990-es években látható volt, erre nagyon jól világít rá Frey Mária a TÁRKI adatbankjában található írásában is (Frey 1999). Az általa vizsgált időszakban, 1990 és 1998 között is jól látható a munkanélküliek közötti nőtöbblet.

KORCSOPORTOK

Mindkét nem megoszlásának korcsoportonkénti vizsgálatához a 2007-ben a makói kistérség vizsgálatakor alkalmazott kor kategóriákat vesszük figyelembe. (Kádár–Rácz 2007) Ez a csoportosítás a munkaerőpiaci szereplők általános életkorcsoportjaihoz igazodik, mely alapján négy kategóriát vizsgálunk meg. Az első kategóriába tartoznak a 18 és 24 év közöttiek, másodikba a 25 és 39 év közöttiek, a harmadikba a 40 és 49 év közöttiek, az utolsó kategóriában pedig a 50 és 64 év

közöttiek találhatók.¹ Az első kategóriába mindössze egy interjúalany esik, a második kategóriában már hat személy „foglal helyet”, a harmadikban hét személyt találunk, az utolsó kategóriában pedig tizenkét személy figyelhető meg.

A csoportosítás alapján egy igen szembetűnő tendenciára lehetünk figyelmesek. Jól látható, hogy az életkor előrehaladásával az egyes kategóriákba egyre több személy esik. A legnagyobb létszámbeli növekedés az utolsó két kategória között található. Ha ezt, illetve a korcsoportonkénti növekedést is figyelembe vesszük, akkor látható, hogy a munkanélküliség leginkább az ötvenen felülieket veszélyezteti. Ebben az esetben már rendkívül nagy az esélye annak, hogy a munkát vállalni kívánókat életkoruk miatt nem alkalmazzák.

Első és a második korkategória között egy ehhez hasonló különbséget találunk, hiszen a 18 és 24 közötti kategóriába mindössze egy interjú alany esett, a 25 és 39 közötti kategóriába pedig hat. Ennek a számbeli különbségnek is megvannak az okai, azonban esetünkben ezt a különbséget az interjúk alacsony száma is magyarázhatja. Hiszen több interjú esetén egy sokkal pontosabb képet kapnánk a legelső kategóriánkról is.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG

A munkanélküliség kapcsán az egyik legfontosabb dolog, amit meg kell vizsgálni, az iskolai végzettség. Ez azért is fontos, hiszen napjainkra nélkülözhetlenné vált a tudás, a nyelvismeret. „Közhelynek számít, hogy a képzetlen vagy alacsonyan képzett dolgozók elhelyezkedési lehetőségei a műszaki fejlődéssel párhuzamosan romlanak, és különösen a komputerizálás előrehaladásával csökken az alacsony képzettséggel betölthető munkahelyek száma.” (Közgazdasági Szemle 1997: 1047–1059.) Ezt nevezi Bánfalvy Csaba strukturális munkanélküliségnek. Ennek a jelenségnek az értelmezésére két magyarázat létezik, az egyik az újonnan iparosodó alacsony bérű országok versenyére vezeti vissza az alacsony képzettségű emberek veszélyeztetettségét. A másik a modern technológia elterjedésének segítségével értelmezi ezt a folyamatot, s ez a második értelmezés

---

¹ Habár a munkaképes korúak 16 és 62 év között vannak, ettől függetlenül az összehasonlíthatóság érdekében a mi korkategóriáink 18 és 64 év között vannak, de nem került a mintánkba 16 és 18 és 62 és 64 év közötti. Ezért ezt a kategória határváltoztatást tehetettük.

a meghatározó. Ennek értelmében tehát a modern technológia terjedése egyértelműen veszélyezteti az alacsony képzettséggel rendelkezőket. (Közgazdasági Szemle 1997:1047–1059.)

Ha Magyarországon megvizsgáljuk a 2001-es népszámlálások alapján, hogy miként alakult a munkanélküliek aránya az egyes végzettségi kategóriákban, akkor azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség csökkenésével nő a munkanélkülieknek az aránya. Míg a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők között a regisztrált munkanélküliek száma 156 894 volt, addig az érettségizettek között „csak” 85 842, a diplomával rendelkezők között pedig 15 503. (Népszámlálás 2001) Ezt a tendenciát akkor is látjuk, ha csak Csongrád megyére koncentrálnak nézzük meg a munkanélküliek arányát.

Ha az általunk végzett kutatás eredményeit tekintjük át, akkor a legfontosabb, ami megemlíthető, az alacsony iskolai végzettség. Hiszen 26 interjúalanyunkból 14-nek a legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános volt. Szakmunkás végzettséggel ennél már jóval kevesebben rendelkeztek, mindössze 7 interjúalanyunk volt ilyen fokú képesítése, szakközépiskolát pedig csak egy alanyunk végzett. A középiskolai végzettséggel rendelkezők is kisebbségben vannak, mindössze négy alanyunknak volt ilyen képesítése. Felsőfokú végzettséggel rendelkező egyén nem volt a mintában.

Lényegében azt mondhatjuk ez alapján, hogy az általunk végzett kutatásban is érvényesültek azok a tényezők, amelyekre fentebb már történt utalás. Hiszen a mintánkban alacsonyan kvalifikált személyek találhatók zömében, s nagyon kevesen rendelkeznek legalább középfokú végzettséggel. Illetve még mindig találunk olyanokat, akik nem végezték el még a nyolc általánost sem. Tehát a társadalom alacsonyan kvalifikált tagjainak sokkal nagyobb esélyük van a munkaerőpiacról való kiszorulásra.

Ha a képzés szempontjából megvizsgáljuk interjúalanyaink későbbi életszakaszát, akkor jól látható, hogy jelentős részük vett részt valamilyen átképzésben vagy felnőttképzésben. Különösen igaz ez azon emberek között, akik csak legfeljebb 8 általánossal rendelkeznek, közülük mindössze csak négyen nem vettek részt valamilyen további képzésben. Ezeknek a képzések igen sokfélék lehetnek, a rendszerváltás előtti időszakban való valamilyen TSZ-beli képzésen túlmenően, a napjainkban igen elterjedt OKJ-s képzésekig.

Azonban ezeknek az embereknek a munkaerőpiactól való távolmaradását más tényezők is erőteljesen befolyásolják, ilyen lehet például a nyelvismeret hiánya. Hasonlóan a magasfokú képzettséghez, valamely idegen nyelv ismerete is relevánssá vált ahhoz, hogy bizonyos munkaköröket be lehessen tölteni. Külö-

nösen fontos ez napjainkban akkor, amikor a globalizáció igen nagymértékű hatásáról beszélnek, ahol többek között lebomlanak az egyes multinacionális vállalatok számára az államok közti határok. A tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabadon áramolhatnak államok határait gond nélkül átlépve. A vizsgálat eredményeinek elemzése azt mutatja, hogy ebből a szempontból a munkanélküliek igen nagy hátrányban vannak. Ugyanis mindössze két interjúalanyunk rendelkezett valamilyen nyelvvizsga bizonyítvánnyal, a többi alany nem rendelkezett a nyelv ismeretét igazoló okmánnyal. Ennek ellenére többen mondták azt, hogy tudnak valamilyen nyelven kommunikálni alapszinten, azonban nyilvánvalóan ez nem elég a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez.

Felmerül a kérdés, hogy minek lehet a következménye, hogy ilyen alacsony a nyelvvizsgával, nyelvismerettel rendelkezők száma. Elsődlegesen az magyarázhatja, hogy a nyelv ismerete csak az „utóbbi időben” vált fontossá, ugyanis azt megelőzően az oktatásban kevésbé helyeztek hangsúlyt a nyelvoktatásra. Különösen igaz ez a szocialista korszakra, ahol ugyan kötelező volt az orosz nyelv tanulása, de nem volt szükség magasszintű ismeretére, hanem gond nélkül el lehetett helyezkedni idegennyelv nélkül is. Ez azért nagyon fontos, mert alanyaink többsége abban a korszakban végezte iskolai tanulmányait, ebből kiíólyólag nem is tett szert semmilyen hosszú távon használható nyelvismeretre, azon a minimális kötelező oktatáson kívül, amely keretében az oroszot kellett tanulniuk. A rendszerváltozást követően azonban fokozatosan kezdett növekedni a nyelvismeret fontossága, napjainkra pedig az egyik legfontosabb tényezővé nőtte ki magát.

Az imént kifejtett alacsony iskolai végzettség tekintetében azonban egy dologra még rámutatott kutatásunk. Ugyanis alanyainktól megkérdeztük, hogy a végzettség megszerzése után vett-e részt valamilyen felnőttképzésben, vagy bármilyen képzésben, amely során valamilyen képesítést szerzett (például legfeljebb nyolc általános esetén). Ha a megszerzett iskolai végzettség alapján a legfeljebb 8 osztályt elvégzőket vizsgáljuk, akkor látható, hogy a legtöbben elvégeztek valamilyen tanfolyamot, vagy esetleg szakmát tanultak, amelynek segítségével képzettségi fokukon javítottak. A mintában szereplő 13 személy közül 9-en az imént említett módon jártak el. Ehhez hasonlóan a szakmunkások között is a meglévő szakmájuk mellé 1 interjúalany kivételével a 7-ből mindenki tanult még valamilyen szakmát. Találkoztunk olyan kivételes esettel is, aki meglévő először megszerzett szakmája mellé még hat tevékenységi körrel bővítette képzettségi fokát. Hasonló tendenciát látunk akkor is, ha az érettségizetteket vesszük figyelembe, habár ők a mintában már nagyon csekély létszámban voltak jelen.

Noha látható, hogy többségében az iskola elvégzése során további képesítéseket szereztek, ennek ellenére ez napjainkban nem feltétlenül biztosítja, hogy elhelyezkedjenek a munkaerőpiacon. Ugyanis többségében ezek a megszerzett szakmák ma idejétmúltnak számítanak, abból a szempontból, hogy a technikai fejlődés miatt már feleslegessé váltak. Ilyen lehet például a fonónői végzettség, amellyel kutatásunk során találkoztunk.

SZAKMAI ÉLETÚT

Az élettörténeti tényezőkhez szorosan hozzátartozik, hogy az egyes alanyok milyen munkakörben vagy munkakörökben dolgoztak munkanélkülivé válásukig a munkaerőpiacon. Ha ezt tekintjük át, akkor egy nagyon differenciált képet kapunk. Ugyanis kutatásunk alapján az látható, hogy alanyaink nagyon nagy többsége élete során 3–4 vagy annál több munkakörben dolgozott. A 26 ember közül 16 munkavállalói státusza során több munkakörben vállalt munkát. Ezek igen széles skálán mozognak, s nem feltétlenül kötődnek a megszerzett szakmákhoz. A legtöbben el tudtak helyezkedni a megszerzett szakmájukkal, azonban sokuk kénytelen volt valamilyen oknál fogva élete során más munkakörben is tevékenykedni, alanyaink közül 13-ra volt ez jellemző.

Mint fentebb történt rá utalás, jellegadó az, hogy akár 3–4 munkakörben is dolgoztak ezek az emberek. Mindössze két interjúalanyunk volt, aki csak és kizárólag a szakmájában dolgozott. Azok, akik nem rendelkeztek szakmával viszonylag vegyes képet mutatnak, mivel egy részük képes volt egy munkahelyen végigdolgozni amíg állandó munkaviszonnyal rendelkezett, másik felük viszont kénytelen volt több munkakörben is tevékenykedni. A munkahelyváltásokra azért került többnyire sor, mert az új munkahelyen magasabb fizetésre volt lehetőség, vagy jobbak voltak a munkakörülmények.

Legtöbbször a más munkakörben végzett tevékenységek már olyan munkák voltak, amelyek nem szakmabeliek. Feltehetően ezeket a pozíciókat többnyire már a rendszerváltozást követő privatizáció után töltötték be, amikor megszűntek a korábbi munkahelyeik és ezt követően ott helyezkedtek el, ahol tudtak. Keresték a lehetőségeket, ahol csak lehetett, dolgoztak. Természetesen ez a feltételezés nem vonatkozik azokra, akik már a rendszerváltás előtt munkanélkülivé váltak. Jól látható, hogy azok, akik szakmát szereztek többségében nem tudtak saját szakmájukon belül érvényesülni a munkaerőpiacon, hanem más területen kényszerültek elhelyezkedni.

A MUNKANÉLKÜLIVÉ VÁLÁS KÖRÜLMÉNYEI

A munkanélkülivé válás okai között azt feltételeztük többek között, hogy szerepelni fognak olyan külső és belső tényezők, mint a munkahely megszűnése illetve az egészségi állapot romlása. Kérdéseinkkel igyekeztünk választ kapni arra, hogy mi volt az oka interjúalanyaink munkanélkülivé válásának, s mennyi ideje tart ez az állapot. Rákérdeztünk, hogy szoktak-e alkalmi munkákat vállalni a megélhetés biztosítása érdekében. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy mint munkától távol maradónak hogyan alakul a napirendjük, esetleg változtak-e a családban, háztartásban vállalt szerepeik. Kitértünk a munkanélküliség lélektani hatásaira: vajon hogyan érintette interjúalanyainkat a munka elvesztése lelkileg, hogyan viszonyulnak hozzájuk családtagjaik, barátaik a munka nélkül töltött idő óta? Bekerült ebbe a blokkba az a kérdés is, hogy véleményük szerint megéri-e ma állandó munkaviszonyt létesíteni. A későbbiekben látszani fog, hogy milyen vegyes vélemények születtek e tekintetben. Nem elhanyagolható aspektus az anyagi helyzet változása sem a háztartáson belül. Előzetes feltételezéseink szerint inkább negatív irányú változásokról szerezhetünk ennek kapcsán tudomást, mint pozitívról.

Interjúink nagyrészt regisztrált munkanélküliekkel készültek. Közülük a legfiatalabb személy 24 éves, a legidősebb 57 éves. Az aktív korú keresőknek tehát korosztály szerint mind a két végpontját sikerült érinteni a mintavétel során. Ebből adódóan érdekesnek ígérkezik, hogy különböző korú emberek milyen különböző okokat tudnak megnevezni arra vonatkozólag, hogy miért nem sikerül munkaviszonyt létesíteniük. Nagyarányú az interjúalanyok körében az alkalmi munkavállalók aránya, ami arra enged következtetni, hogy az emberek szeretnének dolgozni, mégsem sikerül állandó munkahelyre szert tenniük.

Elsőként tehát a munkaviszony megszűnését vizsgáltuk meg. Ennek okaira az alábbi eseteket találtuk: megszűnt a munkahely (tönkrement), létszámleépítések, felmondott az illető, mert:

1. nem jelentette be a munkáltató
2. fizikai-egészségi állapot korlátozta a munkavégzésben
3. munkakörülményeket nem találta megfelelőnek
4. más településre költözött a család
5. szülők gondviselése, gyereknevelés fontosabb volt az életében,

vagy neki mondott fel a munkáltató (összetűzések), valamint gyermekvállalás következtében gyეს-re /gyed-re ment és nem vették vissza.

Több esetben tettek említést az interjúalanyok a rendszerváltást követő privatizáció következményeiről a munka elvesztése kapcsán. A kilencvenes évek egyik legnagyobb kihívása az addig ismeretlen, tömeges méreteket öltő munkanélküliség problémája volt, amire máig sem sikerült tartós megoldást találni. Az általános tapasztalat azt mutatja, hogy az állami munkahelyek megszűnésével sokak maradtak munka nélkül. Akadt olyan is közülük a mintánkban, aki azóta sem tudott állandó munkaviszonyt létesíteni. Ennek már 17 éve. Interjúalanyaink közül két személynek 1985 óta nincs bejelentett munkahelye, rajtuk kívül 3 személynek több mint 10 éve nincs munkája. A legnépesebb körbe azok tartoznak, akiknek 2-5 éve nincs állandó munkaviszonya. 3 embernek 1 éve, vagy kevesebb ideje nincs munkája.

A munkanélküliség állapota van, akinek az életében nem most jelentkezik először: egy 48 éves nőnél ez már a hatodik alkalom, hogy munkanélküli.

MUNKANÉLKÜLI HÉTKÖZNAPOK

Megkérdeztük interjúalanyainktól, hogy hogyan telik egy átlagos napjuk a munka elvesztése óta. Erre igen sokszínű válaszokat kaptunk. Legtöbbször a házi körüli teendőket látják el: nők a házimunkát, férfiak állatgondozással töltik idejüket. Mivel zömében mezőgazdaságból élő kistelepülésekről van szó, sok háztartás nevel jószágokat és kertészkedik. Az egyik 45 éves férfi mindennapjaihoz hozzátartozik a barátok felkeresése, találkozóhelyként a helyi kocsmáig. Az ő esetében nagy jelentőséggel bír a kapcsolatháló, hiszen elmondása szerint sokszor itt jut valamilyen alkalmi munkához. Több szülő elmondta, hogy részben előnyösebb a munkanélküli állapot abból a szempontból, hogy több időt tudnak gyerekeikkel, családdal tölteni. A háztartáson belüli szerep nemigen változott a legtöbb interjúalanynál. Ellátják a házi körüli teendőket, elvégzik a napi házimunkát, gyerekeket iskolába viszik.

De egy 53 éves férfi életében például változást jelentett a munka nélkül maradás: „Mindent nekem kell csinálni”. Az interjúból megállapíthatjuk azt, hogy a háztartásban vállalt feladatok nem függnak attól, hogy az illető dolgozik e vagy sem, sokkal inkább a család és háztartásszerkezettel van kapcsolatban.

Az időstruktúrában egyre nagyobb szerepet játszik a tévézés.

Hozzátartozik a mindennapokhoz a munkakeresés is, ezt 4 személy említi konkrétan. A megkérdezett interjúalanyok közül 26-ból 22 vallotta be, hogy szokatlanul sokszor vállalt alkalmi munkát. Általában szezonmunkákról van szó. Többen el-

mondták, hogy ebben az esetben ún. alkalmi munkavállalói könyvvvel dolgoznak, amibe az illetékes munkáltató a ledolgozott napi órának megfelelő közteherjegyet ragaszt be, minden nap a munka befejezésekor.

Előfordul, hogy a munkaadók nem az elvégzett munkával arányos összegű illeték került a könyvbe, és bizony arra is találtunk példát, hogy nem kapta vissza az illető a saját kiskönyvét, benne megannyi ledolgozott óra bizonyítékával, ami pótolhatatlan.

Az elbeszélések alapján a határmenti Rösztkén megfigyelhető volt, hogy a cégek nem a helyi munkaerőt célozzák meg ajánlataikkal, hanem a jóval olcsóbban dolgozó külföldi, „feketén” dolgozó egyéneket. Ezáltal elveszik olyan munkaképes korú emberektől a helyet, akinek nem kiegészítő jövedelemre lenne szüksége, hanem megélhetésének egyedüli forrását ez a munka jelentené. Ezekben a településeken nincsenek olyan számban kisebbségek, hogy rontaná jelentős mértékben a munkavállalási esélyeket. Egyedül Rösztkén figyelhető meg a határon túlról érkező feketemunka turizmus.

A MUNKANÉLKÜLI ÁLLAPOT LÉLEKTANI HATÁSAI

Ebben a témakörben szerepelt az a kérdés, hogyhogyan érintette lelkileg a megkérdezetteket a munka elvesztése. Kevés kivételtől eltekintve (5 fő), zömében nagyon rosszul viselték interjúalanyaink ezt. Van, aki úgy értékelte a történeteket, hogy először jó volt, aztán már kevésbé. Sokaknak mély megrázkódást jelentett az, hogy munkanélkülivé váltak, főleg anyagi okokból. Azt láttuk, hogy a munka elvesztése után nagyon nehezen tudnak az emberek továbblépni, bízni abban, hogy találhatnak új munkát. A szemléletmód átalakulásában gondot okoz az, ha az embert többször is visszautasítják. Ezek után még nehezebb önbizalommal indulni munkát keresni. Egy 45 éves nő elmesélte, hogy volt olyan időszak, mikor egyszerűen nem csinált semmit, de ma már belátja, hogy nem szabad ilyet tenni. *„Az embernek mindig arra kell törekednie, hogy a legjobbat hozza ki magából!”* Ami jellemző inkább, az a munkanélküliség állapotába való belenyugvás. A már említett kudarcok folytán sokan feladják a harcot, mert kilátástalannak látják a helyzetüket. Többen panaszkodtak arra, hogy kiszolgáltatottnak érzik magukat.

Ellenpéldaként szolgál egy 56 éves férfi válasza: *„Annyira nem, inkább optimista vagyok. Mindig rosszabbra számítok, így már nem.”* Mint már említettük, kevesen voltak olyanok, akiket különösebben nem rázott meg a munkájuk elvesztése.

Fontosnak tartottuk a munkanélküliség körülményei, okai illetve a munkavállalási hajlandóság felmérése mellett feltenni azt a kérdést, hogy szerintük egyáltalán érdemes-e ma Magyarországon állandó munkaviszonyt létesíteni. 15-en válaszoltak egyértelmű igennel, és 6-an nemmel. Ebből az látszik, hogy az emberek szeretnék egy állandó munkahelyet, ami biztosítani tudná a megélhetésüket. Néhányat kiemeltünk:

„Ha egy állandó munkahelyet tudna az ember szerezni, azt csak megtartaná. De az nincs.”

„Érdemes volna, ha találna az ember munkát”.

„Attól függ, valakinek megéri, valakinek nem.”

„Ha olyan munkalehetőségek volnának, mint a 70-es években, igen.”

Azt láthatjuk ezek alapján, hogy az interjúalanyok rajtuk kívül álló okoknak tulajdonítják a munkavégzés esélyének hiányát. A válaszadás során sokan a saját helyzetükben gondolkodtak. Többen hozzák indoklásul, hogy a jövőbeli nyugdíj miatt megérné nekik az állandó munkahely, hiszen az évek számítanak.

Ezen az állásponton leginkább a nyugdíjkorhatártól távol állók vannak. Az idősebbeknél láttuk azt, hogy nem érné már meg nekik dolgozni:

„Ebben a korban már nem érdemes állandó munkát vállalni.”

„Ezt meg kell szokni.”

Egyrészt várják a nyugdíjat, másrészt fizikai állapota miatt van, aki már nem is tudna munkát vállalni.

Azt a kérdést illetően, hogy hogyan viszonyul hozzájuk a család, barátok mióta nincs munkájuk, szinte egységes vélemény fogalmazódott meg. Az emberek nem érzik magukat semmiből kirekesztve, azért mert nincs munkájuk, a szűk környezetük sem érezteti velük. Sokan megneveztek olyan közvetlen családtagot, akire számíthatnak szükség esetén, aki segít (szülők, gyerekek). Tehát nem észleltek változást ez irányban. *„Menjen szét ezért egy család?”* Van, aki így fogalmaz: *„Mindenki el van foglalva a saját problémájával”.*

Egy személynél találtunk arra utaló választ, hogy inkább saját magának okoz feszültséget az, hogy munkanélküli, ha nem tud megvenni valamit, amit mások igen, akiknek van munkájuk. Egyetlen egy személy, egy 53 éves férfi volt ellen-

kező állásponton. Az ő esetében sok gondot okoz otthon a munkanélküliség, sokat veszekednek, egymást hibáztatják.

Többen számoltak be olyan szituációról, hogy előfordult az életükben olyan munkalehetőség, amit nem fogadtak el, vagy a munka jellegére, vagy a nem megfelelő fizetésre hivatkozva. Ennél a kérdésnél számos indok rajzolódott ki. Közülük néhányan fizikai állapotukat jelölték meg annak okául, hogy nem tudták el látni a kiszabott munkát, mert nem bírták a megterhelést. A másik jellemző válasz az volt, hogy ha nagyon alacsony a munkabér, akkor nem vállalják el az adott munkát, csak ha nagyon szükségük van rá. Sokan meséltek arról, hogy legtöbb helyen minimálbérért lehet elmenni dolgozni, amiből mire kifizetik a kiadásait, alig marad valami. Komoly problémát okoz a munkavállalóknak az is, hogy mennyi időre jelentik be őket. Az egyik interjúalany azért hagyott ott egy munkahelyet, mert napi 4 órában volt bejelentve, miközben 8–12 órát kellett dolgozni. Egy 48 éves nő arról számolt be, hogy egyik munkahelyen módszeresen kiképzítik a dolgozókat idegileg az állandó teljesíthetetlen elvárásokkal, ezért ő ott nem vállalta munkát! Megjelenik viszont olyan álláspont is, miszerint nem volt ilyenre példa, az illető bármilyen munkát elvállalna, vagy kénytelen volt elvállalni. Sok alánynál megjelenik olyan álláspont is, hogy nem volt olyan eset, amikor ne vállalta volna el a munkát a rossz munkakörülmények és a kevés pénz ellenére.

AZ ANYAGI HELYZET ALAKULÁSA A MUNKA NÉLKÜL TÖLTÖTT IDŐ ALATT

Ha már érdeklődtünk a lélektani hatásokról, a családban és a háztartásban betöltött szerepvállalásról, nem maradhatott ki, hogy konkrétan rákérdezzünk az életszínvonalban bekövetkezett változásokra és az anyagi forrásokra.

Szinte kivétel nélkül rossz hatást eredményezett a munka nélkül maradtak életszínvonalára ez a helyzet. Kistelepülésekről lévén szó, a lakosok kertés házban élnek. Aki lakott már kertés házban, az tudja, hogy ezek időnként újíásra szorulnak, mindig van valami teendő körülöttük.

Nagyon nehéz tehát biztos kereset híján fenntartani azokat az életkörülményeket, amikhez az ember hozzászokott. Néhányan említik, hogy az önkormányzattól kapnak fűtési támogatást. Sokaknak kis pénzt kell beosztani, hogy az alapvető szükségleteiket biztosítani tudják. Akadtak olyanok a mintánkban, akik úgy nyilatkoztak, hogy a pénzük erre épp elég, de nem tudnak annyit köl-

teni étkezésre, ruházkodásra, mint korábban. Mások viszont még a számláikat se tudják rendszeresen fizetni. „Összebb kell húzni a nadrágszíjat” „Nagyon oda kellett figyelni, hogy azt a kis aprópénzt mire költsem”. Egy szülő panaszkodott, hogy nem tudja a gyermekeinek megadni, amit szeretne, esetenként nem vehetnek részt iskolai foglalkozásokon, kiránduláson, mert nincs miből fizetni.

A megélhetés forrását képezi a szociális segély, egyeseknél kizárólag ez. Ide tartoznak emellett a már említett alkalmi munkák, gyermekes családoknál a családi pótlék, gyerektartás. Találtunk olyat, aki önálló gazdálkodó szeretne lenni, piacra szokta vinni a terményeit. Más bérbe adja a földjét. Ahol tudnak, besegítenek a családtagok. Sokan megállapították, hogy az árak bizony mennek felfelé, a fizetések és a támogatások viszont nem növekednek.

MUNKAKERESÉS

A munkaerőpiactól való távolmaradás okainak kutatása során rendkívül fontos kérdés, hogy az érintett munkanélküliek próbáltak-e elhelyezkedni, van-e bennük motiváltság, szándék munkahely találására, vagy esetleg nem is akarnak munkát keresni. Sok mindent elárulnak a keresés során alkalmazott módszerek arról, hogy valaki mennyire motivált a munkahely találásában, milyen intenzitással kutatja a lehetőségeket. Egyáltalán ismerik-e és kiaknázzák-e a munkahely keresésére adott lehetőségeket. Egyre inkább elterjed az internetes keresés, azonban még sokan nem tudnak erről a lehetőségről, vagy nem férnek hozzá ehhez a módhoz. Különös figyelmet fordítottunk arra, hogy a Megyei Munkaügyi Központ kirendeltségével tartják-e az érintettek a kapcsolatot, kérnek-e ott segítséget.

Fontos kérdés továbbá, hogy mit gondolnak a munkakeresők arról, hogy miért nem kapnak állást, mi okozza azt, hogy nem sikerül elhelyezkedniük. Külső, strukturális okokkal magyarázzák a sikertelenséget, vagy esetleg magukban látják a hibát? Tapasztalataik alapján mit gondolnak arról, hogy mi a fontos a munkáltatóknak, milyen tényezők játszanak szerepet, az akár többszöri elutasításban? Ennél a kérdésnél képet kapunk arról, hogy általában milyen nehézségekkel kell szembenézniük a munkakeresőknek, és hogy esetleg van-e valamilyen specifikuma ebben a tekintetben a mintánkba tartozóknak, a Szeged kistérségében élő munkanélkülieknek. Valamint rákérdeztünk arra is, hogy ha valaki már kifejezetten nem próbált, és nem akart munkát keresni, akkor ennek mi volt az oka.

Castel alapján tudjuk, hogy a társadalmi integrációnak két dimenziója van, a munkaerőpiaci és a kapcsolati dimenzió (Castel 1993: 3–23.). Ha valaki a mun-

kaerőpiacról kiszorul, munkanélkülivé válik, az úgynevezett sebezhetőségi zónába kerül, amennyiben rendelkezik kapcsolati hálóval. Ha azonban hiányoznak a társadalmi kapcsolatok is, akkor ezek az egyének a kiilleszkedettségi zónájába kerülnek, ők alkotják az underclass-t.

Ebből kiindulva rákérdeztünk az interjúalanyok körében arra, hogy rokonaik, barátaik segítségét igénybe veszik-e az elhelyezkedésre tett próbálkozásoknál. Kíváncsiak voltunk arra, hogy kapcsolati hálójukat mennyire tudják igénybe venni, társadalmi tőkéjüket hasznosítani, amikor szükség van rá. Fontosnak találtuk azt is, hogy az illetők környezetében, rokoni, baráti körében vannak-e hasonlóan elhelyezkedési gondokkal küzdők. Kihatással lehet ugyanis a munkakereső motiváltságára és optimizmusára, vagy elkeseredésére, hogy egyedül, vagy pedig más ismerősökkel, rokonokkal együtt küzd a munkanélküliséggel. Valamint képet kapunk arról, hogy milyen társadalmi környezetben mozog az illető, milyen mintákat lát a közvetlen közelében.

A munkakeresés szempontjából fontos, hogy mennyire tájékozottak a munkakeresők a saját településükön levő munkalehetőségekről. Figyelemmel követik-e a településen a munkahelyek alakulását. Hogyan ítélik meg a település helyzetét, fejlesztések jellemzőek vagy pedig inkább bezárások és a munkahelyek csökkenése figyelhető meg. Amennyiben helyben nincsen munka, hajlandó lenne-e az illető más településre átjárni, milyen lehetőségei vannak erre. Ezáltal megpróbáltuk kideríteni, hogy mennyire mobilak a munkanélküliek, mik hátráltatják őket az átjárásban, elköltözésben. Mivel a szegedi kistérségről van szó, nem elhanyagolható a közlekedés kérdése, hogy milyen eszközei vannak erre az alanyoknak, valamint hogy hogyan befolyásolják a közlekedési lehetőségek az elhelyezkedési problémát.

A MUNKAKERESÉS INTENZITÁSA, MÓDSZEREI

A huszonhat fős mintánkból szinte mindenki próbált elhelyezkedni az utóbbi néhány hónapban. Kivételt képeznek azok, akik valamilyen egészségügyi problémára, vagy más fontos elfoglaltságra hivatkoztak (pl. gyermekfelügyelet). Ketten válaszolták azt, hogy azért nem kerestek munkát, mert a helyi önkormányzatnál végeznek közmunkát, és már hamarosan nyugdíjba vonulhatnak. Azok életkora, akik nem próbálkoztak munkahelykereséssel többnyire 55 év körüli.

A munkahelykeresés módszerei között a következőket említették: újsághirdetések (Déli Apró, Szuperinfó), rádióhirdetések, személyes felkeresés, családse-

gító, Munkaügyi Központ, ismerősök, valamint az internet. Akár olyan formában, hogy internetes oldalakon figyelik a hirdetéseket, vagy akképpen, hogy regisztrálják magukat olyan oldalra, amelyet a munkáltatók figyelnek. Az internet használata e tekintetben még nem annyira elterjedt, 6-an említették ezt a módszert. A legnépszerűbb keresési módok az újsághirdetések figyelése (11-en), valamint a Munkaügyi Központtal való kapcsolatot 12-en említették. A legtöbb keresési módszert többnyire a fiatalabbak (40 év alattiak) alkalmazzák, ők nyilván nagyobb intenzitással keresnek munkát, hiszen a nyugdíjig még sok ledolgozandó idejük van hátra.

Az elhelyezkedés sikertelenségére vonatkozó válaszok között négy tipikus magyarázat fedezhető fel. Ezek közül kettő individuális, egyéni, a másik kettő pedig a személyen kívül álló, külső ok. Az első csoportba tartozónak tekintjük azokat, akik a korukra, illetve az iskolai végzettség alacsony fokára hivatkoztak. A leggyakoribb magyarázat a sikertelenségre a kor volt, általában a 40. vagy az 50. életévet említették határvonalnak. *„40 fölött nem kell az ember már a kutyának se”.*

Tizenhárman panaszkodtak arra, hogy a koruk miatt nem tudnak elhelyezkedni. Természetesen azért is ilyen magas azoknak az aránya, akik a korukat tekintik legfőbb oknak a sikertelenségben, hiszen a mintánkból húszan 40 feletiek. Közöttük általános az a tapasztalat, hogy amikor a munkáltatók meg tudják a korukat, visszautasítják őket. A munkaerőpiacon óriási a verseny, és ebből a kompetícióból kiszorulnak azok, akik közelebb állnak a nyugdíjhoz, mint a pályakezdéshez. Egyrészt azért, mert ezek az emberek esetleg olyan szakmával rendelkeznek, ami mára elavult, nem piacképes és nem tudtak / tudnak új szakmát megtanulni. A felgyorsult technológiai és számítástechnikai fejlődéssel nem tudták a lépést tartani, a fiatalabbak viszont már ezen változások közepette szocializálódtak, jobban értenek a számítástechnikai és egyéb dolgokhoz. Egy férfi említette, hogy ő annak idején 1982-ben, amikor a számítástechnika beindult hazánkban, részt vett egy számítástechnikai átképzésen, de azt, amit akkor tanult ma már nem tudná hasznosítani. Tehát az idősebbek „lemaradása” lehet egy magyarázat arra, hogy miért nem alkalmazzák őket. Ezen 40 feletti korosztályból hárman említették konkrétan is, hogy azért nem kellenek, mert sok a fiatal és inkább őket alkalmazzák. *„[...] nagy hangsúlyt fektetnek a munkáltatók arra, hogy esélyt adjanak a pályakezdőknek, csak azt nem értem, nekem miért nem adnak esélyt, aki már gyakorlattal rendelkezem?”* Néhányan mondták azt is, hogy a pályakezdő fiataloknak is nagyon nehéz, mert őket gyakorlat híján nem veszik föl, így azonban nem tudják megszerezni a szükséges gyakorlatot.

A másik individuális magyarázat az alacsony iskolai végzettség volt. Ez a magyarázat négy személynél került elő, közülük hárman 50 év alattiak. A min-

tánkban szereplő legtöbb ember 8 általánost végzett, legfeljebb az érettségiig jutott el. Ez természetesen torz képet ad a munkanélküliek társadalmáról, hiszen nagyon sok hazánkban a magasabb végzettségű munkanélküli. Különböző felmérések alapján tudjuk, hogy még mindig a magas iskolai végzettség az a tényező, ami leginkább megvéd a szegénységtől, munkanélküliségtől. A fiatalabbak körében, amikor egyre inkább kiterjed a közép-, és a felsőoktatás, nagy hátrányt jelent az alacsony végzettség. Az idősebbek között, mivel az ő idejükben még nem volt ennyire expanzív az oktatás, nem kirívó az alacsonyabb társadalmi rétegek körében, ha valaki csak 8 általánost, vagy esetleg annyit sem végzett. Ma azonban olyan korban élünk, amikor az előbbrejutáshoz, a felemelkedéshez diplomá(k)ra, oklevelekre, papírokra van szükség, ezek alapján ítélik meg az embereket a munkaerőpiacon. (Roby-Miller 1974:109–122.) Az emberek a kulturális tőke ezen intézményesen szentesített formája (Bourdieu 1998: 156–177.) hiányában, nagyon rossz esélyekkel indulnak a munkaerőpiacon. Kérdés, hogy mennyire vannak ennek tudatában a „kívülrekedtek”, mintánkból inkább a fiatalabbak magyarázzák ezzel sikertelenségüket a munkaerőpiacon, az idősebbeknek ez talán nem annyira szembetűnő, hiszen másképp szocializálódtak.

A MUNKAKERESÉS AKADÁLYAI

Az elhelyezkedés akadályai közt, mint az egyéni kívüli ok, a vidékiség szerepel. Heten számoltak be ennél a kérdésnél arról (a mobilitásra vonatkozó kérdésnél még többen említették ezt a problémát), hogy az, hogy ők a városon kívül laknak jelentős hátrányt jelent a munkáltatók szemében. Ugyanúgy, mint a kor estében, amint kiderült, hogy az illető falun lakik, szinte rögtön elutasították a munkáltatók. Hiszen a törvényben foglalt módon a munkáltatónak állnia kell az utazási költség 85%-át, de mivel annyian jelentkeznak a munkahelyekre, meg lehet válogatni azokat, akiknek nem kell bejárniuk, és azáltal az útiköltséget sem kell kifizetni. Sajnos ez a szabályozás, miszerint a munkáltató állja az útiköltség nagyobb részét, nem jelent megoldást a vidéki munkakeresők problémájára. Egyrészt, mert csak kevesen tartják be ezt, másrészt pedig, hogy ne kerüljenek összeütközésbe a törvénnyel, megtehetik a munkáltatók azt, hogy eleve szelekciós szempontot jelent náluk a vidékiség, ezáltal még esélytelenebbé válnak a bejárós munkakeresők. Többen számoltak be arról, hogy az adott munkahelyen csak szegedieket vettek fel. Olyan is előfordult, hogy egy-két hónapig fizették az útiköltséget, utána azonban már nem, a munkavállalónak kellett megoldania.

Tehát a mi mintákra, és bizonyára más falusi-vidéki munkakeresőre is igaz, hogy a várostól való távolélés óriási hátrányt jelent a munkaerőpiacon, ugyanis (mint később látni fogjuk) a településeken nincs, vagy alig vannak munkalehetőségek, az átjárás viszont nagyon nehezen megoldható.

Négyen vélik úgy, hogy azért nem sikerült elhelyezkedniük, mert egyszerűen nincsen elég munkahely. A „sok az ember, kevés a foka” analógiájára: sok a munkanélküli, kevés a munkahely. Tehát strukturális okok is szerepet játszanak abban, hogy nem találnak munkahelyet.

A sikertelenség okai közül még kettőt emelnénk ki, amelyeket ugyan csak egy-egy ember említett meg, de szerintünk a minta összetételéből adódóan szorultak háttérbe ezek a magyarázatok. Az egyik okot egy kétgyermekes anya említette. Szerinte számára a legnagyobb hátrányt a munkaerőpiacon a gyermekei „okozzák”. *„Ha a gyermekeimet letagadnám, nagyobb esélyem lenne [...] a gyerekek elriasztják a munkaadókat”*. Itt szintén a nagymérvű versennyel magyarázható a gyermekes anyák kiszorulása a munkaerőpiacról. Már önmagában annak az esélye, hogy az alkalmazott nő valamikor esetleg szül, és ezáltal hosszabb időre visszavonul a munkától, csökkenti a munkáltató szemében az ilyen munkaerő értékét. A gyermekes anyákkal később is sok probléma van, a gyermekéért vállalt felelősség hátráltathatja a munkavégzésben, bármikor közbe jöhet valami, esetleg megbetegszik a gyermek és otthon kell vele maradni. A gyermekes nők tehát egy nagyon „bizonytalan” tényezőt jelentenek a munkaerőpiacon, ezért nem szívesen alkalmazzák őket, amikor megbízható, a versenyben stabilan helytálló munkaerőre van szükség.

A másik általunk fontosnak tartott magyarázat a sikertelenségre, amit szintén csak egy ember említett, a kapcsolatok hiánya. Burkoltan mások is mondták, hogy sok munkahelyen már előre megvannak az emberek, akiket felvesznek.

A kapcsolatrendszer is egy rendkívül fontos tényező az elhelyezkedésben. Az interjú szegregációs kérdéseinél merült még föl a kapcsolatok fontossága.

Mint korábban említettük a kapcsolati háló nagyon fontos része a társadalmi integrációnak, és természetesen szoros összefüggésben van a munkaerőpiacba való integráltsággal is. Akinek „nem jó” ismerősei vannak, rosszabb esélyekkel indul. Magyarországon még mindig megvan az a század eleji hagyomány, hogy az ismerősi, rokon hálón keresztül lehet leginkább elhelyezkedni, a Mórícz Zsigmond Rokonok című regényéből ismert nepotizmus mai napig is fenn áll, ha nem is olyan nyilvánvaló formában. Tehát aki nem rendelkezik a megfelelő kapcsolati hálóval, az nem jó esélyekkel indul a munkaerőpiacon.

KAPCSOLATI HÁLÓ

A kapcsolati hálónál maradva, arra a kérdésre, hogy gondolt-e már az illető arra, hogy rokonai, barátai segítségével helyezkedjen el, a többség igennel válaszolt. Tizenheten mondták azt, hogy próbálnák igénybe venni a kapcsolataik segítségét, de nem tudnak nekik segíteni. Egy ember említette, hogy meg is valósult a rokonain keresztül az elhelyezkedés. Látszik tehát, hogy erősek a kapcsolati hálók, szinte mindenki megpróbál ilyen úton munkához jutni, de a társadalmi tőke nem bizonyul hatékonynak, mert a kapcsolatai sem rendelkeznek a megfelelő erőforrásokkal a segítségnyújtáshoz. Azok, akik nemlegesen válaszoltak a feltett kérdésre, arra hivatkoztak, hogy úgysem tudnának nekik segíteni, ezért meg sem próbálták. Úgy tűnik, tényleg nem rendelkeznek ezek az emberek a „megfelelő” ismeretsséggel.

Többen számoltak be arról, hogy rokonaik, barátaik körében vannak hasonlóan elhelyezkedési nehézségekkel küzdők. Eszerint ezek az emberek valamilyen olyan tulajdonsággal rendelkeznek, ami hátrányt jelent a munkaerőpiacon. Hiszen főleg az emberek baráti körében, de a szűkebb családban is az adott személy helyzetéhez hasonló helyzetben levők tartoznak. Azok a személyek, akiknek a környezetében nincs munkanélküli, többnyire individuális okkal (kor), vagy pedig strukturális okkal (nincs elég munkahely) magyarázták az elhelyezkedés sikertelenségét. Akik viszont rendelkeznek munkanélküli ismerősökkel, barátokkal többször említették az iskolai végzettség hiányát és a vidékiséget, mint problémát a munkahely találasakor.

A TELEPÜLÉS HELYZETE

Már korábban említettük, hogy nagy hátrányt jelent a Szeged kistérségében élni, hogy a várostól távoli településen laknak. Kíváncsiak voltunk arra, hogy mit gondolnak az interjúalanyok a település helyzetéről munka tekintetében, hogy voltak-e fejlesztések, bezárások, valamint milyen munkalehetőségekről tudnak az adott településen. A mintánk körülbelül felének, tíz embernek volt már állandó munkahelye az adott településen. Meg kell említenünk, hogy a mintánkban néhányan csak nemrég költöztek az adott településre, emiatt nem is nagyon dolgozhattak még a településen. Szinte senki sem számol be pozitív változásról a településen, nem látnak fejlődést a munka tekintetében, inkább bezárá-

sok, leépítések vannak. Néhányan mondták, hogy ha alakul is egy-két vállalkozás, már megvan előre az az egy-két ember, akit felvesznek. Tehát nem jellemző, hogy munkahelyeket teremtenének a településeken. Jelenlegi munkalehetőségek tekintetében sem számoltak be pozitívan.

Ketten nem tudtak erre a kérdésre felelni, mondván, hogy nem figyelték, nem elég tájékozottak. Zsombón és Szatymazon említették a mezőgazdasági munkákat, de mivel azok idényjellegűek, nem jelentenek biztos állást.

Röszkén a Knorr (most Unilever) üzemet sorolták csak fel, viszont arról panaszkodtak, hogy nem a helyieket alkalmazzák, hanem külföldi munkásokat, „románokat és jugókat”. Heten semmilyen lehetőséget nem tudtak említeni az adott településről. Mivel a mintánkban többen szerepeltek, akik az önkormányzatnál közmunkán dolgoztak, ezért ez került még elő, mint lehetőség.

KÖZLEKEDÉSI NEHÉZSÉGEK

A településeken tehát alig van munka, többen mondták, hogy Szegedre kellene átjárni. Az átjárás más településekre azonban sokaknak nagy gondot okoz. Közlekedési lehetőségek közül a busz és a kerékpár állnak legtöbbjük rendelkezésére, saját autóval csak egy-két ember rendelkezik. Az átjárás legnagyobb akadálya az útiköltség és az idő. Mint fentebb is említettük, a munkáltatók nem nagyon fizetik az útiköltséget, tehát a munkavállalónak magának kell ezt megoldania. Azonban sokak szerint (7-en említették) mindent egybevéve nem éri meg átjárni, ha csak minimálbérre veszik föl, nagyon drága az utazás és sok időt vesz el. Egyértelműen inkább a 45 év alattiak, a családostok, akiknek nem csak magukat kell eltartani, vállalnák az átjárást, költözést, ha máshol biztos lenne munka. Az 50 év felettiek közül néhányan egészségügyi panaszokra hivatkozva sem szívesen buszoznának.

Tehát egyértelmű hátrányt jelent ezen emberek számára az, hogy csak úgy tudnának munkába állni, ha más településre kellene átjárni, azonban még így is többen vállalnák, de a bizonytalanság, az útiköltség és az elvesztegetett idő, hátráltató tényezőt jelent.

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT

A megkérdezett munkanélküliek fele, 13 fő, mondta azt, hogy semmilyen betegsége nincs, az egészségi állapotuk jó. Az, hogy a megkérdezetteknek csak a fele egészséges jól mutatja, hogy a megtalált munkanélküliek nem csak a munkaerőpiacon vannak hátrányos helyzetben, de az egészségi állapotuk is rosszabb az átlagnál.

A megkérdezettek fennmaradó másik fele (13 fő) viszont többféle problémát is említett. Ez a szám nagyon magas, tekintve hogy a megkérdezettek felének van valamilyen egészségügyi problémája. Ezek közül a legenyhébb – már a munkanélküliség okozta – stressz, depresszió, amiről 3 fő számolt be. Valójában azonban őket sem akadályozza az egészségi állapotuk a munkavégzésben.

A mintában 9 főnek volt főleg mozgásszervi problémája a korábbi nehéz fizikai munkából eredően, de a legtöbbször azt mondta, hogy ettől függetlenül, könnyebb fizikai munkákat el tudnának látni. A megkérdezettek közül 3 fő mondta azt, hogy a túlsúly és a magas vérnyomás okoz problémákat, egy fő pedig mentális zavarokról számolt be.

Azok, akiknek nem volt egyszerre több egészségügyi problémája saját elmondásuk szerint tudnának dolgozni, mindösszesen két fő mondta azt, hogy az egészségi állapotuk miatt nem tudnak munkát vállalni a végzettségüknek, tudásuknak megfelelően. A megkérdezettek között nem volt rokkantnyugdíjas, és nem volt csökkent munkaképességű sem.

Az a két fő aki, a saját bevallása szerint nem tud dolgozni, nem említette azt, hogy valaha is szándékában állt volna megvizsgáltatni a munkaképességét, leszázelékoltatni magát. Valószínűleg nem elég tájékozottak a lehetőségekről.

Az egészségügyi problémák egy részéhez a megkérdezettek életmódja is nagyban hozzájárult. Az interjúalanyok nagy része dohányzik, és két fő mondta azt magáról, hogy rendszeres alkoholfogyasztó (a családsegítők elmondása alapján sokkal több munkanélkülinek vannak problémái az alkoholfogyasztással, csak ezt valószínűleg az interjú szituációjában nem vallották be), ami nagyban hátráltathatja az elhelyezkedésüket.

NEGATÍV DISZKRIMINÁCIÓ

Az interjúk során megkérdeztük az interjúalanyokat, hogy tudnak-e olyan társadalmi csoportokat említeni, amelyek pozitívan illetve negatívan vannak diszkriminálva a munkaerőpiacon. Azt lehetett megfigyelni, a negatívan megkülönböztetett csoportot a legtöbbször a saját jellemzőikkel írták le, legtöbbször nem tudtak elvonatkoztatni a saját tapasztalataiktól.

Általánosságban elmondható, hogy a megkérdezettek a negatív diszkriminációnak sokkal több dimenzióját tudják maguktól megemlíteni, ehhez képest sokkal nehezebben és sokkal kevesebb dimenziót tudnak a pozitív oldalra mondani, ami abból is következik, hogy ők a munkaerőpiacon hátrányosan megkülönböztettek, és mert nincs rálátásuk más társadalmi csoportokra, akik sokkal jobban érvényesülnek a munkaerőpiacon.

A megkérdezett 26 főből 19 fő volt 40 évnél idősebb, közülük 12-en említették azt, hogy az idősebbeket, 40–50 év feletti embereket nem alkalmazzák a munkaerőpiacon. Közülük viszont csak ketten mondták azt, hogy a fiatalokat előszere-ttel alkalmazzák a munkáltatók. A fiatalabbak közül – 39 év alatt – csak ketten mondták azt, hogy a fiatal kor hátrány a munkaerő piacon a tapasztalatok hiánya miatt, és két fő mondta azt, hogy a tapasztalatok, a szakmai múlt fontos az elhelyezkedéshez. És csak egy fő mondta azt, hogy a munkakereső kora nem befolyásolja azt, hogy kap-e munkát, vagy sem.

Mivel a megkérdezettek iskolai végzettsége nagyon alacsony volt, ezért nagyon sokan (11-en) mondták, hogy az alacsony végzettségű emberek nagyon nehezen helyezkednek el, de csupán 7 fő említette, hogy a magas iskolai végzettségűek nagyon könnyen kapnak munkát. Az intelligencia alapján való megkülönböztetést csak két fő említette, valószínűleg azért csak kettő, mert azokhoz a munkakörökhöz, amiket az alacsony végzettségű emberek töltenek be, a munkaadók nem végeztenek intelligencia teszteket.

A kutatásunkat a szegedi kistérség négy községében végeztük, tehát a megkérdezettek közül mindenki a várostól 12–16 km-re él, ennek ellenére csak hat fő említette azt, hogy a vidékieket a munkaadók hátrányosan megkülönböztetik. Ehhez képest a beszélgetések során más kérdéseknél gyakorlatilag minden megkérdezett mondta, hogy a munkaadók nem szívesen vesznek fel olyan embereket, akik nem a munkahely településén élnek, mert az útiköltség árának a 85%-át a munkáltatónak kell kifizetni. Nagyon kevesen említették azt, hogy a nagyvárosban élők nagyon könnyen kapnak munkát.

A megkérdezettek közül hatan mondták, hogy a jó megjelenésű, ápoltságú emberek könnyebben kapnak munkát. De ennél kevesebben, csak hárman mondták, hogy a rossz külső negatívan befolyásolja az elhelyezkedés esélyeit. Annak az oka, hogy csak ilyen kevesen említették a rossz külsőt, mint hátráltató tényezőt, az, hogy a többség számára nem igazán fontos az ápoltság és a jó megjelenés, sokkal nagyobb gondokkal küzdenek a fennmaradásért, és már nem jut pénz a külsőre.

A megkérdezettek közül hárman mondták, hogy a munkaerőpiacon az számítás szerint igazán, hogy ki milyen anyagi helyzetű családból származik. Miszerint a gazdagok könnyen, a szegények viszont nehezen kapnak munkát.

A vizsgált településeken nagyon kevés vagy egyáltalán nem él roma kisebbség, ezért nagyon kevesen említették (2 fő) azt, hogy a romákat hátrányosan megkülönböztetik a munkaerőpiacon. A határközeli Rösken 3 fő említette azt, hogy a külföldiek könnyebben kapnak munkát a magyarokkal szemben, ez csak a fekete munkára igaz, azon belül is csak a betanított munkára, mert a határon túliak alacsonyabb bérért is elvállalják a munka elvégzését.

Csak 3 fő szerint van a kapcsolati tőkének nagy szerepe a elhelyezkedésben. A becsületesség alapján pozitív megkülönböztetést egy fő említette, ami feltételezi az előzetes ismeretséget, tehát valamilyen módon ez is köthető a kapcsolati tőkéhez.

Két kisgyerekes anyuka említette azt, hogy a munkáltatók nem szívesen alkalmazzák a kisgyerekes anyákat.

ÚJRA MUNKÁBA ÁLLÁS, JÖVŐKÉP

A megkérdezettek közül kevesebb, mint a fele volt bizakodó azzal kapcsolatban, hogy találni fog állandó munkát, az életkor és a munka nélkül eltöltött idővel egyre csökken az optimizmus.

A megkérdezetteknek több mint a fele beletörődött a sorsába, nem hisz abban, hogy valaha is munkába áll. Ezek az emberek már közel vannak a nyugdíjkorhatárhoz, és bíznak abban, hogy a nyugdíjazásig alkalmi munkákból fenn tudják magukat tartani, de nem terveznek semmit. A fiatalok között (39 alatt) csupán 3 főnek vannak tervei, ketten tovább szeretnének tanulni, és 1 fő saját vállalkozásba szeretne foglani.

Nagyon alacsony a lakóhely szerinti mobilitás. A megkérdezett emberek többsége (15 fő) nem hagyná el a települését még akkor sem, ha más településen

lenne munkára lehetősége, ez a hozzáállás nem segít rajtuk, többen azzal védekeztek, hogy már időssek ahhoz, hogy más településre költözzenek. A megkérdezettek közül négyen dolgoztak már más régióban, vagy külföldön, de mindannyian azt mondták, hogy már nem mennének el máshová dolgozni, nem hiszik, hogy az ország más régióiban jobban tudnának érvényesülni.

A fiatalabbakban inkább meg van a szándék arra, hogy ha a pénz és a lehetőség engedné, akkor elköltöznének jelenlegi lakóhelyükről.

Itt is igaz az, hogy a kor előrehaladtával, egyre alacsonyabb a hajlandóság a lakóhelyszerinti mobilitásra.

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A szegedi kistérség négy településén végeztünk kutatást, hogy milyen okok játszanak szerepet abban, hogy azok a munkaerőpiactól távolmaradó emberek, akik gazdaságilag aktív korban vannak és munkaképesek, miért nem dolgoznak.

A munkanélkülivé válás egyik domináns oka a munkahelyek megszűnése volt, ami több esetben a rendszerváltást követő privatizáció következménye, a másik fő ok az egészségi állapot megromlása volt.

Az általunk megtalált emberek között nagyon sok az alacsony iskolai végzettségű, vagy az olyan szakmával rendelkezők száma, amellyel ma már nem képesek elhelyezkedni. A megkérdezettek többsége nem akar újabb szakmát szerezni, és a többség nem költözne el a településéről azért, hogy munkát találjon. A megtalált munkanélküliek túlnyomórészt 40 év felettiek. Habár a konkrét kérdésre válaszolva a többségük azt mondta, hogy keres munkát és törekszik az állandó munkahely kialakítására, a beszélgetések során kiderült, hogy sokan azért nem is keresnek munkát, mert egyáltalán nem látnak arra esélyt, hogy talál-nának. Továbbá a megtalált munkanélküliek közül 10 alanyunk vállalt közmunkát, de a többi megkérdezett munkanélküli közül többen végeztek ilyen jellegű tevékenységet, amivel az önkormányzat átmenetileg ugyan foglalkoztatja őket, de amíg ezek az emberek közmunkában dolgoznak, addig nincsenek jelen a munkaerőpiacon.

A Családsegítő Szolgálatok és a Munkaügyi Központ gyakran közvetít ki a Polgármesteri hivataloknak közmunkára munkanélkülieket. A közmunkások bérének finanszírozását nem az önkormányzatok vállalják, hanem központi forrásokból biztosítják. Ebből következik, hogy a közmunkások az önkormányzatok számára ingyen munkaerőt jelentenek.

A közmunkások alkalmazásához az önkormányzatoknak pályázatokat kell benyújtania, tehát az önkormányzatoknak a pályázat írás idején meg kell becsülni a településen élő, a valóságban is munkaképes, aktív korú munkanélküliek számát, hogy csak annyit pályázzanak, amihez a humán erőforrást „elő tudják teremteni”. „A pályázóknak valamennyi, az önkormányzat feladatkörében ellátható tevékenységre megítélhető támogatás a közmunkaprogram keretében [...]”. (Szociális és Munkaügyi Minisztérium 2006) Ebből következik, hogy az önkormányzatokon belül nemcsak az eseti jellegű felújítási munkákat, hanem a folyamatos karbantartási, esetleg irodai munkákat is közmunkásokkal töltik fel. Így az olyan rossz anyagi helyzetben lévő önkormányzatok – mint ahol mi is végeztük a kutatásunkat – nemcsak a felújítási munkákat, hanem az önkormányzati működtetésű intézmények egyes munkaköreit is közmunkásokkal töltik fel. Így egy kóros szimbiózis jön létre a munkaképes munkanélküliek és a szegény önkormányzatok között.

Az önkormányzatoknak évről évre kell pályázni a közmunkaprogramban, ezért a közmunkásokat semmiféleképpen sem tudja pár hónapnál hosszabb időn keresztül folyamatosan foglalkoztatni, ezzel létbizonytalanságban tartva őket. A dolgozni akaró munkanélkülieket így időről időre kiemeli a munkaerőpiacról, megnehezítve azok dolgát az elhelyezkedésben.

Az önkormányzatoknak is szükségük van a munkaképes munkanélküliekre, nem érdekük, hogy minden munkaképes és dolgozni akaró munkanélküli állandó munkaviszonyt létesítsen, mert akkor nem képesek részt venni a közmunka programokban, és jelentősen több teher szakad rájuk, mert azokat a munkaköröket – amiket közmunkásokkal töltöttek fel, és az állam finanszírozza a bérezésüket – újból önkormányzati forrásokból kell finanszírozni. A közmunka program megalkotói az ilyen településen nem csökkentik a munkanélküliséget, hanem elősegítik az újratermelődését.

A TEREPMUNKA SORÁN FELMERÜLT ÚJABB KUTATÁSI PROBLÉMA

A dolgozat elején abból a feltevésből indultunk ki, hogy a munkanélküliséget településszerkezeti, demográfiai, képzettségbeli, munkaattitűdbeli problémaként fogjuk megközelíteni. A kutatás végére viszont új aktorok váltak meghatározóvá és figyelemreméltóvá számunkra, ezek pedig a kistépülések önkormányzatai és a közmunkások alkalmazására létrehozott pályáztatási rendszer és e kettő egymásra gyakorolt hatása. Világos számunkra, hogy ameddig a közmunkások olcsó munkaerőt jelentenek, addig nem várhatjuk el a forráshiányos önkormányzatoktól a munkanélküliek számának csökkentésének szándékát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁNFALVY CSABA: A munkanéküliségről. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Budapest 2002.
- CASTEL: 1993: A nélkülözéstől a kirekesztettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. Esély 3. sz 1993.
- EARL BABBIE: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó 2003.
- ERDEI FERENC: Magyar falu. Akadémiai Kiadó, Budapest 1974.
- FERDINAND TÖNNIES: Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó, Budapest 1983.
- FREY MÁRIA: Nők a munkaerőpiacon. In: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a572.pdf>. 1999.
- GEORG SIMMEL: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest 1973.
- KÁDÁR ZOLTÁN – RÁCZ ATTILA: Az inaktív népesség motivációi és a munkaerőpiactól való távolmaradás okai. (Kézirat) 2007.
- Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., 1997. december.
- Központi Statisztikai Hivatal 2001: A nem foglalkoztatott 15 éves és idősebb népesség a munkakeresés ténye, a legmagasabb befejezett iskolai végzettség és korcsoport szerint. In: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/09/tables/load2_8_1.html 2001.
- MILLER S. M. – ROBY P.: A papírkórság csapdája. In: Az iskola szociológiai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.
- NÉMEDI DÉNES: Klasszikus szociológia. Napvilág Kiadó 2005.
- PÁSZKA IMRE: Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából. Belvedere Meridionale Szeged, 2007.
- PIERRE BOURDIEU: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Kiadó, Budapest 1998.
- Szociális és Munkaügyi Minisztérium 2006: A Szociális és Munkaügyi Minisztérium közmunka pályázatát hirdeti a munkaképes korú, rendszeres szociális segélyre jogosultak foglalkoztatásának 2007. évi támogatására. In: www.szm.gov.hu. Budapest, 2006. december.

CSÁKI RÉKA, CSÁNK IVETT, KIS JUDIT,
TURBUCZ MARIANN, VÉGH MÁRTA

A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS VIZSGÁLATA DESZK, KÜBEKHÁZA, TISZASZIGET, ÚJSZENTIVÁN TELEPÜLÉSEKEN

Kutatócsoportunk által végzett kutatás célja a munkaerőpiactól való távolmaradás okainak és következményeinek vizsgálata a gazdaságilag aktív népesség, vagyis az életkorukat és egészségi állapotukat tekintve munkaképes, de a munkaerőpiactól távolmaradó lakosok körében. Az adatfelvételt a Szegedi Kistérségben végeztük, ezen belül Deszk, Kübekháza, Tiszasziget és Újszentiván településeken. Elsősorban mélyinterjúkon keresztül szeretnénk volna megtudni, mi az oka a munkanélküliségnek, keresnek-e állást, vagy netán már belenyugodtak helyzetükbe az általunk megkérdezettek. Arra is szeretnénk volna fényt deríteni, hogy van-e egyáltalán még munkalehetőség az említett településeken, vagy esetleg már csak közeli városokban van esélyük az itt élőknek a munkaerőpiacon történő elhelyezkedésre.

2007.	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember
Szeged város	6,5	7,1	7,2	7,0	6,6	6,5	6,3	6,4	6,5
Algyő	6,6	7,5	7,2	6,8	6,2	6,0	5,6	5,9	6,2
Deszk	7,1	7,9	7,3	7,0	6,2	5,1	5,7	4,8	5,7
Dóc	17,2	19,3	18,2	16,5	16,1	15,4	14,4	13,3	11,9
Domaszék	7,4	7,8	7,7	8,2	7,7	7,8	6,7	7,0	7,1
Kübekháza	10,8	11,7	13,8	12,9	10,8	10,9	9,6	10,3	9,3
Röszke	8,4	9,6	8,8	8,6	7,9	8,0	8,4	8,5	9,1
Sándorfalva	8,6	9,3	9,4	9,4	8,5	8,3	8,0	8,4	8,3
Szatymaz	9,6	10,8	11,1	10,4	9,4	9,4	9,3	9,7	10,1
Tiszasziget	8,7	9,7	9,8	9,2	7,6	7,8	7,6	7,8	7,2
Újszentiván	5,4	5,7	5,6	5,6	4,8	5,2	5,7	5,1	5,3
Zsombó	6,2	6,9	6,5	7,4	7,4	7,5	6,9	6,2	6,2

A nyilvántartott álláskereső aránya településenként a szegedi kistérségben

Forrás: Munkaügyi központ

ALAPSOKASÁG, MEGFIGYELÉSI EGYSÉG, ADATGYŰJTÉSI MÓDSZER

Alapsokaságunk a megfigyelt négy település lakossága volt, megfigyelési egységnek pedig azokat az egyéneket tekintettük, akiknek nincs bejelentett munkaviszonyuk. A körbe mindazon gazdaságilag aktív egyének beletartoznak, akiknek nincs munkaviszonyból származó jövedelmük, továbbá az idény- és feketemunkások. Huszonöt mélyinterjút készítettünk a lakosok munkaaktivitási attitűdjének feltárása céljából.

Mielőtt az elvégzett kutatás, illetve az interjúk levont tanulságairól, valamint az eredményekről íránk, fontos, hogy tisztázzunk egy- két munkanélküliséggel, illetve a kutatásunkkal kapcsolatos fogalmat, fogalmi kört többek között azért, mert a lejjebb olvasható elemzésben sikerült e főbb témák köré csoportosítani az interjúkból levont következtetéseket, valamint a munkanélküliség főbb okait a szóban forgó településeken, és a munkanélküli interjúalanyok életének leggyakoribb jellemzőit. Ilyen főbb témák a mobilitás, a női munkanélküliség, a megbecsültség és természetesen az, hogy milyen jövőképpel rendelkezik egy már több, mint fél éve munkanélküli egyén.

DEPRESSZIÓS TÉRSÉGEK

Ez a Magyarország előterében lévő probléma több okból is különös erősséggel vetődik fel a falusi, a mi kutatásunk esetében a községi, elmaradottabb térségekben. Az okok a következőkben foglalhatók össze: az egyenlőtlen fejlődés miatt igen eltérő az egyes térségek GDP színvonala, infrastruktúrája, munkahely-ellátottsága. Az alapvetően munkaexportőr térségek a nagyvárosi és nagyipari munkahelyek válsága, válságmenedzselése miatt igen jelentős foglalkoztatási feszültségekkel küzdenek; valamint az alacsony szintű infrastruktúra és a kedvezőtlen összetételű munkaerő-állomány következtében a tőkebeáramlás nem kellő intenzitású. A mi kutatásunkban a depressziós (elmaradott, hátrányos helyzetű) térségeket a szegedi kistérség települései közül négy, Deszk, Kübekháza, Tiszasziget és Újszentiván jelentette. Általánosságban véve az elmaradott helyzetű területek kedvezőtlen helyzetének kialakulásában szerepet játszottak és játszanak a kedvezőtlen természetföldrajzi adottságok, valamint az adott területek gazdaság- és településpolitikája is. Vannak térségek, amelyekben a hátrányok összegződnek, egymás hatását felerősítik és különösen az általános, az ország

egészt érintő gazdasági nehézségek idején élesen a felszínre kerülnek. A depressziós térségek legélesebb és legfájdalmasabban megnyilvánuló jelensége a munkanélküliség, a foglalkoztatási gondoknak ez a legsúlyosabbika. A kedvezőtlen térségi differenciák jelensége ezenkívül a népesség számának csökkenése (elvándorlás), korösszetételének kedvezőtlené válása (öregedése), de kisebb térségekben fontos jelenség az ingázás is.

FÓKUSZÁLT ÉLETTÖRTÉNETEK

Ebben a részben arra próbálunk rávilágítani, mekkora befolyással bír a családi háttér az egyén életére, mennyi esélye van egy hátrányos helyzetű családba született egyénnek arra, hogy felnőttként nem kell majd nélkülöznie, és a gyermekeinek is jobb életszínvonalat tud biztosítani.¹

Családi háttér

A válaszadók jellemzően jelenlegi lakhelyükön töltötték gyermekkorukat, csak kevesen akadtak olyanok, akik a városból költöztek ki vidékre. Azok az interjúalanyaink, akik kiköltöztek, a városi panel házak magas rezsiköltsége miatt kényszerültek erre a lépésre.

Az interjú alanyok többségét gyermekkorukban szigorúan nevelték, sokuknak továbbtanulási útjukat előre meghatározták. Két megkérdezett is ápoló szeretett volna lenni, de szülei eltérítették tervétől, mert akkoriban telített volt a szakma.

A munka nélkül élők szüleinek iskolai végzettsége általában mindenhol 8 általános, ritkán főként az apukáknál valamilyen szakma. Többségüknek van testvére, sőt van akinek 12 testvére van.

Iskolai végzettség

Első körben azt vizsgáltuk, hogy mennyire befolyásolta interjúalanyainkat szülei iskolai végzettsége, befolyásolta-e egyáltalán.

---

¹ A élettörténet, mint módszer részletes módszertani leírásáról lásd.: Pászka Imre: Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából. Belvedere Meridionale Szeged, 2007.

Az szülők iskolai végzettsége nagyrészt kevesebb, mint 8 általános, maximum szakmunkásképző, bár akadt olyan is, aki nem tudott választ adni, mert még soha nem kérdezte őket. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a szülők iskolai végzettsége nagymértékben befolyásolja gyermeke iskolai végzettségét, mivel általában gyengébb anyagi helyzetet von maga után, és az elvárások sem olyan nagyok, mint egy értelmiségi család esetében.

A megkérdezettek szinte mindegyike hármas, négyes tanuló volt, nem jártak speciális szakra az általános iskola alatt. Sokan csak a 8 általánost végeztek, vagy középiskolát, majd azután rögtön munkába álltak, vagy legalábbis kísérletet tettek rá. A középiskolát többségében a szülők akarata szerint választották, tulajdonképpen kényszerből mentek az adott irányba, amit sajnálatosan valószínűleg ezen okokból nem tudtak elvégezni, nem volt meg a motivációjuk.

Akik szakmunkásképzőbe jártak, vagy elvégezték, vagy nem. Felsőfokú tanulmányt csak 3 alany végzett, valamint idegen nyelveket kis hányaduk tanult.

Kevesen szeretnének már tanulni, sokan azt gondolják, hogy egyébként sem fogna már úgy az agyuk, valamint nincs rá pénzük, nem lenne értelme nagyobb összeget áldozni feleslegesen.

Jelenlegi élettörténet

Ebben a témakörben a válaszadók családi állapotát, életkörülményeit vizsgáljuk. Megpróbálunk bepillantást nyerni a munka nélkül tengődő emberek mindennapjaiba.

Családi állapot, gyermekek

Az elkészített interjúk alapján ritka az a munkanélküli, aki egyedül él. Legtöbbjük házas, de akad, aki élettárral él, esetleg szüleivel. Az egy háztartásban élők száma átlagosan 3–4 fő, de az 5 fős háztartások is gyakoriak. A 25 megkérdezett közül csupán ketten élnek egyedül. A szükségletek kielégítése azonban ott is nehézségeket okoz, ahol többen élnek egy háztartásban. Általában nem a megkérdezettek az egyedüliek, akik nem végeznek kereső tevékenységet. Jellemző, hogy a házastárs, vagy élettárs is munkanélküli, esetleg rokkantnyugdíjas van a családban.

Talán éppen ezért minden megkérdezett félti a gyermekét, hogy olyan sorsra jut, mint ő. Meglepődve tapasztaltuk azonban, hogy a megkérdezettek közül csupán egy hölgy mondta, hogy örül annak, hogy a 14 éves lánya szeretne szakmát tanulni. Egy másik hölgy pedig azt mondta ezzel kapcsolatban, hogy „a lányom még nem tudja, hova szeretne menni, mert jónak kell lenni a tanulmányi

eredményének, de ez nagyon nehéz”. Egy harmadik válaszadó úgy gondolja, hogy akkor sem feltétlenül lenne több esélye gyermekének a munkaerőpiacon, ha „lenne pénze taníttatni”. A legmegdöbbentőbb válasz a kérdésünkre -hogyan fenyegetettnek érzi-e a gyermekét a munkanélküliség által- azonban a következő volt: „Nem érzem, mert megvan mindenünk., persze lehetne több is, de tudjuk mi a nélkülözés, meg ha van, azt is.” Sajnos tehát nem jellemző, hogy tudatosan nevelik gyermekeiket, és megértetik velük a tanulás fontosságát. Akinek eszébe is jut, hogy tanulni kellene, az sem ösztönzi gyermekét. Itt ugye látszik, hogy nem egyenlőtlen esélyekkel indulunk az életben, ezzel kapcsolatban Ferge Zsuzsától szeretnék idézni: „A társadalmi életesélyek egyenlőtlenségei magukban foglalják azt, hogy eleve, amikortól beleszülettünk egy családba (vagy még családdá sincs), egyenlőtlenek az esélyeink mindenre (lakásra és iskoláztatásra, jó munkára, és „jó” kapcsolatokra). Egyenlőtlen az esélyünk az anyagi, a társadalmi, a szimbolikus tőkéhez való hozzájutáshoz, ahhoz, hogy képesek legyünk jogaink érvényesítésére.” (Ferge 2005)

Talán azért is ez a pesszimizmus a megkérdezettek részéről, mert mindenkinek van olyan ismerőse, aki szintén kiszorult a munkaerőpiacról, olyan azonban már kevésbé, aki segíthetne nekik. Mióta elvesztették állásukat, legtöbb megkérdezett kapcsolati tőkéje megfogyatkozott, ha esetleg van is, aki szeretne segíteni, nagy valószínűséggel nem tud.

A megkérdezettek egy része szintén nehéz körülmények között nőtt fel. A többség életében nagy változást hozott a munka nélkül eltöltött idő, jelentősen romlott életszínvonaluk. 3 válaszadó semmilyen változást nem érzékelt életkörülményeiben. Természetesen ők vannak kevesebben. 14-en számoltak be kisebb vagy nagyobb mértékű változásról, 8 személytől pedig nem kaptunk értékelhető választ. Mint mondják, nagyon nehezen jönnek ki a háztartás havi jövedelméből, néhol a gyermekek eltartása is gondot okoz, és egyre nehezebb. Tehát nehezen elégitik ki a család szükségleteit, de a többség azt mondja, hogy az alapvető dolgok megvannak.

Legtöbbször a spórolást jelölték meg változásként, 3-an pedig azt, hogy többet vannak otthon, és „unalmas”.

Bevételi források

A fő bevételi forrást a segélyek, a közmunka, és az alkalmi munkák jelentik, továbbá a házastárs, vagy élettárs keresete, és a családi segítség. Természetesen több forrásból számítanak jövedelemre a válaszadók, nem talákoztunk olyan munkanélkülivel, akinek csupán egy forrásból származik a jövedelme. 10 fő

mondta, hogy kap valamilyen segílyt, 6 főnél segít a házastárs keresete, 7-en kapnak segítséget családjuktól, és csak az alkalmi munkát vállalók száma is nagy. A szükségletek kielégítése azonban így is szűkös marad.

Szükségletek

A 25 válaszadó közül 14-en panaszolták el, hogy nagyon nehezen jönnek ki havi jövedelmükből, és többen mondták, hogy egyre rosszabb. Majdnem mindenkinek van otthon kertje, ahol zöldségeket, gyümölcsöket termeszt, és/vagy van „jóság”, ami fedezi legalapvetőbb szükségleteiket, azonban – mint tudjuk – más dolgokra is kell költeni, például be kell fizetni a számlákat, és ruhát kell venni a gyerekeknek. A következő idézetek szemléltetik is ezt:

„Éhen nem halunk. Tartunk disznót, jóságot. Csak a számla sok.”

„Éppen zöldségeket, gyümölcsöket termesztünk. Egyszerűen élünk.”

Nyolcan úgy érzik, nagyjából elő tudják teremteni a szükséges dolgokat, 3-an pedig maximálisan, 100%-osan kit tudják elégíteni szükségleteiket.

Mindennapok, szabadidő

Egy munkaerőpiactól távol maradó embernek nem könnyű megküzdeni a mindennapokkal. Legalábbis a többségnek, főleg ilyenkor télen, amikor nem nagyon vannak alkalmi munkák, talán az egyetlen lehetőség a közmunka, ami 2 hónap. A fennmaradó időt mindannyian házimunkával, ház körüli munkával töltik. Akinek kiskorú gyermeke van, talán könnyebb helyzetben van. Uzsonnát kell készíteni nekik, esetleg iskolába vinni, segíteni a házi feladat elkészítésében, mindenképpen foglalkozni kell velük. A többségnek ennyiből áll egy napja. Összesen 3 megkérdezett napi programjai közt szerepel a munkakeresés. A szabadidős tevékenységek azonban nem gyakoriak. Vannak, akik azt mondták, hogy előtte sem végzett több szabadidős tevékenységet, a többség azonban arra panaszkodott, hogy már nem jár el sehova, és a baráti köre is megfogyatkozott. 7 válaszadónak, egyáltalán nincs hobbi, nincs olyan dolog, ami esetleg kizökkenthetné a mindennapok monotonitásából. 4 megkérdezett szívesen kertészkedik, olvasni szintén 4-en szoktak, a nőknél előfordul a kézimunka is, szívesen kötnek, horgolnak, vagy esetleg gobelin. Ez utóbbi viszonylag drága hobbi, ezt úgy oldják meg az érintettek, hogy születésnapjukra ezt kapnak a szüleiktől. 2 fő szeret számítógépezni, internetezni. Egyik hölgyet a fia tanította meg az internet használatára, azóta nagyon szeret honfoglalózni. A könyvtárban volt köz-

munkán, ott volt lehetősége gyakorolni hobbiját. A férfiaknál jellemzőbb a TV nézés, zenehallgatás, 1 úr futballozik. Van, akinek több hobbi is van, ez segíthet elviselni a munka nélkül töltött időt.

Megbecsültség

A válaszadók többségét érték már negatív tapasztalatok, mióta munkanélküli. Legjellemzőbb vád, ami éri őket, hogy nem is akarnak munkát keresni, mert aki keres, az talál. Ebben egyébként lehet valami, mert mindenki úgy gondolja, hogy érdemes elhelyezkedni, ennek érdekében azonban kevesen tesznek is valamit. De ez egy másik témakörbe tartozik.

Arra a kérdésünkre, hogy *Mennyire érzi magát megbecsültnek, mióta munkanélküli lett?*, változó válaszok érkeztek. 8 válaszadó nem érzi magát megbecsültnek, 2 hölgy inkább magával nem tud elszámolni, amiért nincs munkája, a többiek pedig nem érzik, hogy változott volna a megbecsültségük. A munka elvesztése inkább lelkileg volt megterhelő. Mindenkinek rossz volt természetesen, hogy elvesztette állását, valaki sírással vezette le a feszültséget, voltak azonban olyanok, akiknél depressziót váltott ki a kialakult helyzet. Erről 5-en számoltak be. Valakinek sikerült kilábalnia belőle a család, vagy a barátok segítségével, vannak azonban, akiknél ma is tart a depresszió.

Elmondható, hogy a család toleráns azzal a tagjával szemben, aki nem tud elhelyezkedni, és próbálnak segíteni, ahogy tudnak. Ez elmondható a barátokról is.

Más, idegen emberekről azonban nem feltétlenül. Habár 18 főt nem ért még negatív tapasztalat, 7-en sok ilyenről számoltak be, megalázkodónak érzik a helyzetet. Azt gondolják a válaszadók, hogy aki élete során már került olyan helyzetbe, mint ők, az átérzi a helyzetüket, valamint többen mondták, hogy falun nem jellemző a negatív diszkrimináció.

A MUNKANÉLKÜLIVÉ VÁLÁS LEGFŐBB OKAI

A munkanélkülivé válás legfőbb oka a válaszok alapján a munkahelyek megszűnése, a folyamatos leépítések. A munka elvesztése utáni elhelyezkedés legnagyobb akadálya pedig az alacsony iskolai végzettség, a szakmák elavultsága.

Az interjúalanyok közül felülreprezentáltak azok, akik állandó munkaviszonyt szeretnének létesíteni, ám erre csak Szegeden látnak lehetőséget. A másik oldalon viszont bár kevesen, de előfordulnak olyanok is, akik inkább alkalmi munkákból élnek, mint hogy bejárjanak Szegedre dolgozni a minimálbérért. Ez

viszont egy újabb problémát vet fel: a távolságot Szeged és a kistérségek között. Megkérdezett többsége elpanaszolta, hogy a faluban nincs munkalehetőség, Szegeden pedig nem érdemes munkaviszonyt létesíteni, ha nem térítik meg az úti-költséget.

Több megkérdezett is elmondta, hogy, azért nem vették fel egy munkakörbe, mert nem Szegeden lakott.

A munkáltatók sokszor kikötik azt, hogy a nem szegedieket ne közvetítsék ki az állásajánlatokra, mert be se érnének munkakezdésre, vagy, mert drága az utaztatásuk. A tömegközlekedés a települések és Szeged között rossz szerezintű, ritkán járnak a buszok és zsúfoltak.

Volt olyan interjúalany is, aki elmesélte, hogy minimálbéréből ki kellett fizetnie a munkaruháját és az útiköltségét is, semmivel nem támogatták, így a fizetéséből alig maradt a létfenntartására, családját nem tudta eltartani. Ahogy ő mondta „nem érte meg” ilyen munkaviszonyt fenntartania, inkább felmondott, azóta is otthoni gazdálkodást folytat. Szerinte a Munkaügyi Központ nem segít a munkanélkülieknek, csak felesleges pénzkidobás az állam részéről.

A falvakban és Szegeden is inkább csak alkalmi munkákat vállálnak ezek az emberek. A szerződés nélküli munkák veszélye sokszor fennáll, hogy nem fizetik ki a munkát, vagy bármikor elküldhetik a munkavállalót, semmiféle biztonságot nem nyújt a megélhetésben.

A feketemunka jelenti a legáltalánosabb megélhetési forrást, a legális munkaerőpiacra való visszajutás esélye nagyon minimális. Alanyaink között is többen a feketemunka mellett voksoltak, szerintük a mai magyar gazdaságban csak itt van esélyük.

Ezek az emberek általában középkorúak, iskolai végzettségük többnyire 8 általános, esetleg valamilyen szakma, amely mára „elértéktelenedett”, ilyen például a férfisزابó, kötőnő.

Az interjúink között két pályakezdő fiatal is van, ők relatíve jobb elhelyezkedési lehetőségekkel rendelkeznek. Ők arról panaszkodtak, hogy nehéz megtalálni a diplomájukhoz illő munkát, más munkakörbe pedig túlképzettségük miatt nem veszik fel őket. A „felesleges emberek diplomával” vannak a legrosszabb helyzetben, mert megszerzett tudásuk, szellemi tőkéjük sokszor ebben a térségben gyakorlatilag használhatatlan. A fiatalok esetében nemcsak, hogy alacsonyabb jövedelemből kell, hogy éljenek, hanem számukra meghosszabbodott a tényleges felnőtté válásig és önállósulásig terjedő életszakasz.

Az első stabil munkahely megtalálása, a beilleszkedés, az iskolában tanultak és a munkahelyi követelmények összeillesztése a fiatalok számára nagyobb

munkaerő piaci zökkenőkön keresztül lehetséges, mint az idősebb korosztályok rutinosabb munkavállalói számára.

A rendszerváltás óta folyamatosan szűnnek meg a munkahelyek, nagyobb cégek alapítására a helyi vállalkozóknak tőkehiány miatt kevés esélye van, a külföldi tőke pedig igen lassan áramlik Szeged környékére. A legtöbb helyen az önkormányzatok váltak a legnagyobb foglalkoztatóvá, a megszűnt TSZ-ek után. Ezek a munkák főként a közhasznú és közmunkák keretében zajlanak, de csak időszakosak.

A MUNKANÉLKÜLISÉG KÖVETKEZMÉNYEI

A megkérdezettek megjelenése általában rossz volt: ápolatlanok, igénytelenek, szinte mindegyikük dohányzott, a nyelvi kódjuk kidolgozatlan volt. Volt olyan interjú, ami azért húzódtott el, mert az alany nem értette a kérdéseket, sokszor többszöri magyarázat után sem tudott válaszolni a kérdésre, ilyenkor ki kellett hagynunk néhány kérdést.

A túlélés általánosan használt eszköze mindenhol az igényszint mérséklése, az életszínvonalak a jövedelemhez való igazítása. Ez azonban már társadalmilag is káros tendencia, mert az igénytelenséget terjeszti, és generálja az elszegényedést.

Az interjúk tapasztalatai alapján érdemes kiemelni a legsúlyosabb hatások közül is a mellőzöttséget, a feleslegessé válás érzetét, amely sok tartós munkanélküli esetében vezet betokosodáshoz és/vagy valamilyen szenvedélybetegség irányába sodorja őket. Többségük szenvedett vagy még mindig szenved depresszióban.

A hosszú állástalanság következtében megindul az egyén leépülése szellemileg és fizikailag egyaránt. A megszerzett szakmai képzettség gyorsan megkopik, elfelejtődik, ezért sok esetben az új munkahelyek létesítése sem jelentene megoldást, mert ezek az emberek a rengeteg kihullott tudásanyag hiányában már nem lennének képesek versenyképesek maradni a piacon. Nincs esélyük az elhelyezkedésre, egyetlen céljuk, hogy bent maradjanak a megélhetésüket biztosító ellátási rendszerben. A munka nélkül élőknek különböző túlélési stratégiákat kell kiépíteniük.

Az interjúalanyaink között is vannak olyanok, akik nem tesznek különösebb erőfeszítéseket az elhelyezkedésükre, közmunkát is csak akkor végeznek, ha hívják őket, megelégszenek ezzel az életformájukkal, nem is tudnak elképzelni mást, annyira megszokták.

Vannak olyanok, akik minden munkát elvállalnak és a feketegazdaságban is, igyekeznek jó munkájukkal megbecsülést kivívni maguknak.

Vannak olyanok, akik tisztában vannak helyzetükkel, és tudatosan számolgatva igénybe vesznek mindent, ami nekik jár, szinte a segélygyűjtés az életük.

Az eddig megkérdezettek többsége sikeresen alkalmazkodott jelenlegi életformájához, és bár néha megnéz 1–1 álláshirdetést, esetleg részt is vesz 1–1 állásinterjún, beletörődött sorsába, nem játszik fontos szerepet számára az álláskeresés. A túlélés keretei a legtöbb esetben meglehetősen szűkösek.

A munkanélküliség statisztikai adatai nem pontosak csak megközelítőleg, többen nem regisztráltak soha vagy „kijelentkeztek”, kikerültek a Munkaügyi Központból.

ELHELYEZKEDÉSI LEHETŐSÉGEK

Válaszadóink az utóbbi néhány hónapban próbáltak elhelyezkedni, de sikertelenül. Az állásokat az Internet, Déli Apró, vagy más újsághirdetések alapján keresték, emellett, akik regisztráltatták magukat a Munkaügyi Központban, azokat kiköszöztették több helyre is, de ezeket az állásokat, mire odaértek már mások betöltötték.

Az általunk vizsgált településeken a legjellemzőbb kijelentés, hogy nincs munka.

A még létező munkalehetőségek településenként: (Az interjúalanyok elmondása szerint)

- ✧ Újszentivánon van a Faktum, amely egy gyerekbútor készítő cég; a Bovira, ahol díszítőelemeket gyártanak, van a Célgép, de annak csak az irodája van Újszentivánon. Továbbá az önkormányzat próbál segíteni. 3 hónapos munkát adnak, behívják őket közmunkára általában (kapálás, járda-építés). Emellett az alkalmi munkák, ami főként mezőgazdasági jellegű.
- ✧ Kübekháza: Csak szezonális alkalmi munkák és a közmunkák
- ✧ Tiszasziget: Fólia, közmunka, tűzép telep, ABC, parkgondozás, takarítás. Még van a sertéstelep, de ott két mázsás zsákokat kell emlegetni
- ✧ Deszk: Szanatórium; Taurus gumigyár, kisebb vállalkozások; alkalmi munkák, sokan említették a rózsázást; Vörös Cukrászda, éttermek, kisboltok, közmunkák.

CSALÁDSEGÍTÉS

2006 áprilisában megváltozott a rendszer, már nem kell tartani a kapcsolatot a munkaügyi központtal, általában mindenhol családsegítő központokat hoztak létre kapcsolattartásra. Több feltételtől függ az együttműködés. Például függ attól, hogy az illető alulképzett, aluliskolázott, vagy esetleg reménytelen a helyzete, ahhoz, hogy találjon megfelelő munkát, hogy elhelyezkedhessen a munkaerőpiacon. A családsegítőnek jogában áll, hogy beszüntesse az együttműködést, például, ha a kliens alkoholbeteg, vagy ha nem piacképes a szakmája.

Számos olyan kliens volt az interjúalanyok között, akiknek, mikor még tanulták a szakmát el tudtak, vagy el tudtak volna helyezkedni vele, mára viszont már nincs egyáltalán szükség az adott szakmát űzőkre a munkaerőpiacon. De olyan alannal is találkozhattunk, aki a nyomdász szakmát tanulta, ami már akkoriban sem volt piacképes, a gépek bevezetésével pedig haszontalanná vált.

A családsegítő szolgálatnál jelentkező munkanélküli egyénnel szerződést kötnek, amely tartalmazza, hogy ki miért is jött ide, ki mit vállal, illetve milyen szankciók vannak. A szerződés kimondja, hogy a családsegítővel köteles a kliens együttműködni, miután bejelentkezik. Ők pedig kötelesek hatvan napon belül egy beilleszkedést segítő programot készíteni, ami alapján megpróbálják visszaintegrálni az illetőt a munkaerőpiacra. Segítséget nyújtanak a kliensnek, ami azt jelenti, hogyha állásinterjúra kell mennie, és vinni kell oda egy szakmai önéletrajzt, akkor nekik kötelességük segíteni megírni a klienssel együtt, hogy ő is tanuljon belőle. Továbbá segítenek időpontot kérni állásinterjúra, ha esedékes, vagy ha a kliens ismeretlen városba megy interjúra, a családsegítő elkíséri őt. Ezt a beilleszkedést segítő programot évente felül kell vizsgálni, hogy a kitűzött célok mennyire teljesültek, kell-e változtatni valamit a szerződésen, munkába állt-e már a kliens, tehát értékelni kell az elmúlt egy éves munkát. Ezek után pedig rendszeresen vissza kell járni a családsegítőhöz, míg együtt munkát nem találnak. A látogatások során jegyzőkönyv készül, amelynek segítségével nyomon követhetik a munkanélküli helyzetét, lelkiállapotát.

KÖZMUNKA

Az interjúalanyok nem okolják az önkormányzatot, nagyon hálásak, amiért ideiglenes munkát, közmunkát biztosítanak nekik, amivel, hacsak egy időre is,

biztosítani tudják a megélhetésüket. Az önkormányzatok pályázatok segítségével biztosítanak ideiglenes állást falujuk munkanélküli lakói számára. Ha a kliens tanulni nem akar, nincs egyáltalán motiválva, akkor értelmesebb a kapcsolat-tartásnak, a családsegítő nem köteles felszólítani arra a munkanélkülit, hogy igenis, működjön együtt. Ha viszont ambiciózus, szeretne segíteni saját magán, jelenlegi helyzetén, és ezáltal családján is, akkor tárt karokkal várják őket az önkormányzatoknál, azon belül pedig a családsegítő szolgálatnál. A vizsgált négy településen, rendkívül készségesek a munkanélküliekkel, rendszeresen pályázatot nyújtanak be, hogy segíthessenek a klienseiken. A tiszaszigeti munkanélkülieknek felcsillant a szemük, mikor az önkormányzatnál dolgozókról kérdeztük őket. Örömmel számoltak be arról, hogy az ő falujukban egyedülálló, hogy mennyire készségesek, segítőkészek a hivatalban dolgozók. Megtesznek mindent azért, hogy rajtuk segítsenek, rendszeresen pályázatot nyújtanak be az ő érdekükben, és sorra nyerek meg azokat. A pályázatokat bizonyos időciklusokra írják ki, melyet ha megnyernek, a munkanélkülieket tudják foglalkoztatni, ezalatt a parkgondozást, és egyéb felmerülő tevékenységeket értem. Ezek a pályázatok pedig nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a klienseik testileg, és lelkileg is kitartsanak a nehéz időkben. Anyagilag is jól jön az a pénz, és számos esetben a lelki betegségek megelőzésére, és azokból való kilábalásra is kiváló, úgymond terápiaként is szolgálhat.

AZ INTERJÚALANYOK JÖVŐKÉPE

A tartós sikertelenség érzete, valamint az állásinterjúkon való újbóli és újbóli visszautasítás nem éppen egy optimistának mondható jövőképet vált ki a munkanélküliekből.

A 25 interjúalanyból felülreprezentáltak azok – összesen 23 fő –, akik szerint nem csak, hogy növekszik a lakóhelyükön a munkanélküliek aránya, de a munkanélküliek helyzete romlani fog Magyarországon. Mindössze 2 fő mondta azt, hogy a munkanélküliek aránya stagnál, illetve, hogy a munkanélküliek helyzete sem jobb, sem rosszabb nem lesz. Az interjúalanyokról az mondható el, hogy szinte egytől egyig egyetértettek abban, hogy ha a településükön a helyi polgármesteri hivatalok nem segítenék őket „közmunka” címen, akkor semmilyen megélhetési forrásuk nem lenne. A helyi viszonyokat illetően szinte kivétel nélkül mindenki szájából elhangzott az a már-már szlogenné vált mondat, hogy a: „vidéki nem kell”. Tehát a lakóhelyükön tovább fog növekedni a munka-

nélküliség, hiszen helyben nagyon kevés a munkalehetőség, a közmunkán és az alkalmi, napszám munkákon kívül kevés a lehetősége az embereknek. Országos szinten pedig az volt az általános vélemény, hogy egyre rosszabb lesz, javulás nem várható, hisz az állam nem törekszik arra, hogy munkahelyeket teremtsen és akinek van lehetősége, esze és persze fiatal (mert ez nagyon fontos kritériumnak bizonyult), az kimegy külföldre. A jelenlegi kormány szapulása attól függően, hogy kimondták vagy nem, érezhető volt a levegőben, de egy hölgy ki is mondta a véleményét, ami így hangzott:

„Ha Gyurcsányt leváltják talán jobb lesz. Amikor Orbán Viktor volt fenn akkor jobban éltem. Jobban kijöttem a pénzemből, mint most. A munkanélküli járadék nagyon kevés, ebből nem lehet megélni.”

Arra a kérdésre, hogy „lát-e reményt a jelenlegi helyzetéből való kilábalásra” meglepő módon a 25 válaszadóból 11-en bizakodóak és látnak reményt a munkára, a jobb életre, azonban a többségről, 14 főről mégis csak az mondható el, hogy rendkívül pesszimista és nem lát esélyt a kilábalásra.

Egy optimista vélemény:

„Próbálok optimista lenni, ha pesszimista lennék az még rosszabb lenne. Ha pesszimista lennék csak állnék a föld felett és lefele kaparnék, akkor mélyíteném a lyukat és nem tömiteném. De én próbálok tömíteni. Van egy munka valahol, ami rám vár és tudom, hogy egyszer megtalálom ezt a munkát. Tehát optimista vagyok.”

Az optimista vélemények megszólaltak a tekintetben, hogy mennyire jellemzi az egyént a tenni akarás. A tenni akarókon látszódott, hogy mindent megtesznek annak érdekében, hogy találjanak bármilyen állást, tehát ők mennek a munka után és nem mástól várják a „megváltást”. Akár továbbképezni is hajlandóak magukat, csakhogy jobb életet tudjanak maguknak és családjuknak biztosítani.

Az optimisták között előfordultak olyanok is, akik akarnak dolgozni, de mégis az érezhető rajtuk, hogy nem tesznek meg mindent az elhelyezkedést illetően, inkább kívülről várják a lehetőséget. Ők azok, akik a helyi önkormányzatok nyújtotta közmunkával nincsenek megelégedve, de a jobb lehetőségek után nem törik magukat.

A pesszimistákon inkább a közöny hangját, mint a tenni nem akarást lehetett felfedezni. Ők már inkább sorsukba beletörődve élnek abból a járadékból, amennyit kapnak, tehát semmi jelét nem mutatták a változtatni akarásnak.

Egy 40 éves nő véleménye:

„Nem nagyon vagyok optimista. Már 40 évesen érzem, hogy itt fáj, meg ott fáj. Itt helyben vagyok közmunkán, nem megyek be Szegedre a minimálbérért. Tanulni nem

fogok már, már 40 éves vagyok. Feledékeny vagyok, sokszor felejték ám. Jó ez így, a férjem legalább dolgozik, keressen ő, az a dolga."

Az interjúk során kiderült az, hogy azok, akik valaha Szegeden éltek és egykor tartós munkaviszonnyal rendelkeztek, sokkal jobban el vannak keseredve a jelenlegi helyzetüktől és keresik a munkát, a lehetőséget. Míg azok, akik a kistérségi településeken nőttek fel, és soha nem rendelkeztek tartós munkaviszonnyal, inkább a járadék mögé bújva, és különböző kifogásokat keresve munkanélküliként képzelik el életük hátralevő részét. Ha bevallják, ha nem, de ez érződik ki a szavaikon, a mondataikon.

SEGÉLYEZÉS, TÁMOGATÁSOK

A jövőképhez tartozó fontos kérdéseink közül volt az egyik az, hogy : *„Mit gondol nagyobb támogatást kapnak a jövőben azok az emberek, akik nem találnak munkát?”*

Erre a kérdésünkre egyöntetű választ kaptunk, mégpedig azt, hogy a támogatások nem fognak nőni. Egy munkanélküli házaspár hölgy tagja ekképpen nyilatkozott:

„Jó lenne többet kapni annak, aki férj és feleség. Kevés az a 46.000 Ft. Az átmeneti segély is nagyon minimális."

A hölgy elmondása szerint a házastársaknak még rosszabb a helyzetük, hiszen ott csak az egyik fél jogosult a munkanélküli járadékra. Persze nemcsak a házastársaknak nehéz, hanem az egyedülálló munkanélkülieknek is. Mindenki egyetértett abban, hogy a munkanélküli járadék nagyon kevés, nem lehet belőle kijönni, még egy egyedülállónak sem, nemhogy egy családnak. Az a szomorú helyzet, hogy az összes vélemény megegyezik a tekintetben, hogy a munkanélküliek helyzete egyre rosszabb lesz és, hogy a támogatásokat illetően sem várható javulás. Ez az életkörülményeikben is szinte kivétel nélkül megjelenik, hiszen mindenkinek problémát okoz a közüzemi számlák kifizetése, és az egyéb fogyasztási cikkek megvásárlása (élelem, ruha), és sajnos a jövőben sem várható jobb helyzet.

A megkérdezettek közül felülreprezentáltak azok, akik kihangsúlyozták, hogy nekik mindig első dolguk a közüzemi számlákat kifizetni és csak utána jöhet a megélhetéshez szükséges dolgok megvásárlása. Egyetlen egy interjúalany beszélt arról, hogy nála kikapcsolták a villanyt és a kisebbik lányát elvették tőle.

Persze lehet, hogy ez másnál is előfordult már, csak ők nem vallották be. Arról mindenki egyaránt panaszkodott, hogy a járadékból nem lehet kijönni, de akadt olyan válaszadó is, aki azt mondta, hogy a nyári napszámos munkákból tud félretenni télire, az ínségesebb időkre. De azt mondhatjuk, hogy a nagy átlagot mégis csak az jellemzi, hogy ha nélkülözve, szűkösen is, de igyekszik kijönni az adott járulékból.

MOBILITÁSI HAJLANDÓSÁG

A „Gondolt-e már arra, hogy munkavégzés céljából más magyarországi régióba, esetleg külföldre költözzön?” kérdésre az idősebbek abszolút nem gondoltak, a fiatalabbaknak megfordult a fejükben, de ha lehet, akkor inkább Szegeden helyezkednének el, mert ahhoz is pénz kell, hogy az ember kimenjen külföldre dolgozni.

Egy 28 éves, szociális munkás szakra járó lány véleménye:

„Megfordult a fejemben, de mivel Szegedre járok főiskolára még ide vagyok kötve másfél évig. Lehet, hogy mobilis leszek majd, de egyelőre próbálok majd Szegeden elhelyezkedni, de ha muszáj lesz akkor elmegyek innen.

Az interjúalanyok 32 %-a gyermekkorában szegedi lakos volt, és már felnőttként költözött ki anyagi okok miatt. Szegeden nehéz volt a megélhetés, sok volt a rezsi a panel lakásokban, ezért költöztek ki a kistérségbe. A válaszadóknak ezen része most is visszavágyik Szegedre, ha tudna visszaköltözne, de egy rossz állapotú vályogházból, valamint munkanélküli segélyből az elköltözés lehetetlen. Hiszen azért az ingatlanért nem tudna egy nagyobb városban másik lakást vásárolni. A tősgyökeres kistelepülési lakosok nem kívánnának máshova költözni, még akkor sem, ha máshol talán jobban lenne munka, mert ők nekik jó ott, ők már nem mennek sehova. Tehát általánosnak mondható az az érzés, hogy inkább a közmunkánál és a megszokott településnél maradnak a munkanélküliek, minthogy más régióba költözzenek. A legtöbben Budapestet, illetve a Dunántúlt jelölték lehetőségnek munkavégzés céljából. Az interjúalanyok közül mindössze a két pályakezdő mutatott hajlandóságot a mobilitás iránt. Egyrészt azért, mert költözéshez, a váltáshoz is pénz kell, ami viszont a munkanélkülieknek nincs. Másrészt azért függetlenül attól, hogy ezeknek az embereknek nincs munkájuk ők szeretnek itt élni, pozitív attitűdökkel rendelkeznek a lakóhelyük iránt. Tehát

nincs más lehetőség, mint a helyben maradás és a várakozás illetve lehet, hogy csak vágyakozás egy jobb, szebb, könnyebb jövőre.

LEHETŐSÉGEK

Ami a jövőképet illeti a munkanélküliek még több támogatást szeretnének, függetlenül attól, hogy a mostanit elegendőnek vagy kevésnek ítélik meg az emberek, az adófizető állampolgárok. Magyarországon számos munkaügyi szolgáltatás, szervezet létezik, amely segíti a hátrányos munkaerő-piaci pozícióban lévők sikeres visszatérését a munkaerőpiacra. E programok filozófiája, hogy a munkanélkülivé vált egyént fel kell készíteni arra, hogy képes legyen elhelyezkedni a munkaerőpiacon, képes legyen egy állást megtalálni és betölteni. Gyakran gondot okoz az, hogy az álláskeresőnek megfelelő legyen a megjelenése, ápoltsága és tiszta legyen, valamint legyen megfelelő ruhája. Emellett egyaránt fontos a munkához szükséges ambíció, szakértelem, megfelelő lelki – érzelmi állapot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALCSÓK ISTVÁN: A munkanélküliség területi egyenlőtlenségei és legjellemzőbb folyamatainak alakulása az 1992–2002 közötti időszakban. Debreceni Egyetem. Debrecen. 2005.
- FERGE ZSUZSA: Ellenálló egyenlőtlenségek (A mai egyenlőtlenségek természetrajzához) In: Esély 2005/4.
- GYEKICZKY TAMÁS: Munkanélküliség, megoldások és terápiák. MTA Szociológiai Kutatóintézet. Kossuth Könyvkiadó. 1990.
- Munkaerőpiac – Eszközrendszer – Érdekegyeztetés, nemzetközi konferencia. Gödöllő. 1992. szeptember 3–5, Tanulmánykötet. STRUKTÚRA DC Könyv- és Lapkiadó. 1992.
- SIMONYI ÁGNES: Munka nélkül (családi alkalmazkodási stratégiák és hiányuk) In: Szociológiai Szemle 1995/1.
- SZÉKELY VINCE: A munkanélküliek segítése In: www.szochalo.hu.
- PÁSZKA IMRE: Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából. Belvedere Meridionale Szeged, 2007.

HORVÁTH ÁDÁM

TÚL A SEGÉLYEN

BEVEZETÉS

Kutatásom során a romák túlélési stratégiáit vizsgáltam arra vonatkozóan, hogy milyen jövedelmi forrásokból élnek, miután elfogyott a szociális segély, vagy az esetleges havi jövedelmük. Vagyis milyen forrásokból szerzik meg azt a pénzt, ami az alapvető szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen.

A kutatást egy 1000 fős Észak-kelet magyarországi településen végeztem, ahol a romák aránya 33 %, és a munkanélküliségi ráta 100 %-os a roma lakosság körében.

A kutatás során résztvevő megfigyelést, félig strukturált interjút, és másod-elemzést alkalmaztam. A roma származású interjúalanyaimat hólabda módszerrel választottam ki, a romák helyzetében járatos személyek kiválasztásánál pedig szakértői mintavételt alkalmaztam.

A tanulmányban bemutattam az észak-kelet magyarországi lakosság, és a faluhoz kapcsolódó térség statisztikáit, valamint témához kapcsolódó fontosabb demográfiai adatokat.

A térség és a falu jellemzése után részletesen leírtam a faluban élő romák legális jövedelmeit, vagyis a különböző segélyeket, és támogatásokat, majd ezek után segélyek elfogyását követő pénzszerzési, jövedelempótló technikákat.

Leírtam a faluban élő értelmiségieknek (polgármester; volt egyetemi tanár; lelkész; kistérségi menedzser; szociális tanácsadó) a roma helyzetről kialakult véleményét, és a faluban lévő helyzettel kapcsolatos álláspontjait.

Foglalkoztam a magyar közmunka- és a magyar segélyezési rendszerrel is, majd ezután összevettem a romák problémáit a valósággal, tehát egyfajta kont拉斯tot állítottam fel az interjúk során kiderült problémák és a valóság között, valamint az igen sok romát érintő szegénységi csapdáról is szót ejtettem.

A kutatás végén egy megoldási javaslatot dolgoztam ki a romák jelenlegi helyzetének javítására, ami megpróbálja a jelenleg konzervált állapotot feloldani.

Túl a segélyen... ugye furcsán hangzik a cím ?! Talán azért, mert talán nem teljesen egyértelmű az utalás. Az utalás vonatkozhatna azokra a romákra is, akik már megvalósították önmagukat, beteljesítették céljaikat, és életüket, vagyis túl vannak a segélyen, ugyanakkor vonatkozhat azokra a romákra is, akik a segé-

lyen kívül nem látnak más kiutat a helyzetükből. De bármelyik megoldásra is gondolunk, abban talán mindenki egyetért, hogy a segély szóról általában a cigányság jut az emberek eszébe Magyarországon. És miért is éppen erre a népcsoportra asszociálunk ezen szó hallatán? A válasz talán egyszerűbb, mint gondolnánk: a cigányok között a rendszerváltást követően nagyobb volt a munkahelyek elvesztésének az aránya, sőt a tömeges állásvesztés a körükben már több évvel korábban megkezdődött, mint a társadalom más csoportjaiban, aminek a fő oka a romák iskolázatlansága volt. Ráadásul csak nagyon kevés cigány élt Fegyér, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megyében, és még ennél is kevesebb Győr-Moson-Sopron megyében, miközben pontosan ezeket a területeket érintette a legkevésbé a munkanélküliség. Ezzel szemben már ekkor is Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb a romák száma. Borsodot Szabolcs követte, majd Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Baranya és Somogy megye következett.

A harmadik oka a cigányok alacsony foglalkoztatottságának az volt, hogy a romák korábban főleg olyan gazdasági ágakban dolgoztak, amelyek a válságban tönkrementek. Az építőiparban például a munkanélküliségi ráta az országos átlagnak csaknem a kétszerese volt, márpedig 1971-ben a foglalkoztatott cigány népesség 26 %-a az építőiparban dolgozott. A negyedik ok pedig a diszkrimináció volt, aminek a hatását sajnos nem tudták mérni a kutatók az 1993-as és a 2003-as cigánykutatásban.¹

Az 1993–2003 közötti időszakban a romák foglalkoztatottsága szinte semmit sem változott. 2003-ban 21 % volt a romák foglalkoztatottságának az aránya, tehát 5 romából 4 munkanélküli volt, de a munkával rendelkezők 10 %-a is csak alkalmi jelleggel dolgozott. 2003 februárjában kutatók becslései szerint a cigány háztartásokban az átlagos egy főre jutó havi jövedelem 20900 Ft volt. Ez a jövedelem tartalmazta az összes pénzben kifejezhető bevételt, tehát a nyugdíjakat és a támogatásokat is. A munkavégzésből származó jövedelmek átlagosan a bevételeknek kevesebb, mint felét jelentették. Az egy főre jutó munkajövedelem ekkor átlagosan 8800 Ft volt. Tehát a maradék 12100 Ft nyugdíjból, gyermek támogatásból, és különböző támogatásokból állt össze. Összehasonlításként a kereső nélküli családokban az egy főre jutó jövedelem 14900 Ft volt, míg ahol minden felnőtt rendelkezett keresettel, ott az egy főre jutó jövedelem átlaga megközelítette a 40000 Ft-ot. De sajnos a keleti megyékben (Szabolcs-Szatmár-Bereg;

---

¹ Társadalmi Riport [2006.]

Hajdú-Bihar; Békés) a háztartások 73 %-ában nem volt egyetlen kereső sem. Tehát a cigányság az alacsony társadalmi státuszuk, iskolázatlanságuk, valamint a gyenge érdekérvényesítő képességük miatt 1989 óta jelentősen kiszorult a munkaerőpiacról. Körükben a munkanélküliség ekkoriban 60%-nál is magasabb volt. A magyar munkanélküliségi ráta, a magas roma munkanélküliséget is beleértve 13 %-os volt. A romák hátrányos megkülönböztetésben részesülhetnek az iskolákban, és általában az élet minden területén. Közülük csak kevesen iratkoznak be középiskolába, és csak egy maroknyi roma érettségizik le. Egy 1995-ös tanulmány szerint a romáknak csak alig fele végzi el az általános iskolát. A városokban élő romák többsége elgettősodott nyomornegyedekben, vagy lepusztult lakótelepeken lakik. Vidéken pedig az a jellemző, hogy vagy cigány sorokon, vagy sorvadó településeken élnek. Jellemző az is, hogy sok kocsmából és étteremből kirekesztik őket, még hozzá eléggé nyíltan.

A kutatásom során ezzel a második, vagyis a segélyből élő roma csoporttal foglalkoztam, és az érdekelt, hogy vajon honnan, vagy éppen hogyan szereznek pénzt azután, miután már elfogyott a szociális segélyük.

A KUTATÁS ELMÉLETI KERETE

Természetesen nem én vagyok (sajnos) az első, aki a szegénység okozta körülményekkel, túlélési technikákkal foglalkozik. Többek között Oscar Lewis is megelőzött engem e téma vizsgálatában, hiszen ő már az 1950-es években vizsgálta ezt a témát. Ő a Sánchez család példáján írt a mexikóvárosi nyomornegyedekben élők élethelyzetéről, és életmódjáról. Tapasztalatai szerint a szegénység, a hátrányos jövedelmi helyzet nemcsak alacsony életkörülményeket hoz magával, hanem sajátos kultúrát is teremt, az értékek és magatartások olyan rendszerét, amely eltér a középosztályi vagy az általánosan elfogadott kultúrától.

Ez a Szegénység Kultúrája, ami segíti a túlélésüket, ugyanakkor gátolja is azt, hogy kilépjenek a szegénység státuszából, vagyis aki szegénnyé válik, az az is marad, sőt nemcsak ő, de vélhetően a családi szocializáció révén a leszármazottjai is. De ez már a szegénység szubkultúrája fogalmához tartozik, ami egy olyan jelenség, amikor a szegénység tartósan fennmarad, és a gyermekek sem tudnak kilépni ebből a helyzetből, így egy generációs szegénység alakul ki. Az életet pedig élhetővé kell tenni, akár normaszegő magatartással is. A rossz körülmények miatt a szegénységben élő emberek a cselekedeteiket nem normaszegésnek minősítik, hanem megélhetési módnak. A pénzközpontú társadalomból szinte

teljesen kiesnek, és a hátrányaik lehetetlenné teszik a kiemelkedést. A társadalom pedig erős diszkriminációval él velük szemben.

Teljesen más az érték- és normarend, és sajátos életvitel jellemző rájuk: nincs jövőképük, nem tervezik az életüket, vagyis egyik napról a másikra élnek. Nem vesznek részt a társadalom szervezésében, nem fontos iskolába járni, jellemző az általános bizalmatlanság, ami miatt a gyermekek előtt is lezárul a feljebbjutáshoz, a kilépéshez való lehetőség. Általában 6–7 éves korra elsajátítják ennek a szubkultúrának a látásmódját. Ismerik a középosztály értékeit, de nem ezek szerint élnek. Jellemzi a lakásukat a komfort hiánya, a zsúfoltság, a minimális szervezettség, és lakóhelyük általában a falu végén, vagy telepen helyezkedik el.

A fiataloknál jellemző a korai szexualitás, és a gyakori a partnercsere, illetve az erőszak, és a feszültségek agresszív levezetése, valamint az alkoholizálás, akár már 10 éves korban is.

Megdöbbenő hasonlóságokat lehet felfedezni a szegénység szubkultúrájának definiálásában, és a hazai romákról hallott sztereotípiák között. És hogy ezeknek a sztereotípiáknak van-e bármiféle alapja, az a kutatásom leírásából részletesen ki fog derülni.

KUTATÁSI TÉMA

A romák túlélési stratégiáit vizsgáltam arra vonatkozóan, hogy milyen jövedelmi forrásokból élnek, miután elfogyott a szociális segély, vagy az esetleges havi jövedelmük. Vagyis milyen forrásokból szerzik meg azt a pénzt, ami az alapvető szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen. A kutatást egy 1000 fős észak-kelet magyarországi településen végeztem, ahol a romák aránya 33 %, a munkanélküliségi ráta pedig 100 %-os a roma lakosság körében.

Hipotézis

Hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a romák nem munkából pótolják a hiányt, hanem inkább különböző illegális jövedelemszerzési forrásokból fedezik a szükségleteiket.

Mintavétel

A romák kiválasztásában hólabdás mintavételt alkalmaztam, a romák helyzetében járatos személyeket pedig a polgármester segítségével történő szakértői mintavétellel választottam ki. Így került bele a mintámba volt egyetemi tanár,

kistérségi menedzser, református lelkész, általános iskolai tanár, és szociális tanácsadó is.

A mintámba került 12 romát pedig két kategóriába lehetett sorolni: az első csoportba azok tartoztak, akik végeztek a faluban közmunkát, a másikba pedig azok, akik nem éltek ezzel a lehetőséggel. A kulcsinformátorom pedig a polgármester volt a kutatás során.

A kutatás során a következő módszereket alkalmaztam:

- ✧ Félig strukturált interjú
- ✧ Résztvevő megfigyelés
- ✧ Másodelemzés

A vizsgálatban a Havas – Kemény – Kertesi – féle definíció alapján állapítottam meg, hogy kiket tekinthetek romának.² Tudom, hogy nem teljesen szerencsés ez a fajta megállapítás, de sajnos egyelőre nincs jobb megfogalmazás. Vagyis cigánynak az minősül, akit (a nem cigány) környezet cigánynak tart. Ez a meghatározás nem egyértelmű, ám gyakorlati célokra tökéletesen megfelel, mivel a pontatlanságából eredő torzítás elhanyagolható mértékű.

A TÉRSÉG ÉS A FALU JELLEMZŐI

A rendszerváltás után, miután megszűntek a nagyvállalatok, és feloszlott a helyi termelőszövetkezet is, a lakosság egy jelentős része vált munkanélkülivé, így megkezdődött az elszegényesedés, ennek köszönhetően a népesség fogyása is. A rendszerváltás óta 200–300 fővel lett kevesebb a falu lakossága. Nagy problémát jelent továbbá az is, hogy a romák többsége nem jelentkezik be arra a helyre, ahová költözik. Általában rokonaikhoz, illetve üresen álló házakba költöznek be önkényesen, így tehát az, hogy 33 %-os a cigányok aránya a faluban, nem biztos, hogy megfelel a valóságnak.

Mivel a településen jelenleg 60 %-os a munkanélküliség, így a faluban élő emberek nagy része csak segélyekből, illetve közhasznú munkabérből tengeti az

---

² Eszerint olyan emberek ítéletét vettem alapul, akik a mindennapi életük során valamilyen kapcsolatban állnak cigányokkal. Jelen esetben ez a kulcsinformátorom, vagyis a polgármester besorolása szerint történt.

életét, ami azt jelzi, hogy ez a réteg nem tud tartósan visszatérni a munkaerő-piacra, és így a munkanélküli ellátásból is kiszorulnak.

A politika szinte teljesen magára hagyta az ilyen településeket, és a befektetők is elkerülik ezt a vidéket, mert nincs meg a megfelelő infrastruktúra, a munkaerő alulképzett, és távol esik a piacoktól is. Így tehát nem meglepő, hogy a statisztikai adatokat vizsgálva szinte minden mutatóban az ország legrosszabb eredményeit produkálja ez a kistérség.

A térség tartós válsághelyzete egyre súlyosabb következményekkel jár az itt élők helyzetére:

- ✧ alacsony iskolázottság, és képzettség,
- ✧ fokozatos elszegényesedés,
- ✧ halmozottan hátrányos helyzetű lakosság növekvő aránya,
- ✧ versenyképes szakmák hiánya,
- ✧ szakképzett munkaerő elvándorlása.

A térségben élők gazdasági aktivitását jól mutatják a népszámlálási adatok, amely szerint a térség minden tekintetben a sereghajtók között van mind a megyében, mind pedig az országban. A háztartásban élő eltartottak aránya (32,7 %) a legmagasabb, a foglalkoztatottak aránya (22,2 %) pedig a legalacsonyabbak közé tartozik a megyében.

A roma munkanélküliek helyzetét súlyosbítja az alulképzettség, vagy az, hogy munkaerő piaci szempontból elavult szakmákkal rendelkeznek (ha egyáltalán rendelkeznek szakmával), a 20–30 éves roma fiataloknak pedig eddig semmilyen kapcsolata nem volt a munka világával, és a családból sem kapnak elég ösztönzést a munkahelyi szocializációhoz.

A helyzet pedig igencsak reménytelennek tűnik, ha azt nézzük, hogy a munkaképes cigányságnak csak kevesebb, mint a fele, a nőknek pedig csak az egyötöde az, aki szándékai szerint vállalna is munkát.

A lakónépesség korcsoportos megoszlását vizsgálva feltűnő, hogy a 0–14 éves korosztály aránya ebben a térségben a legmagasabb a megyén belül, ami valószínűleg összefügg a roma lakosság magas arányával. Ugyanakkor a 30–58 éves korosztály aránya viszont a legrosszabbak közé tartozik a megyében, és jelen van a lakosság előregedése is.

Statisztikák

A megye területén élő, kb. 75 ezer cigány területi koncentrációja országosan itt a legnagyobb. A városokban a népesség 7,2%-át, a falvakban 12,8%-át teszik

ki. A cigányság létszáma az észak-magyarországi régióban az 1893-as országos cigány összeírástól az 1992-es felmérésig fokozatosan nőtt.

Nagy szerepet játszottak ebben a térség hatalmas ipari, főként nehéz ipari beruházásai, amelyek különösen a második világháború utáni szocialista iparosítás folyamányaként tömegével vonzotta a térségbe a képzetlen, olcsó kétkezi munkaerőt. Ennek hatására egyes ipari centrumok és bányavidékek (pl. Miskolc, Ózd, Salgótarján és az azt környező falvak) cigány lakossága megsokszorozódott, nem ritkán megtízszereződött. Nem csak a létszámuk nőtt ebben a régióban, hanem ezzel párhuzamosan jelentősen csökkent a települések nem cigány népessége a természetes fogyás (előregedés) és az elvándorlás következtében.³

Több területen is leállt a cigányság integrációja a rendszerváltás óta Magyarországon. A legnagyobb hazai kisebbség helyzetét alapvetően a szegregációs tendenciák határozzák meg. Kemény István és munkatársainak adatai szerint a cigányság egyre inkább felhúzódik az Észak-keleti hegyvidékre: 1971-ben még csak minden ötödik, 2003-ban viszont már minden harmadik roma Borsod, Heves, és Nógrád megyében élt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye 76 településének a felében a cigányság aránya már az 1990-es évek elején meghaladta a 20, kilenc településen pedig az 5%-ot. A cigányság lélekszámát a 2003-as reprezentatív felmérés alapján Keményék 570–600 ezer főre teszik. Összehasonlításképpen, míg a romák száma Csongrád megyében 15800 fő, addig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 99300 fő.⁴ Magas a segélyezett aránya, különösen B.-A.-Z. megyei hátrányos helyzetű kistérségekben. A segélyben részesülők száma 1999 és 2003 között a 4,4-szeresére emelkedett a régióban.

A kutatásom során az alábbi következtetésekre jutottam:

A faluban élő romák jövedelemforrásai:

1. Rendszeres szociális segély
2. Családi pótlék
3. Lakásfenntartási támogatás
4. Gyermekvédelmi támogatás
5. Gyermekgondozási segély

---

³ Észak-magyarországi régió szociális helyzetelemzése [2004.]

⁴ HVG [2006. Október]

Az összes támogatás mértéke vegyes, mert ez attól is függ, hogy milyen összetételű a család, de egy 5 tagú család átlagosan 140000 Forintot kap havonta a különböző segélyek által. A polgármester szerint ez az összeg átlagosan **3 napig szokott kitartani**, de ilyenkor még csak-csak kihúzzák valahogyan egy-két hétig. Amikor megkapják a pénzt, akkor először bevásárolnak. Általában tartós élelmiszereket tesznek a kosarukba, de azért olyan dolgokat is meg szoktak venni, amelyeket nem biztos, hogy az anyagi helyzetük alapján is megengedhetnének maguknak. Például „*gyereknek kisbicikli, apának a láda sör*”. A falu első embere úgy látja, hogy a legtöbb pénz a romák körében általában a kocsmára, és a játékgépre megy el. A polgármester nagy problémának tartja továbbá azt is, hogy nem tudják beosztani a szociális segélyt, és már a hónap második felében naponta tíz-tizenöt ember keresi fel azzal, hogy elfogyott a pénze.

Az iskolás gyerekek az iskolában ingyen kapják a menzán az ebédet, és a tízórait is. Ezt az Önkormányzat, és az állam közösen finanszírozza.

A támogatásokat nem egyszerre szokták megkapni:

- ✧ a hónap elején megkapják (általában 5-éig) a szociális segélyt, és a lakásfenntartási segélyt
- ✧ 10-e körül pedig jön a családi pótlék, valamint a nyugdíj, a nyugdíjas korúaknak.

Ha elfogy a segély, akkor az önkormányzat előleget szokott adni, ha megfelelő indokkal jönnek.

Alkalmi munkát csak nagyon kevesen vállalnak, de ez az elhanyagolható százalék, aki vállal, az idős emberekhez jár segíteni a ház körüli teendőkben, de előfordul az is, hogy kapnak valamilyen alkalmi mezőgazdasági munkát. Ám nemcsak itt nem tudják beosztani a különböző segélyeket. Sajnos a szociális segély az egyik borsodi kisfaluban, Csenyétén is a kocsmákban, vagy az ott található játékgépekben, és uzsorásoknál köt ki. Ezért a falu polgármestere úgy döntött, hogy ő maga fogja beosztani a szociális segélyt az erre rászorultaknak, pontosan azért, hogy a hónap második felében is maradjon pénze az ebből élő családoknak. Ebben a kis 600 fős faluban már a segély kifizetésének napján, amikor megkapják az emberek a pénzt, ennek egy részét azonnal el is veszik tőlük az uzsorások. Általában itt is maximum 2 hétig szokott kitartani a segély összege, ezért a hónap közepén étkezési jegyeket osztanak szét a rászorulóknak, fejenként 5000 Forint értékben. Ez egy olyan hitelnek is felfogható csekk, amit csak a helyi boltban lehet levásárolni, a polgármesterasszony pedig majd levonja a következő havi segélyből. Ha ezt készpénzben fizetnék ki, rögtön elmenne a kamatos pénz-

be. A polgármesterasszonynak van egy könyve, amibe minden hónapban az összes család tartozását lejegyzí fillérre pontosan. Beleírja, ha a család felvett étkezési utalványt, kért előleget, vagy vásárolt gyógyszert. Csenyétén az orvosnál a betegek már régóta nem receptet kapnak, ezt a receptet az önkormányzat emberei kapják, akik ki is váltják, és át is adják a gyógyszert a betegnek, a gyógyszer árát pedig a következő havi segélyből vonják majd le. A polgármesterasszony azt mondta, hogy ameddig ez nem működött, addig nagyon sok gyermek került kórházba, mert a család nem tudta kiváltani a gyógyszereket. A polgármesterasszony így próbálja meg beosztani azoknak a pénzt, akik ezt maguktól nem tudnák megoldani. Ő azt mondja, hogy azért segíti így a családokat, mert ez a pénz biztosan magára a családra lesz fordítva, vagyis ezt nem veszi el tőlük senki. Sajnos ez a kezdeményezés nem mindenkinek nyerte el a tetszését. Kovárik Erzsébet, a Szociális Minisztérium államtitkára úgy vélekedett, hogy ez egy jogszerűtlen, sőt alkotmányellenes tevékenység, amit Csenyéte első embere csinál, de az államtitkárásszony szerint az sem jó, ahogyan gyógyszerrel látják el a falubelieket. Szerinte ezek a tevékenységek sértik az emberi méltóságot, és az önrendelkezési jogot is, ugyanis szerinte az mindenkinek joga ma Magyarországon, hogy azt a pénzt, amit bármilyen forrásból megkap, ő saját maga költse el, és saját maga döntse el azt, hogy mire költi.

Jelenleg természetben adni a szociális segély egy részét csak azoknak a családoknak lehet, ahol védelem alá vett gyermek él. Igaz a most benyújtott szociális törvényben emelni szeretnék az így adható részt, és arra is lenne lehetőség, hogy a település jegyzője előleget adhasson a segélyből, pontosan azért, hogy ne kelljen az uzsorához fordulni. De az államtitkárásszony szerint ezek is csak látszatmegoldások, és valójában ezekkel az intézkedésekkel sem lehet majd megoldani a problémákat. Szerinte megoldás csak hosszú távon van, EU-s forrásokból: munkahelyteremtés, megfelelő oktatás, és mobilitás. Mondja ezt egy olyan falura is vonatkoztatva, ahol szinte mindenki munkanélküli, és minden család kap valamilyen állami támogatást, a lakosok fele iskoláskorú, de közülük mindössze ketten kezdték el a szakmunkásképzőt, ám mára már ők is abbahagyták azt.

Uzsora

Az uzsora, vagyis a kamatos pénz sajnos jelen van a faluban, sőt az uzsorával foglalkozó (roma) ember is itt él, de ez a romák között tabu téma, mivel a közelmúltban fenyegetés áldozatai lettek. Sajnos az uzsorakölcsön nagyon nagy prob-

lémát jelent, főleg Észak-Magyarországon, de Dél-Baranyában sem sokkal kisebb a baj. A közelmúltban az uzsoramaffia megfenyegette Szepessy Zsoltot, Monok polgármesterét, hogy amennyiben nem hagy fel az uzsorásokkal folytatott küzdelemmel, ellehetetlenítik, sőt akár verés árán is visszavonulásra kényszerítik.

Szepessy Zsolt azonban azt üzente, hogy a monoki folyamat nem áll meg, és továbbra is harcolni fog a bajba került emberekért. A hátrányos helyzetűek számára a megoldás az lehetne a polgármester szerint, ha egy úgynevezett szegények bankja jönne létre, ahol kedvező feltételek mellett hitelt kaphatnának az érintettek, de ez nem pénz formájában, hanem élelmiszerben, vagy köztartozásaik kiegyenlítése formájában jönne létre. Szepessy Zsolt szerint ugyanis, ha további pénzt fektetne az állam a jelenlegi rendszerbe, azt az uzsorások ugyanúgy „lenyúlnák”, mint eddig.

A szociális tárca is dolgozik az uzsorakölcsönök visszaszorításának lehetőségén, valamint vizsgálja, hogy Magyarországra miként lehetne átültetni a bangladesi „Szegények Bankja” modellt, vagy annak bizonyos elemeit. A kormány szociális kölcsönnel szorítaná vissza az illegális uzsorakölcsönöket. A szegények bankjával kapcsolatban az a kérdés, hogy tudnak-e a helyi társadalomban olyan közösségek szerveződni, amelyek egymás iránt garanciát vállalnának a visszafizetésre. *„Ez egy komoly és szörnyű társadalmi jelenség. A kölcsönt adó uzsorások kisemmizik az amúgy is nehéz helyzetű embereket, ők maguk meg tízmilliók kocsikban járnak és luxus házakban élnek. Ennek véget kell vetni. Hiszen, amit ők elvesznek az nem más, mint a mi pénzünk, a segélyek. Ezért mondom, hogy a segélyt csak a valóban rászorulóknak kapják, akik tehetik, dolgozhassanak. Ugyanis, aki verejtékes munkával keresi a pénz, az kétszer is meggondolja, hogy ilyen kamatokra kölcsönt vegyen fel, odaadja-e egy uzsorásnak vagy nem.”* – mondta Szepessy Zsolt, Monok polgármestere.

Társadalmi összefogást sürgetnek az elszegényedett falvak lakóit kisemmiző uzsorások ellen több kistérség polgármesterei, akik maguk is egységesen kívánnak fellépni. A másik út a törvények szigorítása: több kistélepülés polgármestere törvényjavaslatot kezdeményez annak érdekében, hogy az uzsorakölcsön újra bűncselekménynek számítson. És erre a Kormány is hajlik, hiszen a Büntető Törvénykönyv módosításával újra bevezetnék az uzsora-bűncselekmény fogalmát. E szerint az üzletszerűen elkövetett uzsoráskodásért 3 év börtön járna, a bűnszövetkezetben való elkövetésért pedig 5 évet kapnának az elkövetők.

Az elmúlt néhány év alatt több mint kilencven eljárás indult Borsodban uzsorakölcsönök, illetve különböző, ehhez kapcsolódó bűncselekmények miatt, ez azonban feltehetően csupán a jéghegy csúcsát jelenti. Több település fertőzött az

uzsora-ügyletekkel. A kölcsönt elég egyszer felvenni ahhoz, hogy valaki kilátástalan adósságspirálba kerüljön.

A rendőrség a megelőzés céljából úgynevezett uzsoranaptár kiadását tervezi. Miután pedig a megszólítani kívánt emberek nem olvasnak el egy hagyományos rendőrségi felhívást, ezért a képregény változat mellett döntöttek. A megcélzott lakossághoz a polgármesteri hivatalok, és a kisebbségi önkormányzatok juttatnák el a kiadványt.

MUNKAHELY

Sajnos olyan roma nem él az általam vizsgált faluban, akinek lenne állandó munkahelye. Az Önkormányzat szokta a romákat (vagy bárkit) alkalmazni, aki szeretne közcélú munkát végezni. Körülbelül 20 roma él ezzel a lehetőséggel, mivel közmunkával csak kevéssel lehet több pénzt keresni, mint amennyi a rendszeres szociális segély összege. Pedig akinek jár a segély, annak legalább 30 nap közfeladatot kell végeznie egy évben. Ezt az időtartamot a közeljövőben növelni szeretnék: negyedévente 15 napra. Aki pedig nem vállalja, attól megvonják a segélyt. Ezt Magyarországon sokan egészségügyi alkalmatlanságra hivatkozva próbálják meg kijátszani.

Egy újabb kiskaput kihasználva jelentősen több segélyhez, támogatáshoz juthat egy család. Ha például egy családban csak egy ember kaphatja meg a segélyt, akkor ezt úgy szokták megoldani, hogy a család kettéválik. Így a két felnőtt egy-egy családfőként szerepel a nyilvántartásban. Sajnos ezeket a visszaéléseket nagyon nehéz bizonyítani, de ha esetleg sikerül, akkor a segélyt megvonják tőlük.

A kormány azt tervezi, hogy növeli a közfoglalkoztatásra szánt keretet, és azt ígéri, hogy szigorúbban járnak majd el a feketemunkát vállalókkal szemben. Ezek az új jogszabályok 2009. január 1-től lépnek majd életbe. Akit feketemunkával tetten érnek, attól elveszik egy hónapra a segélyt. Szűcs Erika szociális és munkaügyi miniszter szerint ez az egy hónap átélhető a családok számára, és így egy komoly figyelmeztetést is kapnak. Aki viszont harmadszor bukik le, azt egy évre is kizárhatják a segélyezésből. A romák pedig sajnos nincsenek abban a helyzetben, hogy nemet mondhassanak bármilyen munkavégzési formára is. Azt mondják, még ha halálra ítélnék is őket, akkor is muszáj menniük feketemunkára, mert a családot el kell tartaniuk valamiből.

A polgármester elmondása alapján a romák úgy vélekednek, hogy ezekből a segélyekből nem lehet megélni (ez később a romákkal készült interjúk során nekem is elpanaszolták), viszont amikor felajánlják nekik, hogy el lehetne menni a környékre építeni, a legtöbben nem vállalják a munkát, mert azt mondják, hogy nem tudnának bejárni dolgozni, és nem kapnának hetente fizetést. Ezt nagyon jól mutatja a biharkeresztesi példa is. Ugyanis innen sem hajlandóak átjárni az emberek a szomszédos településre, igaz ez jelen esetben Nagyvárad. Ehhez pedig többféle támogatást is nyújtana a biharkeresztesi önkormányzat, hiszen az önkormányzat nemhogy csak megszervezi a munkákat, de még azt is elintézi, hogy legyen menetrendszerű buszjárat. De mindezek ellenére sem gyűlnek össze elegendően, pedig munkanélküli ezen a településen is van bőven. A biharkeresztesi közmunkások azt mondják, hogy jelenleg csak ez az egy, vagyis csak a közmunka az egyetlen lehetőség a faluban. A jó munkahely szerintük abból állna, hogy a jó fizetés mellett sokáig ott tud dolgozni az ember.

Ez a város abból a szempontból szerencsés helyzetben van, hogy mivel a román határ mellett fekszik, az utóbbi időben a Romániában élők sorra vásárolják a házakat, és természetesen emiatt jelentősen megemelkedtek az ingatlanárak. Nagyváradon rengeteg az építkezés, így van bőven munka. Ezt mutatja, hogy 2 % alatt van a munkanélküliség. Ésszerű lenne tehát, hogy a biharkeresztesiek átjárjanak dolgozni, hiszen a Biharkeresztes-Nagyvárad távolság alig 10 kilométer. A biharkeresztesiek szerint nem is a távolsággal van a baj, hanem a fizetéssel. Bár azt maguk is tudják, hogy a fizetés mértéke jóval több lenne a segély összegénél, de a különböző szóbeszéddek miatt nem próbálják meg a nagyváradi munkavállalást. Az egyik ilyen mendemonda, hogy a munkaadók eleinte még fizetnek, de utána már nem teljesítik ebbéli kötelezettségeiket. Pedig támogatná az önkormányzat is a nagyváradi munkát, hiszen 100 millió Forintot fizetnek ki csak szociális juttatásokra, így nagy segítség lenne a városnak, ha a munkanélküliek dolgoznának valahol. Már munkásokat is toboroztak, de nem tetszett nekik a nagyváradi ipari park, pontosabban *„alkalmatlannak találták arra, hogy ők ott dolgozzanak, mert poros, és meleg volt”* – fogalmazott Biharkeresztes polgármestere. Ő is tud arról, hogy az emberek attól félnek, hogy nem kapják meg a fizetést, de mint mondta, az önkormányzat azért dolgozik szervesen, hogy ennek még a lehetőségét is kizárják. Az emberek azért sem szeretnék átjárni dolgozni, mert ha Romániában dolgoznának, akkor kint is kellene megvenniük az élelmiszert aznapra, itthon legalább haza tudnának járni ebédelni. Így szerintük sokkal rosszabbul jönnének ki anyagilag. De nem is kell nagyon meglepődnünk ezeken a kifogásokon, amikor az egyik városbeli munkanélküli – akinek a szak-

mája asztalos – például azért nem szereti a saját szakmáját, mert nagyon sok a por. A polgármester szerint ez, vagyis a munkához való hozzáállás a legnagyobb probléma. Ennek ellenére ő nem adja fel, és folyamatosan átjár tárgyalni Nagyváradra, ahol jelenleg csak elenyésző a bejelentett magyar munkások száma. Szatmárnémetiben is ugyanez a helyzet, hiszen itt összesen 6 magyar állampolgár dolgozik legálisan, pedig ez a település is csak 5 percnnyire fekszik a magyar határtól. Persze ez nem jelenti azt, hogy nem is dolgoznak itt magyarok. De aki átjár, az többnyire feketén dolgozik, így a segélyről sem kell lemondania Magyarországon, a két helyről járó pénzből pedig már rendesen meg lehet élni.

Főleg azok nem becsülik igazán a munkát, akik a rendszerváltás után kerültek ki az iskolából. A családi szocializációs közegben ugyanis a gyermek azt a mintát látja, hogy apa otthon van, jön a pénz, 2–3 napra van minden, és utána meg majd lesz valahogy.

A gyermek így ez alapján szocializálódik, ezt szokja meg, és természetessé válik neki ez a helyzet, majd később ő is ez alapján fogja élni és rendezni az életét.

A polgármester szerint a jelenlegi támogatás mértéke is elegendő lenne, ha be tudnák osztani a kapott pénzt, de az igényeik jóval magasabbak, mint amit megengedhetnének maguknak.

A romák minden problémájuk megoldását a polgármestertől várják. Az önkormányzat próbálkozik oktatással, de a falu első embere szerint ezzel az a baj, hogy a romák csak akkor mennek el bármilyen oktatásra, ha valamilyen érdekük fűződik hozzá, vagyis kapnak érte pénzt. Sajnos nem értik meg, hogy ezek az oktatások az ő érdeküket szolgálják.

A faluban szerencsére lopás nem szokott sűrűn előfordulni, bár az elég gyakori, hogy kivágják a fákat a folyópartról, de a polgármester szerint nincs akkora probléma, mint amekkorának azt a média felnagyítja.

A falubeli romákkal egyébként (egy-kettőt leszámítva) nincs túl sok probléma, de *„ha meg akarjuk értetni magunkat velük, akkor nekünk is fel kell venni azt a stílust, ahogyan ők viselkednek”* – vélekedik a polgármester.

Olyan soha nem fordulhat elő, hogy ha elfogy egy család pénze, akkor nincs mit enniük, mert ha szólnak a polgármesternek, vagy éppenséggel a védőnő szól, vagy a gyermekvédő szolgálat jelez, akkor az önkormányzat segít.

A romák a jelenlegi helyzetükkel természetesen nincsenek megelégedve, de a jelenlegi helyzetükért a polgármester szerint elsősorban saját maguk a felelősek.

Kérdésemre a falu első embere azt válaszolta, hogy a romák több támogatást kapnak, mint a nem romák. Például a közmunkáknál is az állam úgy írja ki a pályázatokat, hogy pozitív diszkriminációt alkalmaz a romák felé, vagyis meg-

határozza, hogy a foglalkoztatottak minimum hány százalékának kell cigány származásúnak lennie. Az oktatási támogatásukban is ugyanez a helyzet.

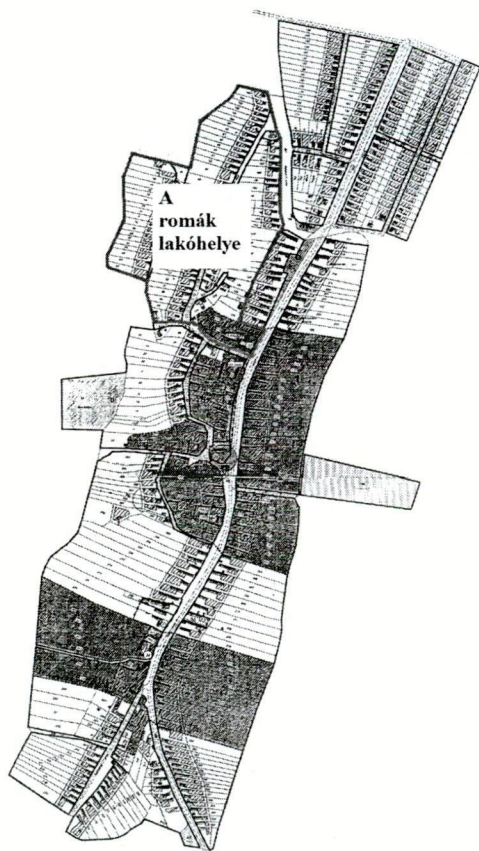
A közmunkában napi 8 órás munkaidő van, aminek a felét pihenéssel töltik, így napi 3–4 óra munkával kap egy dolgozó 53000 Ft-ot. Csak összehasonlítás-ként írom, hogy egy átlagos munkás, aki például egy gyárban dolgozik, napi 8 óra munkáért kap 58000 Ft-ot kézhez. Vagyis a romáknak nem érné meg elmenni állandó munkahelyre dolgozni, mert akkor már buszbérletet is kellene vennie, és egyéb pluszkiadások is terhelnék. Ennek ellenére az önkormányzatnál tanácsolni szokták nekik, hogy menjenek el dolgozni, mert így lesz munkaviszonyuk, és kapni fognak nyugdíjat, és így ingyenes orvosi ellátásban is részesülnek, de ez őket sajnos nem érdekli.

LAKÓHELY

A faluban a magyarságnak is nagyjából a fele él olyan szinten, mint a romák, ők a lakóhely alapján sem különülnek el, vagyis a falu azon részén élnek, ahol az úgynevezett „cigánysor” van. A falu jól elkülöníthető részekre oszlik.

A főút mindkét oldalán többségében nem romák laknak, de egy 1000 fős településen elkerülhetetlen, hogy ne ismerjék egymást az emberek. A romák és a magyarok közötti kapcsolat általában a köszönésre korlátozódik. A szegény, rossz körülmények között élő magyarok jobban tartják a kapcsolatot a romákkal, mint azok, akik tehetősebbek. Ez azért is elkerülhetetlen, mert a rossz körülmények között élő falubeliek általában a romák lakta mellékut-cákban laknak.

Itt szinte elmosódik a határ a romák és magyarok között mind az élet-,

A falu helyrajzi térképe

mind pedig a lakáskörülményekben. Tehát a romák a mellékutcákban laknak, közel a folyóhoz. A falu egyik ilyen leghosszabb mellékutcája a „cigánysor”. Régebben – még a romák tömeges beköltözése előtt – itt takaros, tiszta parasztházak álltak. Ez volt a település legszebb utcája. Ha most végigmegyünk rajta, nehéz ezt elképzelni. Nincs betonút, a házak omladoznak, a köznyelvben „szocpolnak” nevezett házak némelyikéről hiányzik az ajtó, az ablak, vagy éppen a tető egy része, holott ezek a házak nemrég épültek.

Egy falubeli „szocpol ház”

Mint azt megtudtam, azért hiányosak ezek az új házak, mert sokan úgy jutnak pénzhez, hogy eladják házaik darabjait, de erről részletesebben majd később. A falu ezen részén a víz egyetlen házba sincs bevezetve, így azt közkutakról hordják a házakba, de ha bevezetnék a vizet, valószínűleg akkor sem tudnák kifizetni a számlákat. A cigánysoron tehát sokan olyan házakban élnek, amiket talán nem is lehetne háznak nevezni. Olyan érzésem volt, mintha vissza-utaztam volna az időben. Persze azért vannak olyan házak is a soron, ahol lát-

szik, hogy a körülményekhez képest igyekeznek élhetőbb körülményeket teremteni maguknak. Egy cigányasszonynál, aki behívott magához, tisztaság volt és rend. De ezen a környéken sajnos nagyon kevés az ilyen házak száma.

Sokszor a villanyszámlájukat sem tudják kifizetni, ilyenkor az önkormányzathoz fordulnak segítségért. Már-már úgy tűnik, mintha az önkormányzat lenne a „láthatatlan édesapja” azoknak a romáknak, akik sajnos nem tudnak magukról és családjukról kellőképpen gondoskodni.

SOK GYERMEK

A romák azt mondják, hogy a kultúrájuk miatt van sok gyermekük, de a polgármester szerint a falubeli romák egyáltalán nem ápolják a roma hagyományokat, és a nyelvet sem beszélik. Ezt támasztja alá Bernát Anikó tanulmánya is, amelyben leírja, hogy Magyarországon a cigányoknak csak 7 %-a beszél otthon a családja körében valamilyen jellemzően cigány nyelvet. Ez az arány azt jelenti, hogy Közép-Kelet-Európában nálunk használják a legkevésbé a romák a saját nyelvüket.⁵ Sajnos a faluban általában egy újabb jövedelemforrást látnak a család gyarapításában. Az általam megkérdezett szociális tanácsadó szerint sok cigánylány már tizenkét – tizenhárom évesen teherbe esik, illetve élettársi kapcsolatban él, és ezek után már biztosan nem végzik el az általános iskolát. Ezt rendkívül nagy problémának tartja, mivel szerinte ez a dolog összefügg azzal, hogy a cigányok többsége nem végzi el még a nyolc általánost sem.

ISKOLA

A Köznevelési Törvény betartatása sajnos egyre nagyobb feladatot jelent az önkormányzatoknak, és a pedagógusoknak is. Monokon például már egy helyi rendeletben szabályozták az iskolai hiányzások következményeit, vagyis a nem alanyi jogon járó segélyek kifizetését ahhoz köthették, hogy a gyermeknek minden nap be kell járnia az iskolába. Ezt az ötletet alkalmazná jövőre a kormány is, vagyis a családi pótlék feltétele lenne a Köznevelési Törvény betartása. Az említett faluban már büntetőeljárást is indítottak egy család ellen kiskorú veszé-

---

⁵ Társadalmi Riport [2006.]

lyeztetése miatt, de a gyerekek ennek ellenére sem járnak iskolába. Szepessy Zsolt, Monok polgármestere szerint csak a pénzbeli megvonás érhet célt azoknál a családoknál, akik nem tartják fontosnak a gyermekük taníttatását. Ám egyes családoknál még ez a megoldás sem érte el a célját, vagyis ennek ellenére sem küldik iskolába gyermekeiket. Pedig a hátrányos helyzetű gyerekek ingyenesen kapják a tankönyveket, és az étkezésért sem kell fizetni. Alsózsoltcán, ami szintén egy észak-kelet magyarországi település, az elmúlt tanévben a 164 fős iskola 242 esetben indított szabálysértési eljárást (amelyet 50000 Forintos bírsággal lehetne büntetni), ezzel motiválva a szülőket, hogy járassák iskolába a gyereküket, de ennek ellenére 28 gyermek évet ismételt a hiányzások miatt. Az iskolában vannak olyan diákok, akik 15 évesen a harmadik osztályt végzik már harmadik éve, pedig a tananyaggal folyamatosan lemaradó gyerekeket a tanárok saját szabadidejükben próbálják felzárkóztatni. A gyerekek általában addig szoktak iskolába járni, ameddig a családi pótlékot megigénylik a szülők, ugyanis ezt az iskolának igazolnia kell.

A legtöbb kiskorú édesanya sajnos nagyon hamar kiszakad abból a közösségből, amit az általános iskola jelentene, és esélyük sincs arra, hogy kapcsolatokat alakítsanak ki. Természetesen megkérdeztem, hogy mit lehet tenni, vagy egyáltalán tesznek-e valamit, hogy az ilyen esetek ne történhessenek meg, ám erre úgy tűnik sajnos nincs megoldás. Ezekben az ügyekben a gyámhatóság kezdeményezhetne eljárást a szülők ellen kiskorú veszélyeztetése miatt, de csak felfüggesztett börtönbüntetést, illetve pénzbírságot lehetne kiszabni rájuk. Tehát semmiféle érdemleges eredménye nincsen ennek az eljárásnak, és sajnos ezzel is csak papírmunkák számát növelik.

A faluban élő Tiszteletes Úrnak is hasonlóak a meglátásai. Ő úgy látja, hogy a romáknak nincsen erkölcsi mércéjük, nem kötnek házasságot, és már fiatalon élettársi viszonyban élnek, vagy esetleg csak pár napra költöznek össze. *„Szinte csak az ösztöneiknek élnek: evés, ivás, alvás”*. A gyerekek 12–13 évesen szülnék. A faluban létezik egy Védőnő Szolgálat, ahol elmagyarázzák a cigányoknak, hogy a kisgyerekeknek milyen gyógyszereket és krémeket kell adni, de ennek a kezdeményezésnek eddig nem volt eredménye, és a Lelkész Úr esélytelennek tartja azt, hogy ez valaha is sikeres lesz. A Tiszteletes tervezi egy cigány-misszió megvalósítását, mert szerinte a cigányokkal csak úgy lehet foglalkozni, hogy különválasztják őket a magyar gyülekezettől, hiszen mások az igényeik, és ezért másféle liturgiával kell velük foglalkozni. A beszélgetés során természetesen felmerült a vallás szerepe is, és ő úgy látja, hogy a roma gyerekek szeretnek hittan órára járni, annak ellenére is, hogy az órákra nem készülnek. Véleménye szerint a

cigány gyerekek azért szeretnek az órájára járni, mert itt megkapják azt a szeretetet és figyelmet, amit otthon nem tapasztalnak. Hiszen otthon nem támogatják őket a tanulásban sem, mivel a szülőket ez nem érdekli. Egy, a faluban tanító általános iskolai tanárnő is tisztában van azzal, hogy a cigány- és a szegényebb szülők nem támogatják a gyermekeik tanulását sem anyagilag, sem pedig morálisan. Bár vannak kivételek, akik segítségért fordulnak a tanárnőhöz, hogy tehetséges gyermeküknek esélye legyen a továbbtanulásra, de országosan az általános iskolát befejezők alig 3%-a kerül középiskolába, amiből 40 % hamarosan lemorzsolódik.

Ilyen esetekben szokta ajánlani az Útravaló Ösztöndíjprogramot⁶, jelenleg is két tanuló mentora. Az általános iskola tanulóinak többsége halmozottan hátrányos helyzetű, mivel szülei általában munkanélküliek, és még a nyolc osztályos végzettségük sincs meg. Az iskolában a roma tanulók aránya 70 – 80 százalékra tehető. Ez az arány várhatóan csak növekedni fog, mivel a magyar családok a gyermekeiket elviszik a legközelebbi város iskolájába, mivel úgy gondolják, hogy ott jobb a tanítás színvonala, mert nem húzzák le a cigánygyerekek. A tanárnő szerint ez nem igaz, hiszen nem romlik az oktatás színvonala, mivel a tanárok nem változtak ahhoz képest, amikor még nem volt ilyen hatalmas a roma gyerekek aránya. Magyarországon minden harmadik roma diák jár olyan iskolába, amelyikben a tanulók többsége szintén cigány származású, ugyanakkor a romák szomszédságában élő többségi lakosok jóval magasabb arányban járnak jellemzően nem cigány iskolatársakkal együtt.⁷

Már a Tiszteletes is említette, hogy az iskolában működik egy kisegítő tagozat is, ahol a gyengébb képességű gyermekeket próbálják oktatni. Ennek a tagozatnak a 99%-a roma tanuló. Magyarországon a rendszerváltás utáni évtizedben

---

⁶ A Magyar Köztársaság által 2005-ben létrehozott, az Oktatási Minisztérium felügyelete alá tartozó pályázati lehetőség. A program célja a hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének elősegítése, a természettudományos érdeklődésű tanulók tehetség gondozása, amelynek megvalósítására négy alprogram által kínált pályázaton keresztül nyílik lehetőség. Az ilyen esélyegyenlőségi alprogramok célja az ún. mélyszegénységben élő, tartós munkanélküli, gazdaságilag versenyképtelen társadalmi réteg gyermekei számára a társadalmi, és gazdasági életben való sikeres integráció az oktatási rendszeren keresztül. Az Út a középiskolába alprogram célja az általános iskola hetedik, vagy nyolcadik évfolyamát végző tanulók érettségit adó középiskolában való továbbtanulása.

⁷ Társadalmi Riport [2006.]

folyamatosan emelkedett azoknak a gyerekeknek a száma, akiket az értelmi fogyatékosok számára fenntartott speciális tantervű iskolákba, vagy osztályokba írtak. 2003-ban már minden ötödik iskoláskorú cigány gyermek ilyen típusú oktatásban részesült.⁸

2009-től azoknak a felnőtteknek is újra be kell ülniük az iskolapadba, akik nem szeretnék elesni a rendszeres szociális segélytől. Ez egy újabb ötlet az Út a munkához című kormányzati programból. Az ilyen felzárkóztató képzésekre olyan embereknek kell majd járniuk, akiknek nincs meg a 8 általános osztálya, de legalább 6 osztályt elvégeztek. A Kormány tervei szerint 2009-től 15000 ember fog majd újra beülni az iskolapadba, ez lesz ugyanis a szociális segély feltétele azoknál, akik 35 éven aluliak, és nem fejezték be az általános iskolát. A kérdés csak az, hogy mi lesz azokkal, akiknek még a 6 osztályuk sincs meg, hiszen nagyon sok olyan fiatal van, akiknek még 3, vagy 4 osztálya sincs meg. Akik már elkezdtek járni ilyen képzésekre, a legtöbbjük a pénz miatt iratkozott be, az állam ugyanis havonta 60000 Forintot fizet nekik a tanulásért. Ez is sajnos igazolja a polgármester állítását, hogy a romák csak akkor hajlandóak elmenni bármilyen képzésre is, ha ehhez valamilyen anyagi juttatást kapnak. A másik ok, hogy az általános iskolai végzettség nélkül nincs továbblépés. Bár a képzéseken résztvevők nem igazán reménykednek abban, hogy az általános iskola elvégzése után kapnának munkát. Az egyik ilyen képzésre járó roma asszony azt mondta, hogy sokan lenézik amiatt, hogy elkezdett iskolába járni három gyerek mellett. Mint mondta, némelyik cigány nem úgy veszi az életet, hogy egy kicsit fentebb törekedjen, szerinte ők lent akarnak maradni. Ő viszont nem akar lent maradni, hanem mindig feljebb próbál törekedni. Erre kínál neki lehetőséget az iskola is.

KIEGÉSZÍTŐ JÖVEDELMEK

Az ún. „szocpolos házak” építése jelentős növekedést mutat a térségben az utóbbi években. De ezeknek a lakásoknak a műszaki állapota nem megfelelő, hiszen a kivitelezésben a költségek minimalizálására törekedtek. Tehát a szocpolban is sokan üzletet látnak. Egy adott vállalkozó felépíti az ún. „szocpol házat”, majd nemsokára vagy a vállalkozó, vagy maga a segélyezett le is bontja azt, így el tudja adni a ház alapanyagait, a táját, téglákat stb... Egy háromgyermekes

---

⁸ A magyarországi cigányság 1971–2003. [2004]

család 4,5 millió Ft-ot kap lakásvásárlásra, vagyis 1,5 millió Ft-ot kap gyerekenként. Előfordult már az is, hogy télen a romacsalád nem eladta, hanem eltűzelte a saját házának az ajtaját.

Egy másik, viszonylag egyszerű, és konfliktuskerülő pénzkereseti lehetőség a faluban, hogy egy pár roma eljár horgászni a folyóra, majd a kifogott halakat eladják. Tehát akik egy kicsit is törtetnek, azok a körülményekhez képest viszonylag jól meg tudnak élni például a színesfém-hulladék gyűjtéséből, bár ezt az általam megkérdezett romák határozottan tagadták, de azt azért elismerték, hogy régebben előfordult ilyen. Néhányan időnként feljárnak Budapestre gubérálni, majd az ott találtakat eladják, és így szereznek egy kis kiegészítő jövedelmet.

A szomszédos faluban viszont napi rendszerességgel szoktak betörni a romák, és az abból származó értékeket váltják pénzre.

Nagy probléma, hogy ezek a romák néha átjárnak a környező falvakba, így az általam vizsgált faluba is betörni. A polgármester ezért tervezi néhány térfi-gyelő kamera felállítását a faluban.

Arra a kérdésemre, hogy a romák tudják-e, hogy nekik miért jár a segély, azt a választ kaptam, hogy van egy-két értelmes roma, aki felfogja, hogy miért kapja a támogatásokat, de a többiek valószínűleg nem tudják *„ezt szokták meg a 18 év alatt”* – mondta a polgármester.

A mindenkori kormányzat nem mer, vagy nem akar hozzányúlni a roma-problematikához, mivel a romák egy igen jelentős szavazóbázist jelentenek az országnak, akik ráadásul könnyen befolyásolhatóak, vagy könnyen meg lehet vásárolni a szavazataikat. Általában az iskolázatlanabb romák azt tudják megjegyezni, hogy az MSZP az piros, a FIDESZ pedig narancssárga.

Az önkormányzat próbálkozott olyan akcióval, hogy osztottak a cigány családoknak vetőmagot, de egy-két családtól eltekintve nem éltek ezzel a lehetőséggel.

A közmunka során használt eszközöket (gereblye, kapa, lapát, cement) sokan ellopják, majd értékesítik ezeket. Ezért el lehetne tőlük venni még a segélyt is, de a polgármesterek inkább nem foglalkoznak ezekkel az ügyekkel, mert ez ugyancsak plusz papírmunkát jelentene, és ha elveszik tőlük a segélyt, akkor úgyis az önkormányzatnál fognak sorban állni pénzért, segítségért.

Általában a faluban a közmunkások 60 %-a roma, 40 %-a nem roma, de ezek a nem romák is ugyanolyan életmódot élnek, és ugyanott is laknak, mint a romák. A polgármester szerint a közhasznú munka is csak fél megoldás a helyzetükre, mert *„nehéz őket visszazoktatni a munkára”*. Ezt a jóléti állam hibájának

tartja. Ő személy szerint megpróbál minél több embert alkalmazni közhasznú munkával, pályázatokat ír annak érdekében, hogy minél több embernek tudjon munkalehetőséget kínálni több önkormányzattal összefogva. Hosszú távon viszont a közhasznú munka azért nem megoldás az emberek problémáira, mert csak egy-két hónapban több az a pénz, ami a rendelkezésükre áll, hogy az alapvető szükségleteiket ki tudják elégíteni. Először azt a problémát kellene megoldani, hogy a gyerekek legyenek kellőképpen motiváltak arra, hogy tanuljanak, mert csak így tudnak kiemelkedni a mostani helyzetükből. De sajnos a gyerekek rossz példát látnak a szülőktől, és nincs más lehetőségük, mint követni a szüleik példáját, és életét.

A ROMÁKKAL KÉSZÍTETT INTERJÚK KÖVETKEZTETÉSEI

Az általam megkérdezett romák 25000 és 35000 Forint közötti szociális támogatást kapnak, attól függően, hogy hány gyermekük van. Ebben benne van a munkanélküli segély, a családi pótlék, a GYES, és az álláskeresői segély, ami a munkanélküli segély egy kiegészítő formája. A faluban vannak olyanok is, akik ezek alapján 50–55000 Forint támogatást is kapnak.

Állításuk szerint ez az összeg általában 2 hétig elegendő. Állandó munkája a településen egyetlen romának sincsen, bár a megkérdezettek többsége örülne, ha lenne, de a környéken sajnos nincsen munkalehetőség.

Az önkormányzattól szoktak kapni közmunkára lehetőséget, de ez csak egy kis időre oldja meg az anyagi problémáikat, hiszen az önkormányzat nem tud minden jelentkezőt egyszerre alkalmazni, ezért általában 3–4 hétig dolgozik egy csoport, majd ezután egy másik csoport kap lehetőséget.

Ez az egyetlen lehetőség a faluban, Pestre nem érdemes dolgozni menni szerintük, mert akkor már nem is kapná meg az ember a segélyt, és sokkal nem is kapna több pénzt, ráadásul a családtól is távol lenne. Tehát világosan látszik, hogy a romák nagy többsége beleesett az úgynevezett szegénységi csapdába, ami nem feltétlen az ő hibájuk. Mivel ha esetleg találnának is maguknak állást, és elmennének dolgozni, így általában megkapnák a minimálbért, ami jelenleg a teljes foglalkoztatottnál bruttó 69000 Forint, tehát rosszabbul jönnének ki anyagiilag, mivel a jelenlegi helyzetükben munkanélküliként, közmunkát végezve megkapják az 53000 Forintos fizetést, és emellett még jár nekik a 30–35000 Forintos segély is. Így 13–15000 Forinttal több pénzhez tudnak jutni havonta,

mint ha rendes munkahelyen dolgoznának. Az egyetlen probléma számukra a közmunka rendszerrel, hogy egyszerre csak 125 nap közmunkát végezhetnek.

Amikor hónap elején megjönnek a segélyek, akkor általában megpróbálnak az egész hónapra előre bevásárolni, hogy ne legyen gond azután, miután elfogyott a pénzük. Állításuk szerint az a különbség a két időszak között, mármint aközött a két hét között, amikor még kitart a pénzük, hogy ilyenkor még tudnak jobb minőségű ételeket is vásárolni, de miután elfogyott a segély, akkor ezt már nem tudják megengedni maguknak. A következő két hétben már nem igazán tudnak pénzhez jutni, mert nincs rá lehetőségük.

Fagyűjtést a véleményük szerint nem lehet végezni a környéken, mivel a rendőrök nagyon odafigyelnek erre. Még a szárazgallyakat sem lehet összeszedni az erdőből. Az egyik interjúalanyomat 98000 Forintra büntették, mert fát gyűjtött az erdőben. Ő úgy tudja, hogy a rendőrök plusz jutalékot kapnak, ha tetten érnek valakit az erdőben, ezért gyakran ellenőrzik ezeket a területeket. Véleménye szerint a legnagyobb baj a rendőrséggel, hogy nem veszik figyelembe, hogy ők, vagyis a romák mennyi pénzből kénytelenek élni. Amikor meg tudta szerezni az erdőből télre a tűzifát, vagyis nem kellett megvásárolnia azt, így megspórolta az egyik számlájának az összegét, és élelmiszerre is valamivel több maradt. Szerintük megoldás lenne, ha az önkormányzat télre tűzifát osztana, ahogyan azt egy pár környékbeli falu is teszi. Elmondásuk szerint ugyanis néhány környékbeli falu 10 mázsa tűzifát oszt az erre rászorult családoknak, hogy ne kelljen az erdőből ellopniuk azt, ezzel is csökkenti a kiadásait.

Amikor a fémgyűjtésre rákérdeztem, rögtön rávágta, hogy: *„attól az Isten őrizzen meg minket”*, mivel ezért még komolyabb szankciók járnak. Elmondásuk szerint régebben a TSZ-ből sok vasat elvittek az emberek, de *„ezért meg is kapták a megérdemelt büntetésüket, hiszen nem azért volt az ott, hogy ellopkodják”*.

A segély mértékét nem tartják elfogadhatónak, sőt szerintük ez az összeg nagyon kevés. Körülbelül 50–55000 forintban jelölték meg a számukra elfogadható összeget, hiszen a számláik igen magasak, és miután ezeket kifizették, csak kevés pénz marad a megélhetésükre. Általában a bevételük több mint fele elmegy a számlák kifizetésére, de elmondásaik alapján élelmiszerekre is sok pénzt kell költeniük.

Interjúalanyaim többsége szerint a romák helyzetén úgy lehetne javítani, hogy tartós, állandó munkát kellene biztosítani a számukra, ami viszonylag jól is fizet. Szerintük sok roma szívesen dolgozna, de nincs hol. Úgy hallották, hogy a környéken épülni fog egy üzem, ahol 300 embert fognak foglalkoztatni, és abban reménykednek, hogy ott majd találnak munkát. Azért is örülnének, ha ez

megvalósulna, mert így nem csak egy-két hónapra lenne megoldva az anyagi biztonságuk, hanem ez hosszú távon biztosítva lenne.

Állandó munkája a válaszadók többségének a rendszerváltás óta nincsen, a fiatalabbaknak pedig egyáltalán nem is volt még. Aki a legtovább tudott dolgozni a megkérdezettek közül, annak is 1999 óta nincs állandó munkája. Világosan látható, hogy a TSZ-ek megszűnésével a cigányság helyzete igen meredek hanyatlásnak indult, mivel ők voltak az elsők, akiket elbocsátottak a munkahelyekről. Hiába szeretnének dolgozni, az önkormányzat sem tud mindenkit egyszerre alkalmazni, mivel a Közmunka-program csak egy bizonyos keretet biztosít a foglalkoztatásukra.

Persze azért akadtak olyanok is, akik szerint csak a segély megemelésével lehetne javítani a romák helyzetén, és csak azután gondoltak a munka által történő felemelkedésre, miután rákérdeztem, hogy ez megoldás lehetne-e. Persze ők sem vállalnának el minden munkát, hiszen állításuk szerint csak akkor mennének el dolgozni, ha helyben lenne a munkahely, vagy maximum a környéken, de akkor már elvárnák, hogy jöjjön értük minden reggel egy busz.

A romák maguk is tudják, hogy azért sem alkalmazzák őket a vállalatok, vagy a különböző cégek, mert általában nincsen szakmájuk, és a segédmunkára csak nagyon kis igény van a környéken. Állításaik szerint a körülményekhez képest ők mindent megtesznek az életkörülményeik, és a helyzetük javításáért.

Talákoztam olyan személlyel is, aki szerint úgy is meg lehetne oldani a problémát, ahogyan a szocialista időszakban rendezett falugyűléseken tették, amikor is összejött a falu apraja-nagyja, és elmondták, hogy kinek milyen problémája van. Így könnyebben lehetett azt orvosolni.

Arra a kérdésemre, hogy tudják-e, hogy miért jár nekik a segély, az egyik megkérdezett azt a választ adta, hogy: *„Azért jár, hogy ne haljanak éhen a népek. Hogy ne járjanak el betörni, ne zúzzanak az emberek. De előbb-utóbb, úgyis ez lesz, ha nem biztosítanak nekik rendes munkát, mert ennyi pénzből nem lehet megélni. Ahány bolt van, mindegyik fel lesz törve. Hiába nem akarja az ember, a gyerekek éhesek, így rákényszerül az ember.”*

Egy roma család átlagos hétköznapija ideális esetben úgy telik, amikor nem kell jönni közmunkára, hogy reggel felkelés után megkávéznak, majd rendbe rakják az udvart. Aztán vagy elmennek horgászni, vagy a faluba eljárnak dolgozni, valakinek segíteni, amivel természetesen kisebb pénzhez tudnak jutni. Az egyik megkérdezetteknak mostanában is lenne lehetősége kisebb munkára, de jelenleg közmunkát is tud végezni, és nem szeretné eljátszani ezt a lehetőséget.

Néha tud kérni „csúszónapot”, ami azt jelenti, hogy egy másik időpontban dolgozza le az aznapi közmunkát.

Arra a kérdésemre, hogy mi fontos számukra az életben, igen különböző válaszokat adtak. Volt, akinek az egészsége a legfontosabb, volt, akinek a családja, de volt, akinek a pénz volt a legfontosabb az életben. Ezután az életcélokra kérdeztem rá, és erre a kérdésemre már viszonylag hasonló válaszokat kaptam. Itt mindenki az anyagi jólétről beszélt. A legtöbben jobban szeretnének élni, úgy, mint gazdagok, de volt, aki megelégedne egy átlagos ember életével is.

Érdekesség, hogy Monokon tavasszal a még érvényben lévő törvényekkel nem törődve elsőként kötötték munkához a segély kifizetését. Más kérdés, hogy a 160 segélyezett zöme azóta sem dolgozik. De segélyért munkát vár jövőre a Kormány is. Legalábbis az eddigi segélykeretből munkabért fizetnének az eddigi segélyezettnek. Úgy számolnak, hogy a 200000 érintett majdnem fele fog közmunkásként dolgozni. A falvakban várhatóan nagyon meg fog emelkedni a közmunkások száma, olyannyira, hogy valószínűleg nem tudnak majd mindenkinek feladatot adni.

A Kormányzat szerint viszont a közmunkások dolgozhatnak majd dajkaként az óvodákban, vagy pedellusként az iskolákban, segíthetnek az időseknek, vagy esetleg végezhetnek idénymunkát. Szűcs Erika szociális és munkaügyi miniszter szerint a közmunkások még készíthetnének járdalapokat, vagy utcabútorokat, kikövezhetnék a vízelvezető árkokat, de sajnos ehhez önmagában még a munkakerő nem elég, hiszen ezekhez a tevékenységekhez nélkülözhetetlenek olyan eszközök, amelyekkel ezeket meg is lehet valósítani (szerszámok, üzemanyagköltség stb.). A Kormány ezekre a költségekre 2 milliárd Forintot szán jövőre, ami 100 000 munkásra átszámolva fejenként 20000 forintot jelent.

Természetesen erre is rákérdeztem, vagyis hogy mit szólnak a parlament ezen új segélyezési tervéhez, miszerint közmunkához kötnék a támogatások kifizetését. Igazság szerint nem is arra voltam kíváncsi, hogy mit szólnak hozzá, mivel elég egyértelmű, hogy senkinek sem tetszene, ha eddig kapott valamit, amiért úgymond nem kellett tennie túl sok mindent, hanem inkább arra volt kíváncsi, hogy mivel magyarázzák majd a nemtetszésüket. A többség szerint ez azért lenne jó az államnak, mert így ingyen tudja dolgoztatni az embereket. És azzal indokolja az állam az ingyen dolgoztatás, hogy *„szerinte ingyen adja nekiünk azt a kis pénzt, de ezzel semmilyen megoldást nem csinál. De végülis öt nap... le lehet azt dolgozni”*. Egy másik vélemény szerint azért lenne rossz döntés az emberek számára, mert ezeket a napokat máshol is le tudnák esetleg dolgozni, házaknál

segíteni, ahol ezért pénzt is kapnának. Akadt azért olyan is, aki szerint nem az ingyenmunkát kellene bevezetni, hanem a segélyt kellene megemelni.

Sok asszony mellett volt legalább három gyerek, így automatikusan felmerült az iskola és a tanulás kérdése is. A legtöbben azért nem tudják támogatni a gyermekeiket a továbbtanulásban, mert nincs rá pénzük, hiszen véleményük szerint „minden pénz kérdése”. Így persze a parlament másik tervezett feltételét is megemlítettem, miszerint csak akkor fizetik ki a segélyt, ha rendszeren járhatja a család a gyermekét óvodába, vagy éppen iskolába. De ezzel a feltétellel mindenki kivétel nélkül egyetértett, és jó ötletnek tartották, mert szerintük sok hanyag ember van, aki nem törődik azzal, hogy a gyermeke jár-e óvodába, vagy nem. Tapasztalatuk alapján említettek olyan esetet is, hogy több olyan család is van, ahol ha a gyermek azt mondja, hogy ő most nem akar iskolába, vagy óvodába menni, akkor nem is megy el. A megkérdezetteim szerint ezekben a családokban nem a szülő parancsol a gyermeknek, hanem a gyermek parancsol a szülőnek.

Utolsó kérdésem azt volt, hogy Ön szerint hogyan lehet ma Magyarországon meggazdagodni? Nem tudom, hogy az elkeseredettség, a kilátástalanság, vagy a reménytelenség beszélt-e az emberekből, de akiket megkérdeztem, azoknál általában az első válasz az volt, hogy: „lopásból”. Véleményük szerint a miniszterek is sikkasztanak, ráadásul saját maguk szavazzák meg, hogy mennyi legyen a fizetésük. A beszélgetések ezen pontján voltak, akik elkezdtek politizálni, és kifejtették pár dologról a véleményüket. Csak a legszimpatikusabb véleményt szeretném kiemelni, miszerint a sok nem túl rég vásárolt miniszteri páncélautók helyett, az erre elkülönített pénzt oda kellett volna adni a hajléktalanoknak, „akik között ugyanúgy vannak cigányok, és magyarok is”. Ebben a véleményben nem az fogott meg, hogy az illető feleslegesnek tartotta a páncélautók vásárlását, hanem az, hogy a vásárlás elkerülésével fennmaradt pénzt nem a saját, vagy éppen a cigányság helyzetének a javítására fordította volna, hanem a hajléktalanok támogatására, hiszen tudta, hogy ők még náluk is rosszabb helyzetben élnek.

AZ IGAZSÁG ODAÁT VAN?

Ezzel a kérdéssel arra szerettem volna utalni, hogy talán meg kellene vizsgálni a másik oldalt is, vagyis hogy a romák mit akarnak, ők hogyan szeretnének javítani a saját helyzetükön, és ebben kellene segíteni az államnak, hogy olyan módon segítsen a romák helyzetén, ahogyan azt ők szeretnék, mert az nyilván-

való, hogy a jelenlegi módszer nemhogy nem orvosolja, hanem inkább konserválja a cigányság jelenlegi körülményeit. Természetesen nem a legkönnyebb megoldást javaslókra gondolok, akik szerint csak a segély emelésével lehetne javítani a probléma mértékén, hanem azokra, akik szerint a romák bevonásával, és állami segítséggel kellene javítani a cigányság helyzetén.

Tehát meg kellene hallgatni, hogy ők mit szeretnének, és megpróbálni azon az úton haladni, amit ők javasolnak, mert azt biztosan elfogadják, mivel saját maguk javasolták.

Úgy gondolom, hogy elég próbálkozás volt már az olyan, roma származású politikusok javaslataiból, akik a parlamentben ülnek, és saját bevallásuk szerint tudják, hogyan kellene megoldani a helyzetet, mert hát ugye ők is romák, de még életükben egyszer sem jártak cigánytelepen. Én sajnos, vagy inkább szerencsére jártam, és tudom, hogy az ottani emberek számára az élet kilátástalan, és meg vagyok róla győződve, hogy az adott települések polgármestereinek a javaslatait kellene figyelembe venni, és nem azon vezetőket, akik különböző felzárkóztatási pályázatok, és támogatások útján csak profitálni szeretnének a romák jelenlegi helyzetéből.⁹ És természetesen nem is azokról a polgármesterekről beszélek, akikre a helyi romák csak, mint uzsorásokra tekintenek, hanem a valóban tenni akaró helyi vezetőkről, akik a saját településükért, és az ott lakókért mindent megtennének, mint például Drávapiski (vagy Csenyéte, vagy Monok) polgármestere, aki szintén nagyon határozottan kiállt a legszegényebb falubeliek mellett, és ő is hadat üzent az uzsorásoknak. „Természetesen” őt már azóta megtámadták, és életveszélyesen meg is fenyegették, a kutyáját pedig agyonverték.

KÖVETKEZTETÉSEK

Hipotézisem tehát részben beigazolódott, mivel a romák jelentős része kölcsönökből fedezi a pénzügyi hiányát, uzsorakölcsönről viszont a romáktól nem kaptam tájékoztatást, valószínűleg a már említett fenyegetések miatt, de a pol-

---

⁹ Jelenleg is eljárás folyik az egyik roma származású politikus ellen, mivel a 250 millió Ft megnyert állami támogatásból eddig kiutalt 140 millió Ft-ját fiktív számlákkal igazolta, de nemrég egy másik ügyben gyanúsítottként hallgatták ki, mert az általa vezetett kiskunmajsai roma érdekvédelmi szervezet 13 millió forint állami támogatással nem tud elszámolni.

gármester elmondásai alapján sajnos ez a jelenség is jelen van a faluban. A különböző illegális módszerekkel történő pénzhez jutási-technikákról természetesen nem tettem nekem említést a cigányok, de azt elismerték, hogy régebben előfordultak ebbe a kategóriába tartozó események.

A közmunkára való hajlandóságra egyáltalán nem számítottam, bár csak néhány roma él ezzel a lehetőséggel, és annak a valószínűségét sem vettem fel, hogy jövedelem kiegészítés céljából idős embereknél segítenek be a ház körüli munkába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKÓ BOGLÁRKA: „...Itthon vagyunk megszokva...” (Egy barcasági magyar közösség lokális identitástudatáról és interetnikus kapcsolatrendszeréről) (2003.) In: Bakó Boglárka (szerk.): Lokális világok Együttélés a Kárpát-medencében. (166. old.)
- Észak-magyarországi régió szociális helyzetelemzése 2004. február-október (<http://www.norda.hu/letolthetoanyagok>) (33. old.)
- Magyarországi cigányság: az elkülönültség erősödik In: HVG, 2006/43. (127. old.)
- PÓCZIK SZILVESZTER (2003): A roma kisebbség szociológiai problémái In: Magyar Tudomány. 2003. 1. szám. 99–111. o.
- LISKÓ ILONA (2004): A roma tanulók középiskolai továbbtanulása – Felsőoktatási Kutatóintézet 2005.
- BERNÁT ANIKÓ: A magyarországi cigányság helyzete közép-kelet-európai összehasonlításban In: Társadalmi Riport 2006. Szerk.: Kolosi Tamás–Vukovich György–Tóth István György (118. old.)
- JANKY BÉLA: A cigány családok jövedelmi helyzete In: Társadalmi Riport 2004. Szerk.: Kolosi Tamás – Vukovich György – Tóth István György (400. old.)
- KEMÉNY ISTVÁN–JANKY BÉLA–LENGYEL GABRIELLA: A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó, 2004.

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
MAKÓI KISTÉRSÉG	7
KÁDÁR ZOLTÁN, RÁCZ ATTILA:	
„A CSŐ VÉGE BE VAN HEGESZTVE MÁR NEKEM...”	
Munkaképes inaktív személyekkel készült interjús vizsgálat a Makói Kistérségben	9
Bevezetés	9
A kutatási probléma	19
Mintavétel	20
A munkaképes inaktív személyek között végzett interjús vizsgálat eredményei	21
A munkaképes inaktív személyek megoszlása háztartásonként	23
Az interjúalanyok megoszlása nemek, korcsoportok és iskolai végzettség szerint	25
Az állandó munkaviszony nélkül eltöltött idő	26
A munkaviszony megszűnésének okai	28
Regisztrált és nem regisztrált munkanélküliség	30
Segélyezettség, államilag finanszírozott tanfolyamok-képzések, munkakeresési tanácsadás és közmunka	32
A munkavállalással kapcsolatos attitűdök	34
Alkalmi munkavégzés	41
Az állandó munkaviszonnyal kapcsolatos attitűdök	43
Az interjúalanyok jövőképe	48
Mobilitási hajlandóság	52
Összegzés	54
SZEGEDI KISTÉRSÉG	59
BENEDEK DÁNIEL, HEGYI LEJLA, SZÉKÁCS TAMÁS, VALACH ENDRE, VINCZE ANIKÓ:	
A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS OKAINAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA DOMASZÉK, RÖSZKE, SZATYMAZ ÉS ZSOMBÓ TELEPÜLÉSEKEN	
Bevezetés	61
Klasszikus elméletek	62

Az empirikus szakirodalom	66
Módszertani háttér	68
Mintavétel	69
Családszerkezet	69
Nemek szerinti megoszlás	70
Korcsoportok	70
Iskolai végzettség	71
Szakmai életút	74
A munkanélkülivé válás körülményei	75
Munkanélküli hétköznapiak	76
A munkanélküli állapot lélektani hatásai	77
Az anyagi helyzet alakulása a munka nélkül töltött idő alatt	79
Munkakeresés	80
A munkakeresés intenzitása, módszerei	81
A munkakeresés akadályai	83
Kapcsolati háló	85
A település helyzete	85
Közlekedési nehézségek	86
Egészségi állapot	87
Negatív diszkrimináció	88
Újra munkába állás, jövőkép	89
Végkövetkeztetés	90
A terepmunka során felmerült újabb kutatási probléma	91

CSÁKI RÉKA, CSÁNK IVETT, KIS JUDIT, TURBUCZ MARIANN, VÉGH MÁRTA:

A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS VIZSGÁ- LATA DESZK, KÜBEKHÁZA, TISZASZIGET, ÚJSZENTIVÁN TELEPÜLÉSEKEN	93
Alapsokaság, megfigyelési egység, adatgyűjtési módszer	94
Depressziós térségek	94
Fókuszált élettörténetek	95
A munkanélkülivé válás legfőbb okai	99
A munkanélküliség következményei	101
Elhelyezkedési lehetőségek	102
Családsegítés	103
Közmunka	103
Az interjúalanyok jövőképe	104
Segélyezés, támogatások	106
Mobilitási hajlandóság	107
Lehetőségek	108

KITEKINTÉS: EGY ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI KISTELEPÜLÉS	111
HORVÁTH ÁDÁM:	
TÚL A SEGÉLYEN	113
Bevezetés	113
A kutatás elméleti kerete	115
Kutatási téma	116
A térség és a falu jellemzői	117
Uzsora	121
Munkahely	123
Lakóhely	126
Sok gyermek	128
Iskola	128
Kiegészítő jövedelmek	131
A romákkal készített interjúk következtetései	133
Az igazság odaát van?	137
Következtetések	138
TARTALOM	141

X 93034

OT, 20

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www2.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Feleký Gábor egyetemi docens, tanszékvezető,
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: B/5, példányszám: 300, munkaszám: 42/2009.

A Város és Vidéke sorozat jelen kötetében a területi egyenlőtlenségek munkaerőpiaci helyzetre gyakorolt hatásait, a munkaerőpiactól való távolmaradás mélyebb összefüggéseit próbáltuk megvilágítani. A Szegedi Tudományegyetemen általam oktatott településszociológiai kutatószeminárium hallgatói által végzett aktív kutatómunkának köszönhetően két Csongrád megyei kistérség összehasonlítása mellett helyet kaphatott a kötetben egy Észak-magyarországi kistelepülésen végzett vizsgálat is. A kötetben olvasható tanulmányok rávilágítanak arra, hogy a területi, társadalmi egyenlőtlenségek mellett a kulturális, valamint családi szocializációs különbségek is meghatározzák a gazdaságilag aktív korban lévő munkaképes lakosság munkaerőpiactól való távolmaradásának motivációit.

Rácz Attila